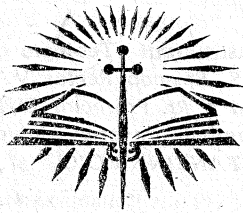

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA A II-A, ANUL XXXVIII, Nr. 6, NOIEMBRIE — DECEMBRIE 1986

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri : *din partea Institutului Teologic de grad universitar din București : P. S. Episcop Rector VASILE TÎRGOVIȘTEANUL, vicar patriarhal și Pr. Prorector DUMITRU RADU ; din partea Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu : Arhid. Rector CONSTANTIN VOICU și Pr. Prorector DUMITRU ABRUDAN.*

Redactor responsabil : *Pr. DUMITRU SOARE, Directorul Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.*

Redactor : ȘTEFAN GĂNCEANU.

COLABORATORI :

Inalt Prea Sfinții Mitropoliți și Prea Sfinții Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice de grad universitar, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

CUPRINS

	Pag.
<i>Datoria de a cunoaște și respecta legile țării</i> , de Pr. Prof. Dr. Nicolae V. Dură	5

ARTICOLE ȘI STUDII

Epistola a II-a a Sfântului Apostol Pavel către Timotei , — introducere, traducere și comentariu — teză de doctorat, de Pr. Prof. Gheorghe Sirbu (continuare)	
<i>Incheierea (Epistolei)</i>	
1. Apostolul îl cheamă la sine pe Timotei	15
2. Timotei să se păzească de Alexandru arămarul	23
3. Domnul a fost și rămâne sprijinitorul Apostolului Neamurilor	26
4. Salutarea și binecuvântarea finală	30
<i>Teologia Epistolei</i>	35
<i>A. Invățătura de credință</i>	
1. Revelația dumnezeiască	
a) Sfânta Scriptură	37
b) Sfânta Tradiție	40
2. Sfânta Treime	
a) Dumnezeu-Tatăl	45
b) Dumnezeu-Fiul	46
c) Sfântul Duh	47
3. Soteriologia Epistolei	48
4. Eshatologia	53
5. Alte aspecte ale teologiei epistolei	56
<i>B. Slujirea preoțească</i>	
1. Harul Preoției	58
2. Slujirea cuvântului	63
3. Purtarea preotului	65

BIBLIOGRAFIE

A. <i>Ediții ale Sinteii Scripturi și ale Noului Testament</i>	73
B. <i>Dicționare, Gramatici, critică textuală</i>	73
C. <i>Studii introductive</i>	74
D. <i>Comentarii</i>	
1. <i>Patristice</i>	75
2. <i>Alte comentarii</i>	75
E. <i>Alte lucrări</i>	77
CURRICULUM VITALE	82
DECLARAȚIE	83
<i>Preoția în viața Bisericii și a credincioșilor</i> , de Pr. Drd. Constantin C. Leonte	84

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

<i>Colocviul internațional de epigrafie greacă și latină de la Bologna (Italia)</i> , de Prof. Dr. Emilian Popescu	96
--	----

NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>O dogmatică pentru omul de azi</i> , prezentare de Dr. Dan-Ilie Ciobotea	98
Jean Gaudemet, <i>Les sources du droit de l'église en occident du II-e au VII-e siècles</i> , Les éditions du Cerf (éditions du C.N.R.S.), 1985, 188 pagini, prezentare de Pr. Prof. Nicolae V. Dură	105
Jean Delumeau, <i>Frica în Occident (secolele XIV—XVIII)</i> . <i>O cetate așezată</i> , Ed. Meridiane, București, 1986, vol. 1, 326 p. + vol. 2, 431 p. Traducere, postfață și note de Modest Morariu, prezentare de Drd. Teodor Baconsky	107

Manuscrisele (articole, studii) trebuie însoțite și de un rezumat într-o limbă străină de circulație, în întindere de cel mult 2 pagini (în patru exemplare).

*

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției.

*

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul IV, București, cont 49.8.01.000 — Banca Națională a R. S. România, Filiala sectorului V, cu mențiunea: pentru «Studii teologice», revista Institutelor teologice din Patriarhia Română.

DATORIA DE A CUNOAȘTE ȘI RESPECTA LEGILE ȚĂRII

Legea este un act normativ care emană de la organul suprem al puterii de stat și care cuprinde norme generale de conduită, obligatorii și impersonale, susceptibile de a fi aduse la împlinire prin forța și constrângerea statului¹. Datoria tuturor cetățenilor de a cunoaște și respecta legile țării este consfințită de textul constituțional.

În R. S. România, Marea Adunare Națională este singurul organ legiutor. Exprimînd voința întregului popor, legea reglementează principalele relații sociale care guvernează viața internă și externă a societății noastre, reprezentînd principalul izvor de Drept cu forță juridică superioară față de toate celelalte izvoare de Drept.

Articolul 42 al Constituției prevede că «Marea Adunare Națională, Organul suprem al Puterii de Stat, este unicul organ legiutor al Republicii Socialiste România». În țara noastră, supremația legii este deci o consecință a faptului că acest act juridic emană de la Marea Adunare Națională, organul reprezentativ al întregului popor și, ca atare, Organul suprem al Puterii de Stat. Prin urmare, și normele adoptate de ea sub formă de legi au cea mai mare forță juridică în ansamblul de norme obligatorii emise de organele Statului².

În baza prevederilor Dreptului constituțional, are caracter de lege numai acel act care, exprimînd voința întregului popor, este votat de Organul suprem al Puterii de Stat, în conformitate cu regulile procedurale stabilite de Constituție, și cuprinde norme generale de conduită, obligatorii și susceptibile de a fi aplicate, atunci cînd metoda convingerii nu dă rezultate, prin forța de constrîngere a Statului³.

În cadrul procedurii de elaborare a legilor putem distinge mai multe momente și anume: inițiativa legislativă, atribuție ce revine unor organe prevăzute expres de lege; avizarea proiectului de lege de către organele competente, inclusiv de către consiliul legislativ; examinarea și avizarea proiectului de lege de către Comisiile permanente ale Marii Adunări Naționale; dezbaterea proiectului de lege în Marea Adunare Națională; votarea proiectului de lege cu majoritatea absolută (jumătate plus unul din numărul deputaților), iar în cazul Constituției și legii modificatoare (legi fundamentale) cu majoritate calificată (2/3 din numărul deputaților); publicarea legii în «Buletinul oficial» sub semnătura președintelui Republicii Socialiste România în termen de 10 zile de la adoptare. Legea intră în vigoare la data publicării ei, dacă în

1. Vezi Prof. Sanda Ghimpu, ș. a., *Dicționar juridic*, Editura Albatros, București, 1985, p. 310.

2. Vezi Tudor Drăganu, *Supremația Legii în Dreptul Republicii Socialiste România*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 16.

3. Idem, *Drept Constituțional*, București, 1972, p. 362; N. Prisca, *Drept Constituțional*, București, 1977, p. 410.

cuprinsul ei nu este stabilită o altă dată în mod expres. Legea rămâne în vigoare și se aplică pînă la abrogarea ei expresă sau tacită.

Prin termenul general de «Lege» se desemnează: legea fundamentală (Constituția), legi ordinare (obișnuite) și legi excepționale (de aplicare temporară, în anumite situații deosebite). În funcție de întinderea domeniului de relații sociale pe care le reglementează, avem legi generale și legi speciale. În situația coexistenței unor legi diferite în același domeniu de reglementare se aplică legea ulterioară chiar dacă aceasta nu abrogă expres legea anterioară. De asemenea legea specială derogă de la legea generală, după cum legile ordinare își restrîng domeniul de aplicare față de legile excepționale.

În baza dispoziției de principiu a articolului 39 din Constituție, «fiecare cetățean al Republicii Socialiste România este dator să respecte Constituția și legile, să apere proprietatea socialistă și să contribuie la întărirea și dezvoltarea orînduirii socialiste». Un alt text constituțional prevede că, orice crime grave ca, de exemplu, «călcarea jurămîntului militar, trădarea de patrie, trecerea de partea inamicului, aducerea de prejudicii capacității de apărare a Statului», «sînt pedepsite prin lege cu toată asprimea» (Art. 41).

În baza prevederilor constituționale, cetățenii Republicii Socialiste România — fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie — sînt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale (Art. 17—41).

Toate drepturile fundamentale ale omului, inclusiv cele consemnate în Carta drepturilor omului adoptată de O.N.U., au fost consfințite cu putere de lege în Constituția României Socialiste. Acestea sînt: dreptul la muncă, dreptul la odihnă, dreptul la asigurarea materială de bătrînețe sau boală, dreptul la învățătură și la studii în limba maternă, dreptul de a alege și de a fi ales în toate organele locale și naționale ale puterii și administrației de Stat, libertatea cuvîntului, a presei, dreptul de organizare etc. Limba maternă poate fi folosită verbal și în scris numai în cadrul unităților administrativ-teritoriale locuite și de populație de altă naționalitate decît cea română.

În restul teritoriului limba oficială (română) este obligatorie (art. 22 din Constituție).

După cum se știe, R. S. România a ratificat Pactul Internațional al drepturilor civile și politice și Pactul Internațional al drepturilor economice, sociale și culturale, care au intrat în vigoare la 23 martie 1976 și, respectiv, 3 ianuarie 1976.

În România, Constituția și legile care privesc drepturile și libertățile omului, ca și sistemul exercitării lor efective, dau expresie condițiilor proprii societății românești în care suprimarea tuturor formelor exploatării omului de către om, dezvoltarea viguroasă a economiei, științei și culturii, ca și unitatea de interese dintre individ și societate, constituie garanțiile cele mai sigure ale drepturilor și libertăților cetățenești, constituie deci în ultimă instanță expresia legalității socialiste consacrate de constituția țării.

Egalitatea deplină a tuturor cetățenilor în fața legii, față de proprietatea socială, promovarea fiecăruia pe scara funcțiilor sociale publice, după capacitatea și pregătirea fiecăruia, retribuirea fiecăruia po-

trivit muncii depuse etc., sînt expresii directe ale legislației socialiste din țara noastră, consfințită de textul constituțional.

Asigurînd dezvoltarea susținută și armonioasă a economiei, științei și culturii pe întreg teritoriul țării, instituind un larg sistem democratic de participare a cetățenilor la conducerea vieții sociale, asigurînd ridicarea continuă a nivelului de trai al întregului popor, și promovînd alte măsuri politice, economice, culturale și sociale, Statul român garantează efectiv tuturor membrilor societății exercitarea drepturilor fundamentale, inclusiv dreptul de a fi ocrotit de lege. De altfel, articolul 31 din Constituție prevede că «cetățenilor Republicii Socialiste România le este garantată inviolabilitatea persoanei. Nici o persoană nu poate fi reținută sau arestată dacă împotriva ei nu există probe sau indicii temeinice că a săvîrșit o faptă pedepsită de lege. Organele de cercetare — precizează același text constituțional — pot dispune reținerea unei persoane pe o durată de cel mult 24 de ore. Nimeni nu poate fi arestat decît pe baza unui mandat de arestare emis de tribunal sau de procuror. Dreptul de apărare este garantat în tot parcursul procesului».

În spiritul principiilor consfințite și exprimate de Constituție în anul 1977 s-au adus modificări legii penale, stabilindu-se ca principiu fundamental reeducarea prin muncă în unitățile economice și de producție a celor care comit infracțiuni penale, sub supravegherea și pe răspunderea colectivelor de oameni ai muncii. Pedepsa privativă de libertate se aplică îndeosebi pentru infracțiuni cu un grad de pericol social sporit (trădare de patrie, spionaj, tîlhărie, omor etc.), precum și pentru recidiviștii înrăiți. Evident, asemenea măsuri unitare dau expresie încrederii pe care societatea o manifestă în capacitatea celor care s-au abătut de la legile țării, de a-și înțelege rostul în societate, de a trage concluzii asupra comportamentului lor social și de a se reintegra în viața socială. Firește, cunoașterea legilor și respectarea lor au darul să contribuie atît la reintegrarea în viața socială a celor care au încălcat legea, cît și la prevenirea unor eventuale încălcări.

Legea fundamentală a țării noastre garantează și inviolabilitatea domiciliului. «Nimeni nu poate pătrunde în locuința unei persoane — prevede art. 32 din Constituție — fără învoirea acesteia, decît în cazurile și în condițiile anume prevăzute de lege».

În conformitate cu dispoziția art. 34 din Constituție, «organele de stat au obligația de a rezolva petițiile cetățenilor privind drepturi și interese personale sau obștești». Totodată, «cel vătămat într-un drept al său printr-un act ilegal al unui organ de stat poate cere organelor competente, în condițiile prevăzute de lege, anularea actului și repararea pagubei» (Art. 35). Este «ocrotit de lege» și «dreptul de proprietate personală» (Art. 36) și «dreptul de moștenire» (Art. 37).

Procesul educativ-formativ al cetățenilor pentru a cunoaște legea și a preveni infracțiunea.

Cunoașterea și respectarea legilor este o necesitate obiectivă și pentru dezvoltarea societății. Respectarea și întărirea legalității au darul să asigure progresul și bunăstarea întregii națiuni.

Combaterea manifestărilor antisociale are însă nevoie de procesul educativ-formativ al cetățenilor — pentru a preveni infracțiunea și ma-

nifestările antisociale — cît și de respectarea prevederilor legale privind pedeapsa. «Legalitatea socialistă — spunea Președintele țării, Domnul Nicolae Ceaușescu — trebuie să acționeze în dublu sens și într-o deplină unitate, atît pentru a nu lăsa nepedepsit pe nimeni care încalcă legile, cît și pentru a nu admite ca cineva să fie pedepsit pe nedrept. Numai așa vom face ca societatea noastră să se afirme — conchidea Președintele țării — ca societatea cea mai dreaptă și mai umană din lume»⁴.

Prin legalitate socialistă⁵ politologii și juriștii înțeleg un principiu fundamental al dreptului socialist potrivit căruia, întreaga activitate economico-socială și politică în societatea socialistă trebuie așezată pe norme legale, iar toate organele și organizațiile de stat obștești, persoanele fizice și juridice, toți cetățenii, indiferent de funcția îndeplinită sînt obligați să respecte legile, precum și toate actele normative întemeiate pe lege. Spre deosebire de legalitatea burgheză, prin înfăptuirea căreia se urmărește realizarea voinței și intereselor claselor dominante exploatare, legalitatea socialistă corespunde intereselor vitale ale oamenilor muncii, servește edificării și apărării noii orînduiri. În Republica Socialistă România, Constituția, legile și celelalte acte normative ale Statului exprimă voința celor ce muncesc, consacră și apără orînduirea economică, socială și de stat, drepturile cetățenilor, iar stricta lor respectare reprezintă o necesitate obiectivă.

În R. S. România, înfăptuirea legalității socialiste este asigurată printr-un control permanent și sistematic, exercitat de Marea Adunare Națională, Consiliul de Stat, Guvern, instituții specializate de control (Consiliul central de control muncitoresc al activității economice și sociale, Curtea supremă de control financiar, etc.). La înfăptuirea legalității socialiste participă toate organele de stat și, îndeosebi, procuratura, precum și organizațiile obștești și cetățenii țării, în cadrul controlului obștesc.

După cum se știe, Președintele țării — Domnul Nicolae Ceaușescu — a subliniat, în repetate rînduri, obligația civică ce revine fiecărui fiu al patriei de a cunoaște și respecta legile țării, de a se încadra prin întreaga sa activitate în cadrul legalității socialiste. «Am acordat și acordăm o atenție deosebită — declara Domnia Sa — întăririi legalității socialiste, combaterii abuzurilor și ilegalităților de orice fel, instaurării ferme în întreaga viață socială a autorității legii — egală pentru toți cetățenii, indiferent de funcție, de categorie socială sau de naționalitate» (Semicentenarul Glorios al Partidului Comunist Român. Expunere la Adunarea solemnă din capitală — 7 mai 1971). Nu de mult Domnul Președinte preciza că «...va trebui acționat pentru întărirea în continuare a legalității noastre socialiste pentru aplicarea fermă a legilor Statului, pentru perfecționarea activității Ministerului de Interne, Procuraturii și Justiției, chemate să asigure ordinea și liniștea publică, respectarea normelor de conviețuire socială, aplicarea în viață a principiilor eticii și echității socialiste, ce guvernează societatea noastră. Trebuie sporită — preciza Domnia Sa — combativitatea organelor noas-

4. Cuvîntare la Plenara din 22—25 aprilie 1968.

5. Vezi *Dicționar Politic* Editura, Politică, București, 1975, p. 319—320.

tre de Stat împotriva tuturor aceluia care încalcă legile țării și aduc prejudicii intereselor societății și ale cetățenilor, dezvoltându-se, în acest scop, conlucrarea cu masele populare, întărind rolul opiniei publice, al organismelor obștești, cum sînt Comisiile de judecată, în respectarea strictă a legilor, în activitatea educativă...» (Cuvîntare la Congresul al II-lea al Consiliilor de conducere al Unităților agricole socialiste, al întregii țărâni, al Consiliilor oamenilor muncii din industria alimentară, silvicultură și gospodărirea apelor — 19 februarie 1981). În același context de idei, Domnul Nicolae Ceaușescu, Președintele R. S. România, releva că «... nu se poate vorbi de legalitate atunci cînd sînt nesocotite, cînd sînt încălcate legile. Legile sînt făcute de noi, clasa muncitoare, țărâni, intelectualitate, și dacă unele din ele mai au pe undeva unele lipsuri — declara Domnia Sa — să le modificăm, să le perfecționăm; dar nu se poate admite nimănui să nesocotească aceste legi, să le încalce»⁶.

După cum s-a exprimat adeseori Președintele țării «...legile țării noastre exprimă voința și interesele întregului popor, servesc înfloririi patriei, bunăstării celor ce muncesc, asigură manifestarea liberă a aptitudinilor și capacităților cetățenilor în viața politică, economică și social-culturală. În aceasta, își găsește izvorul, sublinia Domnia Sa, noua atitudine față de legi a oamenilor muncii, conștiința înaltelor răspunderi și îndatoriri cetățenești față de societatea socialistă... Organele de stat, justiția, preciza Domnia Sa, au îndatoriri de mare însemnătate în apărarea cuceririlor revoluționare ale oamenilor muncii, a tuturor legilor Statului împotriva aceluia care atentează la interesele celor ce muncesc, ale cauzei socialismului; întreaga lor activitate trebuie să fie pătrunsă de grija față de om, de spiritul răspunderii pentru respectarea legalității socialiste»⁷.

În conformitate cu gîndirea Președintelui țării noastre, Domnul Nicolae Ceaușescu, despre legalitate, a fost asigurată cu consecvență supremația legii în sistemul actelor normative; toate măsurile generale privind activitatea de stat, economică și socială, fiind stabilite prin legi sau decrete, practica de a conduce prin instrucțiuni și circulare fiind înlăturată. «Este necesar, preciza Domnia Sa, să acționăm pentru așezarea tot mai fermă a întregii organizări și activități pe baza legilor adoptate de Marea Adunare Națională...»⁸

Conform indicațiilor date de Președintele țării, Domnul Nicolae Ceaușescu, în aplicarea fermă a legalității socialiste, în adoptarea tuturor măsurilor necesare întăririi ordinii și disciplinei, respectării cu strictețe a legilor și sancționării, în conformitate cu legea, «a celor care nesocotesc, sub orice formă, legalitatea, organele de ordine internă și de justiție trebuie să acționeze în legătură tot mai strînsă cu orga-

6. *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. Politică, București, 1969, p. 201—202.

7. *Raport cu privire la Proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România — 20 august 1965. România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, 1968, p. 134—135.

8. *România pe drumul construirii Societății Socialiste multilateral dezvoltată*, vol. 10, Editura Politică, București, 1974, p. 84—85.

nele democratice, cu masele populare, în cadrul sistemului unitar al Statului nostru democratic socialist, Stat al democrației muncitorești, revoluționare.»⁹ Dat fiind faptul că nici o persoană care a săvârșit o faptă penală nu se poate apăra invocând necunoașterea legii (nemo censetur legem ignorare), în textele legale se folosesc, pe cât este posibil, expresii și termeni al căror înțeles poate fi cunoscut de către toți cetățenii. Din acest punct de vedere, s-a spus pe bună dreptate că actuala legislație penală este mai clară decât legislația din trecut, ea folosind un limbaj mai accesibil maselor de cetățeni¹⁰.

Pentru situațiile în care unele expresii și termeni prevăzuți în legea penală sînt susceptibile de semnificații diferite în raport de contextul frazei, la sfîrșitul părții generale a Codului penal au fost introduse explicații generale. Aceste explicații, cu caracter obligatoriu, au și valoarea unei interpretări legale. Ele sînt obligatorii cu privire la dispozițiile din legislația penală «în măsura în care alte dispoziții speciale nu dispun altfel. Caracterul obligatoriu al acestor explicații vizează numai dispozițiile legii penale, nu și cele ale legislației civile...»¹¹

Președintele țării, Domnul Nicolae Ceaușescu, a evidențiat adeseori necesitatea activității «politico-educative, de convingere a fiecărui cetățean asupra răspunderii ce-i revine de a respecta neabătut legile țării, normele de conviețuire socială, disciplina și ordinea societății noastre»¹².

Activitatea educativă de cunoaștere și aplicare a legilor țării urmărește încadrarea organică a fiecărui cetățean în munca și viața colectivului din care face parte, în normele și principiile generale ale orînduirii socialiste. Literatura juridică consideră, de altfel, că «propaganda juridică și popularizarea legilor reprezintă... instrumente în mîinile juristilor de modelare și dezvoltare a conștiinței juridice a cetățenilor»¹³. Evident, această conștiință juridică trebuie să fie precedată de o conștiință civică, care implică însăși obligația cetățenească de a cunoaște și respecta legile. Totodată, organele de procuratură și justiție au datoria să facă cunoscute maselor largi legile țării și spiritul lor. De asemenea, «...trebuie să se dezbată larg, în cadrul adunărilor obștești — spunea Președintele țării — diferite încălcări ale legilor și normelor de conviețuire, să fie puși în discuție directă a oamenilor muncii cei ce nu respectă legile și normele de conviețuire socială...»¹⁴

Principiul legalității socialiste este oglindit în diferite forme de manifestare ale vieții sociale. El vizează atît activitatea juridică de putere a organelor Statului, cît și ansamblul comportamentului social, concre-

9. Nicolae Popovici, Procuror General, *Gîndirea și activitatea Tovarășului Nicolae Ceaușescu — Președintele Republicii Socialiste România, privind asigurarea neabătută a legalității socialiste*, în «Revista Română de Drept», XXXIX (1983), nr. 2, p. 17.

10. Vezi *Codul Penal al Republicii Socialiste România, Comentat și adnotat*, București, 1972, p. 693.

11. *Ibidem*.

12. Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, Editura Politică, București, 1977, p. 48.

13. V. Pătulea, *Corelația dintre răspunderea juridică și responsabilitatea socială*, în «Revista Română de Drept», XL (1984), nr. 1, p. 11.

14. *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării Socialismului în țara noastră din 1—2 iunie 1982*, Editura Politică, București, 1982, p. 35—36.

lizate în acte de drept civil sau al muncii. În acest sens, principiul legalității socialiste postulează regula că «toate organele Statului, organizațiile obștești, funcționarii, cetățenii și ceilalți locuitori ai țării sînt obligați să respecte strict legile și celelalte acte normative ale organelor puterii și administrației de Stat, care reglementează raporturile sociale la care participă»¹⁵.

Aplicarea legii trebuie să se realizeze, în primul rînd, prin respectarea ei liber consimțită de către toți cetățenii. Viața a demonstrat însă că eficiența, caracterul imperativ al normelor de drept, trebuie să fie asigurate și prin constrîngere față de persoane care, tributare unei concepții retrograde despre muncă și viață, aduc atingere relațiilor socialiste statornicite în țara noastră. În astfel de cazuri, «organele judiciare acționează cu fermitatea și intransigența ce se impun pentru asigurarea climatului de strictă legalitate, indispensabilă în opera de făurire a noii societăți»¹⁶.

Reglementarea juridică a raporturilor de muncă a cunoscut, mai ales în ultimii ani, substanțiale îmbunătățiri, adoptîndu-se importante acte normative¹⁷. Datoria tuturor cetățenilor țării — inclusiv a fiilor Bisericii noastre — este de a cunoaște și respecta legislația muncii. De altfel, în fața legii, a ordinii de drept, toți oamenii sînt egali, și fiecare trebuie să suporte consecințele atunci cînd încalcă normele legale.

Deservenții și ceilalți membri ai cultelor — inclusiv ai Bisericii noastre — au obligația cetățenească de a cunoaște și respecta legislația țării, inclusiv legislația privind retribuirea muncii. Cunoșcînd și respectînd și legislația privind retribuirea muncii (Legea nr. 1/1970, Legea nr. 10/1972, Legea nr. 5/1978, inclusiv art. 186 din Legea nr. 57 din 29 oct. 1974, care vizează și pe deservenții cultelor), preoții Bisericii noastre dovedesc o conștiință și o orientare cetățenească demnă pentru epoca în care trăim. În vederea aplicării uniforme a prevederilor legislației privind retribuirea muncii în țara noastră, preoții sînt obligați să întocmească anual, și să prezinte spre aprobare Consiliului Eparihial, statul de personal și de funcții, cuprinzînd numărul maxim de posturi pentru personalul clerical și de serviciu.

Definind locul religiei, al cultelor în societatea noastră socialistă, Președintele țării, Domnul Nicolae Ceaușescu, preciza că «...toți cetățenii, indiferent de concepția lor filosofică sau de credința lor religioasă trebuie să respecte cu sfințenie legile țării... În activitatea lor, cultele sînt chemate să respecte Constituția, legile țării, orînduirea socialistă din România»¹⁸.

15. T. Drăganu, *Supremația Legii...*, p. 7.

16. I. Sălăjan, *Perfecționarea Dreptului Socialist Român, cerința stadiului actual de dezvoltare a societății noastre*, în «Revista Română de Drept», XXXIX (1983), nr. 2, p. 21.

17. Vezi Dr. I. T. Ștefănescu, *Disciplina muncii și răspunderea disciplinară*, Editura Acad. R.S.R., București, 1979, p. 25—28.

18. *Expunere privind rolul și sarcinile Frontului Unității Socialiste în înăptuirea programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, a politicii externe a României de colaborare și pace (23 mai 1974)*, apud Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste...*, vol. 10, p. 258—260.

După cum se știe, din Frontul Democrației și Unității Socialiste, alături de alte organizații obștești fac parte și cultele, care «...trebuie să se încadreze în normele fundamentale ale Statului și societății noastre socialiste, să participe activ la înlăptuirea obiectivelor de dezvoltare economică și socială a țării, să respecte legile țării»¹⁹.

Referindu-se la această obligație a cultelor, a membrilor lor, Președintele țării a declarat adeseori că «... politica Partidului și Statului nostru, întreaga viață socială se întemeiază pe respectul credinței oamenilor, pe libertatea conștiinței, pe manifestarea liberă a cultelor în cadrul legilor Statului, pornind de la faptul că, indiferent de credința sa religioasă, fiecare cetățean, fiecare slujitor al unui cult, sau altul, trebuie să respecte legile și să servească cauza edificării noii orînduiri socialiste în România»²⁰. Într-un interviu acordat ziaristului american Tad Zule, din 20 octombrie 1976, Președintele României declara că, în țara noastră, «sînt oameni care au alte concepții despre lume și viață. Le respectăm aceste concepții și credințele religioase, cu condiția ca aceștia să nu încalce legile țării și să-și facă datoria de cetățeni ai Republicii Socialiste România» (*România liberă*, din 21 oct. 1976).

Printre altele, prin legi, Statul ocrotește viața, dînd puțința fiecărui cetățean de a se folosi, în pace, de bunele înlăptuiri ale strădaniei obștești. De aceea, printre îndatoririle cetățenești, la loc de frunte, se află și obligația civică de a respecta legile și a cinști pe ocîrmuitorii țării. Această obligație este prevăzută și de cuvîntul Sfintei Scripturi, care poruncește ca «tot sufletul să se supună» autorității de stat și legiurilor țării «nu numai din frică, ci și din îndemnul cugetului» (Romani 13, 5). De altfel, prețuirea și cinstirea autorității de stat pentru rolul binefăcător pe care-l îndeplinește în societate s-au manifestat, din partea creștinilor, încă din epoca apostolică, nu numai prin supunere și ascultare desăvîrșită, prin cunoaștere și respectare a legilor, ci și prin rugăciuni făcute în cadrul cultului pentru conducătorii Statului (I Timotei II, 1—3). Pentru clericii care nu se supun autorității de Stat, nu respectă autoritatea, orînduirea de Stat și legile țării, normele penale bisericești prevăd maximum de pedeapsă, și anume caterisirea. Aceeași pedeapsă este prevăzută de canoanele Bisericii Ortodoxe și pentru clericii care ar profera insulte la adresa conducerii de Stat, ar săvîrși conspirații și ar trăda interesele Statului (Canonul 1 al Sinodului IV ec. ; 34 al Sinodului IV ec.). În conformitate cu dispoziția Regulamentului de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române, «conjurațiunea împotriva autorităților legale și trădarea intereselor R.S.R.» (Art. 3) constituie un delict grav și se pedepsește ca atare.

Un canonist al Bisericii noastre releva, cu îndreptățire, faptul că «disciplina muncii în toate domeniile de activitate și respectarea cu severitate a legalității, este ridicată în Statul nostru la rangul unei îndatoriri cu caracter axiomatic. De aceea, întreaga lucrare a Bisericii și

19. Vezi *Din gîndirea filozofică a Președintelui României Nicolae Ceaușescu. Statul, organizațiile obștești și participarea maselor la conducerea în sistemul democrației socialiste*, Editura Politică, București, 1983.

20. Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Editura Politică, București, 1976, p. 31—130.

atitudinea deservenților ei trebuie să se încadreze în spiritul disciplinei și legalității, evitând alternativa contrarie și dînd în permanență exemple pentru credincioși în această privință»²¹.

Fiind conștienți de fapul că legile R. S. România sînt expresia voinței depline a cetățenilor țării, clericii Bisericii noastre au considerat întotdeauna că actul de cunoaștere și respectare a legilor, obligație civică și morală, este și un exemplu grăitor pentru credincioșii lor. Prin urmare, pentru clericii Bisericii noastre, a cunoaște și respecta legile nu înseamnă deci numai încadrarea în disciplina muncii, în manifestarea spiritului de jertfă pentru patrie, a patriotismului, ci și un permanent exemplu edificator pentru credincioșii lor, care sînt și rămîn și cetățeni ai țării. Această obligație civică a clericilor și credincioșilor Bisericii noastre de a cunoaște și a respecta legile țării este relevată și de faptul concludent că «...Biserica și-a însușit o parte din legile și principiile de drept ale Statelor, cuprinzîndu-le și articulîndu-le în propria sa legislație. Ca urmare, Biserica a ajuns inevitabil în situația de a se conduce și după legile de Stat, nu numai după legi proprii»²². Această realitate s-a petrecut și în Biserica noastră. Ea se conduce și în prezent nu numai după legile proprii, ci și după legile de Stat. Învederînd această realitate, Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată ale Bisericii noastre prevede, printre altele, că «înalta trădare, conjurația contra autorităților canonice și sperjurul se pedepsesc potrivit sfintelor canoane și în legătură cu pedeapsa dată de instanțele civile» (Art. 34).

Clericii noștri, în calitatea lor de cetățeni loiali ai Statului au obligația civică de a cunoaște și respecta legile țării. Dar, nu numai atît, ei au și obligația cetățenească de a face cunoscute aceste legi credincioșilor lor, îndrumîndu-i — de pe poziția și cu mijloacele lor — la cunoașterea și respectarea legalității socialiste. Această angajare a clericilor Bisericii noastre, de a cunoaște și respecta legile țării, are atît un caracter civic, cît și unul moral, fiindcă ea este și o poruncă dumnezeiască (Matei 22, 21 ; Marcu 12, 17 ; Luca 20, 25). Opoziția și nesupunerea față de autoritatea legală, față de legile dictate de ea, sînt deci nu numai greșite, ci și contrare voinței lui Dumnezeu și, ca atare, sînt aspru pedepsite de legea divină (Romani 13, 2—4). În consecință trebuie să reținem că «conștiința responsabilității civice a creștinilor are... și o motivație religioasă»²³.

După învățătura Bisericii noastre, Statul și autoritatea de stat sînt voite de Dumnezeu, iar creștinii au datoria sacră de a se supune acestora, ca unora care reprezintă principiul ordinii în lume (I Petru 2, 13—15 ; Tit 3, 1 ; Romani 13, 1—5 ; Luca 2, 14). Această ordine judiciară este asigurată prin respectarea legalității, a legilor țării. De altfel, îndatoririle religioase nu sînt în contradicție și nu exclud îndatoririle

21. Pr. Prof. Dr. Liviu Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii. Însemnătatea și folosul cunoașterii legilor după care se conduce Biserica*, în «Studii Teologice», XII (1960), nr. 5—6, p. 356.

22. *Ibidem*, p. 340.

23. Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, *Supunerea față de ocîrmuire, poruncă dumnezeiască*, în «Studii teologice», XXXIV (1982), nr. 9—10, p. 615.

civile ale creștinilor. De aceea, «Statul are dreptul de a cere supunerea tuturor cetățenilor țării față de legile sale, ceea ce constituie un act de ascultare față de ocîrmuire»²⁴. De fapt, în răspunsurile Mîntuitorului Hristos date ucenicilor, fariseilor și irodienilor (Matei 22, 17) avem o poruncă divină expresă «prin care se combate anarhia civică, neascultarea față de stat precum și orice tendință de dezordine socială. Mîntuitorul Hristos însuși a plătit cuvenita dajdie pentru El și pentru ucenicul său Petru (Matei 17, 27)»²⁵.

Încheiem aceste rînduri cu cuvintele Președintelui țării noastre, Domnul Nicolae Ceaușescu, care în repetate rînduri, a declarat că «...nimeni nu-și poate permite să încalce legile țării, nimeni nu-și poate permite să acționeze altfel decît scrie în legile țării. Trebuie să fie clar că normele stabilite în legile țării sînt obligatorii pentru toată lumea și că aceasta este una din condițiile esențiale ale legalității, ale democrației socialiste...»²⁶.

Pr. Prof. Dr. NICOLAE V. ȐURĂ

24. *Ibidem*, p. 614.

25. *Ibidem*.

26. *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, p. 317.

ARTICOLE ȘI STUDII

EPISTOLA A II-A CĂTRE TIMOTEI A SFÎNTULUI APOSTOL PAVEL

Teză de doctorat

de Pr. Prof. Gheorghe Sârbu

ÎNCHEIERE

(4, 9—22).

Apostolul îl cheamă pe Timotei la sine

(4, 9—13).

4, 9. *Grăbește-te să vii la mine curînd.* 10. *Căci Dimas m-a părăsit, iubind veacul de acum și a plecat spre Tesalonic, Crescens spre Galatia, Tit spre Dalmația.* 11. *Luca este singur cu mine. Luînd pe Marcu, adu-l cu tine, căci îmi este de folos spre slujire.* 12. *Pe Tihic l-am trimis spre Efes.* 13. *Venind, adu mantia pe care am lăsat-o în Troa, la Carp, și cărțile, mai ales pergamentele.*

Variante ale textului. Vers. 10. *εγκατελειπεν* înlocuiește pe *εγκατελιπεν* în A, C, D², F, G, L, P, 33, 81, 1175, 1881; forma *εγκατελιπεν* este atestată de codicii: **N** I, D*, I, ψ și de mulți alții. Itacismul «ει» în loc de «ι» este des întîlnit. *Γαλλια* este atestată de **N**, C, 81, 104, 326, puține altele, Vulgata, Eusebiu (Ist. Bis. III, 4, 8), Epifaniu (P. G. LI, 909), Tischendorf, von Soden, dar varianta *Γαλλατια* este atestată de A, K, L, P; D, E, F, G, traducerile gotică, copte și siriace, de Sf. Ioan Hrisostom, Vogels, Bover, Merk, Nestle, Aland. Vers. 11. *αγαγε* e atestat de A, 104, 365 și puține alte manuscrise, pe cînd *αγε* este varianta atestată de majoritatea celorlalți martori. Vers. 13. Varianta *απελειπον* este atestată de A, C, F, G, L, P, 33, 104, 326, 1175, 1881 și alte manuscrise; varianta *απελιπον* este atestată de **N** D, E, ψ și de majoritatea celorlalți codici. Peșita traduce *φαλονος* prin *beth Kethabe*, sac de păstrat cărțile; cf. G. Zunts, *The Ancestry of the Harklean New Testament*, Londra, 1945, p. 14; cit. la C. Spicq, *Saint Paul. Les épîtres pastorales*, vol. I, p. 310.

Cu versetul 8, se încheie tratarea propriu-zisă a Epistolei. Ideile teologice, misionare și pastorale, pe care Apostolul a dorit să le aducă la cunoștința ucenicului său, lăsat episcop la Efes, au fost deja formulate și demonstrate, încît ele și-au putut desigur ajunge scopul propus de autorul lor și au intrat astfel pentru totdeauna în tezaurul de învățături al Bisericii. Dar, ca orice instituție care-și desfășoară activitatea printre oameni și pentru oameni, Biserica și slujitorii săi trebuie să soluționeze nu numai probleme teoretice, ci și practice. Acestea din urmă sînt, fără îndoială, legate, pe de o parte, de buna organizare a diverselor activități bisericesti, iar pe de altă parte, de soluționarea unor griji și nevoi personale care condiționează împlinirea cu rezultate bune a misiunii încredințate fiecărui slujitor al Bisericii. În aceste ultime versete

ale Epistolei, Apostolul ne deschide o fereastră asupra problemelor complexe cărora trebuie să le facă față, chiar în situația grea în care se găsea la Roma, în închisoare. El păstra o legătură strinsă cu ucenicii săi, care călătoreau spre Tesalonic, Galatia și Dalmatia sau Efes (vers. 10, 12) sau cu cei lăsați în Troa (vers. 13) sau în Corint și Milet (vers. 20). De la aceștia sau de la alți creștini, călători sau cu reședința la Roma întorși din drumurile lor, Sfântul Pavel cunoștea bine starea fiecărei Biserici, frământările ivite între credincioși, apariția învățătorilor mincinoși ca și purlarea rea a unora (vers. 14). El însuși, Apostolul, îl roagă pe Timotei, ca venind cât se poate de repede la Roma, să-i aducă mantia și cărțile (vers. 13), obiecte personale care-i erau necesare. Și în alte Epistole, Sfântul Pavel oferă cititorilor o serie de noutăți și face recomandări practice, sau transmite salutări destinatarilor, conformându-se stilului epistolar al epocii (Rom. 15, 22 ; 16, 23 ; I Cor. 16, 5—18 ; Efes. 6, 21—22 ; Filip. 4, 10—20 ; Col. 4, 7—17). Desigur, toate informațiile privind persoane și situații din Bisericile apostolice, ca și datele privind pe Sfântul Pavel însuși, sînt de natură să pună în lumină autenticitatea acestei scrisori pauline atît de originală și personală.

4, 9. Chiar la începutul Epistolei, îndată după salutare (1, 4), Apostolul își exprima dorința să-l vadă pe Timotei «ca să mă umplu de bucurie», cum spune el însuși. Acum, chiar la începutul părții care constituie încheierea Epistolei, Apostolul îi scrie și mai insistent lui Timotei: «Grăbește-te să vii la mine curînd»¹⁰⁶⁹. Verbul σπουδάζω (aici la aoristul imperativ ; cf. Tit 3, 12 ; II Tim. 4, 21) înseamnă a grăbi, cu o nuanță de eforturi speciale pentru realizarea obiectului grăbirii — călătoria la Roma, la Apostol —. De aici și adăugarea cuvintelor : ταχέως ἐλθεῖν (cf. I Cor. 4, 19 ; Filip. 2, 19, 24), ceea ce adaugă o notă în plus de urgență, cu privire la venirea lui Timotei la Roma. Om de o deosebită sensibilitate, păstrînd în suflet amintirea ființelor dragi, Apostolul neamurilor simte permanent nevoia să fie înconjurat de prieteni și colaboratori. Această necesitate este acum și mai puternică, mai ales că se simțea aproape singur (vers. 11). Sf. Ioan Hrisostom întrebîndu-se pentru ce Apostolul neamurilor cheamă la sine pe Timotei, cînd acestuia i se încredințase «o Biserică și un neam întreg pentru păstorire», găsește următorul răspuns : «Faptul nu era din ușurință. Chiar el era gata să meargă la Timotei, după cum zicea : «Iar dacă voi întîrzia (să vin la tine), să știi cum să petreci în casa lui Dumnezeu» (I Tim. 3, 15). Deci, continuă Sfîntul Părinte, de ce oare l-a chemat la sine ? Avea o mare nevoie ; el nu era stăpîn pe sine spre a putea veni (la Timotei), căci era în închisoare din porunca lui Nero. Deci, de aceea l-a chemat pe Timotei, dorînd a-l vedea mai înainte de moarte și avînd, poate, multe a-i încredința (πολλά παραθέσθαι)¹⁰⁷⁰. Acest din urmă motiv este relevat în cele ce urmează.

4, 10. Apostolul neamurilor, mult încercat în perioada în care și scrie Epistola a II-a către Timotei, trăiește o grea dezamăgire în legătură cu unul din colaboratorii săi. Este vorba de Dimas, care, spune

1069. Sau cum traduce J. Jeremias, (op. cit., p. 64) : «Vino cît mai curînd posibil la mine».

1070. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 655 ; cf. și Ecumeniu, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G. CXIX, 233 ; Teofilact, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G. CXXV, 132.

Apostolul, «m-a părăsit, iubind veacul de acum». Numele acestui Dimas este forma prescurtată — hipocoristică — din Dimitrios (cf. III Ioan 12 ; s-a și încercat o identificare a celor doi creștini din veacul apostolic) ¹⁰⁷¹. El este cunoscut din Epistolele către Coloseni (4, 14) și cea către Filimon (24), scrise din prima captivitate romană a Apostolului ¹⁰⁷². În textele respective Dimas este amintit alături de Luca, de Marcu și de Aristarh, ca împreună-lucrător cu Apostolul. Acesta l-a părăsit pe Apostol. Verbul ἐγκαταλείπω înseamnă nu numai a părăsi, ci și a lăsa fără apărare (vers. 16 ; Matei 27, 46 ; Fapte 2, 27 ; Evrei 13, 5), a părăsi un loc (Evrei 10, 25), o misiune, a se sustrage unei obligații, echivalând, în ce privește situația pe care o avea Sf. Apostol Pavel când scrie această Epistolă, cu o dezertare de la datorie ¹⁰⁷³. Motivul unei astfel de comportări a lui Dimas este exprimat de Apostol în cuvintele : «iubind veacul de acum» (cf. I Tim. 6, 17 ; Tit 2, 12). Aici verbul ἀγαπάω trebuie înțeles în sensul de a avea o preferință pentru ceva, a aprecia ceva în mod deosebit, a iubi ceva mai mult decât altceva, sau, cum spune Sf. Ioan Hrisostom : «Iubind mai mult liniștea, lipsa de primejdii și siguranța, a ales a se desfăta mai mult acasă, decât să sufere greutățile și primejdiile» ¹⁰⁷⁴.

Expresia ὁ οὖν αἰών este întrebuințată de Apostolul neamurilor ca atare, numai în Epistolele pastorale (vezi și I Tim. 6, 17 și Tit 2, 12), dar ea își are o echivalență perfectă în cuvintele : ὁ αἰών οὐτός întâlnite foarte des în mai toate scrierile Noului Testament (vezi de ex. Marcu, 10, 30 ; Luca 20, 34 ; Rom. 12, 2 ; I Cor. 1, 20 ; 2, 6, 8 ; 3, 18 ; II Cor. 4, 4 etc.). Expresiile «veacul de acum» și «veacul acesta», care desemnează timpul prezent, de fapt perioada de după căderea în păcat pînă la Parusie, sînt opuse expresiei «veacul viitor», «care va veni» (ὁ αἰών ὁ μέλλων, ὁ ἐρχόμενος) care desemnează veșnicia, viața veșnică, inaugurată prin Parusie (Matei 12, 32 ; Marcu 10, 30 ; Luca 17, 30 ; 20, 35 ; Efes. 2, 7 ; Evrei 6, 5). «Veacul de acum» este caracterizat prin atenția exagerată pe care oamenii o arată grijilor acestei lumi și, mai ales, «înșelăciunii avuției» (Matei 13, 22 ; Marcu 4, 17 ; cf. Luca 20, 34 ; Rom. 12, 2 ; I Cor. 1, 20 ; 2, 6, 8 ; 3, 18 ; II Cor. 4, 4 etc.). Veacul de acum este trecător (Matei 13, 37, 40, 49 ; 24, 3 ; 28, 20 etc.), pe cînd veacul viitor este fără sfîrșit, veșnic (cf. Marcu 10, 30 ; Luca 18, 30 ; 20, 35). Iubind «veacul de acum», Dimas a dat prioritate preocupărilor, care decurg dintr-o stare exagerată față de grijile acestui veac. Sînt citate, mai îndeaproape, unele din motivele posibile ale purtării lui Dimas : fuga de primejdiile pe care condiția de misionar creștin le presupunea în acea epocă ¹⁰⁷⁵ (II Cor. 4, 7—18), dorința de a se preocupa de afacerile sale ¹⁰⁷⁶ (cf. I Tim. 6, 17 etc.).

În orice caz, opoziția între cei care iubesc veacul de acum și Parusia Domnului (II Tim. 4, 8), este categorică. Se pare totuși că, în cazul

1071. J. Chaine, *Les Épîtres catholiques*, Paris, 1939, p. 258 ; cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 810 ; F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 514.

1072. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 65.

1073. C. Spicq, *Saint Paul. Les épîtres pastorales*, vol. II, p. 811.

1074. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 655.

1075. *Ibidem*.

1076. F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 514.

lui Dimas, nu este vorba de o renegare a credinței ¹⁰⁷⁷, deși într-un manuscris din Florența (biblioteca familiei Medicis), pe margine, copistul a notat că Dimas a devenit preot al unui templu păgîn din Tesalonic ¹⁰⁷⁸, iar scrierea apocrifă Faptele lui Pavel și ale Teclei (cap. 1, 4; 12, 14, 16), îl prezintă ca pe un apostat și un adversar al Apostolului care, cu complicitatea lui Hermoghen (cf. II Tim. 1, 15), ar fi hotărît pierderea Apostolului neamurilor ¹⁰⁷⁹. Cum bine notează un comentator modern, Dimas este mai curînd un fricos, a cărui purtare trebuie mai degrabă deplînsă, decît condamnată ¹⁰⁸⁰. Dimas s-a întors, (πορευομαι, Marcu, 11, 20; Ioan 4, 50) la Tesalonic, probabil locul său de origine ¹⁰⁸¹.

Lîngă Sf. Pavel nu se mai găsesc nici Crescent, nici Tit, primul fiind plecat spre Galatia, iar al doilea în Dalmația. Plecarea acestora nu este, evident, dictată de preocupări personale ca aceea a lui Dimas. Ei sînt, probabil, în misiune apostolică. Despre Crescent care poartă un nume folosit adesea în onomastica latină, nu se mai vorbește în altă parte în scrierile Noului Testament ¹⁰⁸². Dificultatea cea mai mare a acestui verset, «clasică», cum o numește un interpret mai nou ¹⁰⁸³, privește determinarea exactă a regiunii către care Crescent și-a îndreptat pașii. În textul grec se spune că Crescent (a plecat) «spre Galatia» (εἰς Γαλατίαν) ¹⁰⁸⁴. Dificultatea identificării acestei provincii constă în faptul că, în secolul I, acest termen desemnează atît provincia din Asia Mică, purtînd numele de Galatia, evanghelizată de Sf. Apostol Pavel și locuită de triburile galatice ¹⁰⁸⁵, cît și Galia propriu-zisă, adică acel teritoriu învecinat la Vest cu Spania, unde se află astăzi Franța. Cei mai mulți comentatori identifică Galatia despre care vorbește aici Apostolul cu Galia. Ei au în vedere următoarele considerațiuni: Textele literare și diplomatice de pînă în secolul al II-lea ¹⁰⁸⁶ dau acestei țări numele de Galatia; istorici și geografi asociază constant Spania și Galatia (I Macabei 8, 2—3) ¹⁰⁸⁷; începînd cu Eusebiu de Cezareea ¹⁰⁸⁸, scriitori bisericești ca Epifanie ¹⁰⁸⁹, Teodoret al Cirului ¹⁰⁹⁰, Teodor de Mopsuestia ¹⁰⁹¹ identifică Galatia din acest verset cu Galia; varianta textuală «Galia», semnalată în acest verset, chiar dacă nu reproduce textul primar, este o dovadă că s-a încercat, de-a lungul timpului, să se aducă o clarificare a

1077. P. Dornier, *op. cit.*, p. 244.

1078. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 910.

1079. P. Dornier, *op. cit.*, p. 244.

1080. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 811.

1081. *Ibidem*.

1082. F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 514.

1083. P. Dornier, *op. cit.*, p. 245.

1084. Cf. supra *variante textuale* unde se notează că varianta Γαλλίαν atestată de o serie de manuscrise, printre care și cunoscutul Ψ și traduceri.

1085. Vezi amănunte la Pr. Dr. Vasile Mihoc, *op. cit.*, în rev. *cit.*, p. 168—173.

1086. Polybiu II, 19: Dioscoride, *Mat. med.* I, 1, 2; Diodor din Sicilia, V, 24—27; Apian, *Hist. rom.*, IV, 1, 2; Pausanias, Dio Cassius, 60, 20; 62, 1 etc.

1087. Diodor din Sicilia, IV, 19; V, 39; Nicolae de Damasc, *Viața lui Cezar*, 28, 30; Plutarh, *Pompei*, LXVI etc.

1088. *Istoria bisericească*, III, 4, 8. Migne, P. G., XX, 220.

1089. *Haer.* LI, 11, Migne, P. G., XLI, 909.

1090. *Com. Ia II Tim.*, Migne, P. G., LXXXII, 853.

1091. Cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 812.

Înțelesului exact al termenului «Galatia», în sensul de mai sus. Se notează apoi că, în primul secol, când scriitorii foloseau termenul Galatia, ei voiau să desemneze Galia. Pentru a denumi Galatia din Asia Mică, ei precizau «Galatia Asiei»¹⁰⁹². Monumentul de la Ancira, desemnează în mai multe rânduri Galia, prin denumirea de Galatia, asociind-o ca și unii scriitori, istorici și geografi, cu Spania¹⁰⁹³.

O tradiție tîrzie vede în Crescent pe unul din cei șaptezeci și doi de ucenici ai Mîntuitorului (Luca 10, 1 ș. u.) și, căruia îi atribuie întemeierea Bisericii din Viena (lîngă Lyon), unde ar fi devenit apoi și episcop, fiind martirizat sub Traian¹⁰⁹⁴. Această tradiție poate să cuprindă și un simbul de adevăr, mai ales dacă o raportăm la celelalte date privind identificarea Galatiei din acest verset cu Galia¹⁰⁹⁵. De aceea putem conchide că ipoteza unei călătorii misionare a lui Crescent în Galia rămîne posibilă. Aceasta ar fi o dovadă suplimentară a interesului pe care Sfîntul Apostol Pavel îl poartă Occidentului (cf. Rom. 15, 24, 28)¹⁰⁹⁶.

Dacă Crescent s-a îndreptat spre Galatia, Tit a luat drumul Dalmației (actuala Iugoslavie). Dalmatia era o provincie senatorială, foarte puternic romanizată în secolul I. Solona, actualul Split, sediu al proconsulului, cel mai bun port din acele părți, era și un nod rutier de unde se putea ajunge în Panonia și în țările dunărene¹⁰⁹⁷, inclusiv în Dacia. Această provincie era așezată la Sudul Iliriei, vizitată nu de mult de Apostolul neamurilor (Rom. 15, 19). Către această provincie își îndreaptă pașii Tit, un alt ucenic deosebit de apreciat al Apostolului neamurilor, căruia acesta i-a încredințat, cum spune Sf. Ioan Hrisostom, o insulă nu mică, ci chiar foarte mare, Creta, numindu-l episcop aici¹⁰⁹⁸. Referindu-se la cazul lui Dimas, Sfîntul Părinte precizează cu privire la Crescent și Tit, că pe aceștia Apostolul «nu-i acuză»¹⁰⁹⁹, referindu-se desigur, la plecarea lor în direcțiile indicate, în scopuri misionare. Sfîntul Pavel a predicat Evanghelia în Creta prin anii 64—65, unde l-a lăsat pe Tit ca episcop, cu scopul de a organiza Biserica acestei mari insule (Tit 1, 5). Puțin după aceea, Sfîntul Pavel îi scrie lui Tit (3, 12) de la Nicopolis sau din împrejurimile acestui oraș. Nu se știe dacă Tit l-a revăzut pe Sfîntul Pavel la Nicopolis sau la Roma, de unde e trimis în Dalmația, cum se constată din versetul pe care-l comentăm. Este absolut sigur că Tit s-a reîntors mai tîrziu în Creta unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții¹¹⁰⁰.

1092. P. Dornier, *op. cit.*, p. 245.

1093. J. Gagé, *Res gestae divi Augusti*, Paris, 1950; cit. la C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 812.

1094. *Cronica pascală*, Migne, P. G., XCII, 609; cf. F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 514; C. Spicq, *Saint Paul. Les épîtres pastorales*, vol. II, p. 813.

1095. Vezi alte argumente în favoarea acestei ipoteze la C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 812—814.

1096. A se vedea date asupra unei posibile călătorii misionare a Apostolului Neamurilor în Spania la C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 129 ș. u.

1097. *Strabon*, VII, 315 ș. u.

1098. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 655.

1099. *Ibidem*.

1100. A. F. Maunoury, *op. cit.*, p. 234.

4, 11. Cuvintele Apostolului : «Luca este singur cu mine» sînt deosebit de triste în circumstanțele speciale în care Sfîntul Pavel se găsea, în epoca respectivă, la Roma. Între el și nenumărații săi ucenici, colaboratori și prieteni se stabiliseră, de-a lungul anilor, în timpul lungilor și istovitoarelor sale călătorii misionare, legături trainice de prietenie și de reciprocă prețuire, ceea ce constituie un puternic suport pentru întreaga lucrare misionară a marelui Apostol. Fiind obișnuit să fie înconjurat de prieteni, de ucenici, de frați întru credință, Apostolul se simte prea singur. Această singurătate este însă într-o bună măsură atenuată de prezența lui Luca, cel care, cum spune Sf. Ioan Hrisostom, «neîntrerupt se găsea lîngă dînsul» (lîngă Apostol) ¹¹⁰¹. Într-adevăr, Luca era prietenul fidel al Apostolului, alături de el în captivitatea din Cezareea (Fapte 27, 1) și cea din Roma (Filimon 24) pînă la acest ceas trist, cînd Sfîntul Pavel își aștepta sfîrșitul de martir într-o închisoare din Roma (Col. 4, 14) și, desigur, indispensabil medic, secretar și, probabil, consilier juridic ¹¹⁰². «Acesta este, cum îl portretizează Sf. Ioan Hrisostom, cel ce va scrie Evanghelia și Faptele Apostolilor, fiind iubitor de muncă, iubitor de știință și stăruitor. Despre acesta el (Apostolul) scrie, zicînd : «a cărui laudă, întru Evanghelie, este în toate Bisericile» (II Cor. 8, 18) ¹¹⁰³. Faptul că Luca apare singur alături de Apostol a determinat pe unii critici să se întrebe dacă acest discipol nu este autorul acestei Epistole ¹¹⁰⁴.

Timotei este îndemnat de Apostol : «Luînd pe Marcu, adu-l cu tine, căci îmi este de folos spre slujire». Verbul *ἀναλαμβάνω* (aici la participiul aorist), înseamnă a lua cu sine, a lua un pasager (pe un vas aflat deja în cursă), la o escală. Folosind acest verb, Apostolul vrea să-i spună lui Timotei că, în drum spre Roma, să-l ia cu sine, probabil dintr-o localitate aflată pe traseul Efes-Roma și pe Marcu, în care vasul în cursă făcea o escală (aoristul cu *ἄγε*) ¹¹⁰⁵. Este vorba, firește, de Ioan-Marcu (Fapte 12, 25), vărul lui Barnaba (Col. 4, 10). Micul diferend de ordinioară între acesta și Apostol (Fapte 15, 37—40) era acum de domeniul trecutului, odată ce este chemat de Sfîntul Pavel la Roma, fiindu-i «de folos spre slujire». Calificativul *εὐχρηστος* se poate traduce prin de mare valoare (II Tim. 2, 21), sau foarte folositor (Filimon 11). Acest termen implică bunătate și generozitate din partea aceluia căruia îi este aplicat ¹¹⁰⁶. Referindu-se la aceste cuvinte ale Apostolului, Sf. Ioan Hrisostom precizează : «Nu spre liniștea lui zice că-i este de folos, ci spre slujirea Evangheliei, căci chiar în lanțuri fiind, el nu înceta a propovădui. Deci și pe Timotei îl chema, nu pentru dînsul, ci pentru Evangheliie» ¹¹⁰⁷. Acesta este, fără îndoială, în primul rînd, sensul expresiei

1101. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 655.

1102. În *Canonul Muratori*, rîndul 4, se citește că Apostolul l-a luat cu sine «pentru cunoștințele sale de drept»; cit. la C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 813.

1103. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 655.

1104. P. Dornier, *op. cit.*, p. 245.

1105. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 813.

1106. *Ibidem*.

1107. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 655; cf. și Ecumeniu, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., CXIX, 236; Teofilact, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., CXXV, 133; Cf. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 65.

apostolice «spre slujire» (εις διακονίαν). Nu se poate exclude însă, posibilitatea ca Marcu să fie chemat de Apostol și pentru un ajutor personal, necesar în situația specială și grea în care se afla în închisoarea din Roma (cf. Onisifor, II Tim. 1, 18). Dar, înainte de orice, Sfântul Pavel, fiind Apostol, se gîndea la experiența misionară a lui Marcu. Acesta ar fi putut să suplimenteze, într-o oarecare măsură, activitatea Sfântului Pavel, redusă prin forța lucrurilor.

4, 12. Chemîndu-l la sine pe Timotei, Apostolul s-a gîndit că, la Efes, unde ființa o Biserică, în care se iveau în permanență diferite probleme, să-l trimită pe Tihic, un foarte prețuit colaborator și om de încredere al Apostolului neamurilor (Efes. 6, 21 ; Col. 4, 7). Era de origine asiatică (Fapte 20, 4). A fost însărcinat de Apostol să aducă efesenilor Epistola ce le fusese adresată (6, 21), ca și colosenilor pe cea adresată lor (4, 7). El era deci bine cunoscut la Efes unde este acum trimis din nou de Apostol, probabil pentru a-l înlocui pe Timotei, în timpul șederii acestuia la Roma, lângă Apostol ¹¹⁰⁸. Verbul ἀποστάλλω care înseamnă a trimite, arată că Tihic îndeplinea, venind la Efes, o misiune care-i fusese încredințată de Apostol (cf. Matei 10, 5, 16 ; Marcu 1, 2 ; 3, 14 ; 11, 1 etc.) avînd, desigur, un mandat bine definit ca și în alte misiuni (Tit 3, 12 ; Efes. 6, 21, 22) ¹¹⁰⁹.

4, 13. După ce-l informează pe Timotei că Tihic va veni la Efes din încredințare sa ¹¹¹⁰, Apostolul își reia instrucțiunile cu caracter practic, învînd pregătirea călătoriei lui Timotei la Roma. Accentul cade, în acest verset, pe instrucțiuni cu caracter foarte personal. El îi cere lui Timotei : «Venind, adu mantia pe care am lăsat-o în Troa, la Carp». Acest comision cerut lui Timotei de Apostol presupune venirea acestuia la Roma pe ruta Troa, Macedonia, Brindisi ¹¹¹¹. Troa era situată la vărsarea Scamandrului în Mediterana ¹¹¹², nu departe de Helespont. Sfântul Pavel a venit aici, pentru prima oară în anul 50—51 (Fapte 16, 8). Se reîntoarce în acest oraș în 56 sau 57, în timpul celei de a doua călătorii în Macedonia (II Cor. 2, 12). A treia ședere la Troa este istorisită în capitolul 20 din Faptele Apostolilor, cînd înaintea lui, la Troa, au venit Timotei și alți colaboratori, care l-au așteptat (Fapte 20, 4—5). Era prin anul 58, cînd el se întorcea din Grecia la Ierusalim. A patra și ultima călătorie a Apostolului la Troa a avut loc după prima sa captivitate la Roma către anii 64 sau 65 ¹¹¹³. Aici locuia un oarecare Carp, credincios desigur, al cărui nume nu este întîlnit în altă parte în Noul Testament.

1108. F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 515.

1109. Codex Bezae Cantabrigiensis (D), syriaca versio Harclensis (în margine) și sahidica (Novum Testamentum Graece et Latine, p. 382), fac precizarea că Tihic era din Efes ; cf. H. Bürki, *op. cit.*, p. 122, nota 26.

1110. Acest verset (12) și-ar fi avut mai curînd locul după versetul 10 pe care l-ar fi putut și încheia, terminînd astfel lista celor trimiși de Sfîntul Pavel în diferite misiuni. Dar această întrerupere a unor grupaje de idei sînt obișnuite la Sfîntul Pavel (cf. I Cor., 1, 14—16) ; aceasta întărește convingerea de autenticitate a acestei scrieri pauline. Cf. și P. Dornier, *op. cit.*, p. 246.

1111. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 65 ; cf. și P. Dornier, *op. cit.*, p. 246.

1112. *Atlas zur Bibel, herausgegeben von H. H. Rowley*, 9. Auflage, Wuppertal, 1982, Harta 18, p. 27 ; A. — F. Maunoury, *op. cit.*, p. 235.

1113. A. — F. Maunoury, *op. cit.*, p. 235 ; cf. și H. Bürki, *op. cit.*, p. 122, nota 27.

La acesta Sfântul Pavel și-a lăsat, uitându-le sau din alt motiv care nu ne poate fi cunoscut, mantia și cărțile. Mantia este o haină ¹¹¹⁴ de iarnă, o manta lungă, fără mîneacă prevăzută, uneori cu o glugă pentru acoperirea capului. Avea un orificiu prin care se trecea capul. Era o piesă de îmbrăcăminte destinată să protejeze pe purtător în timpul ploii și frigului. Termenul *φαίλονης* (întilnit numai aici în Noul Testament) va desemna mai târziu veșmîntul liturgic, numit felon. E greșit să se traducă acest termen prin sac sau cutie pentru păstrarea cărților, deoarece această accepțiune nu este cunoscută pentru cuvîntul *φαίλονης*, în secolul I, în manuscrise ¹¹¹⁵. Nu încapă nici o îndoială că această manta îi era necesară Apostolului la apropierea iernii (II Tim. 4, 21). Tot de la Carp, Timotei trebuia să ia «și cărțile, mai ales pergamentele». Din pricina lipsei unei conjuncții copulative coordonatoare între cele două cuvinte grecești : τὰ Βιβλία și τὰς μεμβράνας s-a putut trage concluzia că pergamentele sînt deosebite de cărți ¹¹¹⁶. Acestea ar fi putut fi documente personale, certificate sau documente oficiale ¹¹¹⁷, sau pur și simplu material de scris ¹¹¹⁸. Este dificil, desigur, să se determine cu precizie ce cuprindeau «cărțile» la care se referă aici Apostolul. Sf. Ioan Hrisostom precizează că Apostolul avea nevoie de cărți «pentru a le încredința credincioșilor (τοῖς πιστῶς παραθέσθαι) ca să le aibă în locul învățăturii sale» ¹¹¹⁹. Sfântul Părinte se gîndește, desigur, la cele spuse de Apostolul neamurilor în II Tim. 4, 6—8, cu privire la sfîrșitul său iminent. În același timp, se subînțelege din cuvintele Sfîntului Ioan Hrisostom că Apostolul se referă la cărți cuprinzînd scrieri sfinte, scripturistice în primul rînd. Mulți comentatori ¹¹²⁰ socotesc pe bună dreptate că, atît «cărțile», cît și «pergamentele» conțineau scrieri biblice, îndeosebi pergamentele care erau materiale de scris pregătite în Pergam, nu departe de Troa, de specialiști, din piele de animale (vițel sau miel). Prețul acestui material era deosebit de ridicat ¹¹²¹ și de aceea Apostolul le acordă o atenție aparte (cf. *μάλιστα*, mai ales), fiind greu de procurat. Acest material prezenta și alt avantaj. Se putea răzui prima scriere și apoi se putea transcrie alta pe același material. În orice caz, scrierile cele mai importante din Vechiul Testament ¹¹²² (Psalmii, Isaia) sau cărțile Noului Testament, scrise pînă la data trimiterii Epistolei a II-a către Timotei (Evanghelia după Matei, Marcu, Faptele Apostolilor), adevărate comori pentru Apostolul neamurilor, nu puteau să fie transcrise decît pe acest prețios material. Alte lucruri : însemnări pe marginea lecturilor sau scrieri numai în concept, copii ale unor Epistole trimise mai

1114. Sf. Ioan Hrisostom, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 656.

1115. P. Dornier, *op. cit.*, p. 246; cf. și C. Spicq, *Pélerine et vêtements*, în *Mélanges*; E. Tisserant, *Cité de Vatican*, 1964, p. 389—417.

1116. P. Dornier, *op. cit.*, p. 247.

1117. F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 516.

1118. Cf. C. Spicq, *Saint Paul. Les épîtres pastorales*, vol. II, p. 815.

1119. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 656.

1120. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 65; H. Bürki, *op. cit.*, p. 123; A. — F. Maunoury, *op. cit.*, p. 236—237 etc.

1121. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 65.

1122. Cf. Βιβλίον (Luca 4, 17; Ioan 20, 30; 21, 25; Evrei 9, 19; 10, 7; Apoc. 1, 11 etc.) care desemnează texte din Vechiul Testament.

înainte sau chiar cărți scrise și pe verso, etc. puteau să fie transcrise și pe papyrus, un material mult mai des întrebuințat și mai ieftin. În orice caz, Apostolul neamurilor arată o mare purtare de grijă pentru cuvîntul scris, sursă neprețuită de învățătură pentru creștinii din Roma. Analizînd acest verset, comentatorii subliniază importanța detaliilor pe care le cuprinde în ce privește susținerea autenticității acestei Epistole pauline ¹¹²³.

2. Timotei să se păzească de Alexandru arămarul

(4, 14—15)

4, 14. *Alexandru arămarul mi-a făcut mult rău. Domnul îi va da după faptele sale.* 15. *Și tu păzește-te de el, căci s-a împotrivit puternic cuvîntărilor noastre.*

Variante ale textului. Vers. 14. Verbul αποδοσι este înlocuit cu αποδωη în K, L, P; D¹, ψ; o parte a izvoarelor traducerilor latine, Hrisostom, Ambrosiaster; αποδωσει este atestat în N, A, C, D², F, G, 6, 33, 81, 104, 365, 630, 1175, 1739, 1881, Vulgata Clementină etc. Vers. 15. Varianta principală αντεστη atestată de N*, A, C, D*, F, G, 33, 1175, Vulgata; Ambrosiaster, este înlocuită prin ανθεστηκε în N², D², K, L, P; Hrisostom, Teodoret, Damaschin.

4. 14. Continuîndu-și îndrumările precise, pe care le-a început în vers. 9, Sfîntul Apostol Pavel îl atenționează pe Timotei: «*Alexandru arămarul mi-a făcut mult rău*». Numele de Alexandru (Αλέξανδρος) se întilnește de șase ori în Noul Testament. În patru din aceste locuri (Fapte 19, 33 — de două ori; I Tim. 1, 20 și II Tim. 4, 14), numele acesta este purtat de cetățeni din Efes. Unii comentatori au înclinat să creadă că atît Sf. Luca în Faptele Apostolilor, cît și Sfîntul Pavel, în Epistolele pastorale, vorbesc de una și aceeași persoană. Cei mai mulți însă cred că e vorba de persoane deosebite, ținînd seama de faptul că numele de Alexandru era foarte frecvent la greci ¹¹²⁴. Este sigur că Timotei se putea afla în pericol din partea acestui Alexandru. Sf. Apostol Pavel îi dezvăluie ucenicului său, așezat episcop la Efes, propria sa experiență în legătură cu acest Alexandru arămarul. Din această experiență Timotei urmează să tragă concluziile necesare. Termenul χαλκός (hapax legomenon al Noului Testament. cf. Fac. 4, 22; I Cor. 13, 1: χαλκός aramă) desemnează pe cel ce prelucrează arama, bronzul și fierul. Dat fiind că, în cazul nostru, Apostolul neamurilor folosește acest substantiv cu articolul ó, trebuie trasă concluzia că el desemnează meseria lui Alexandru din Efes. Fără articol, χαλκός ar fi putut să fie un *cognomen*, cum au sugerat unii comentatori ¹¹²⁵. Așa cum este întrebuințat aici, cu articol, acest termen ar putea fi înțeles ca un element prin care acest Alexandru trebuie deosebit de alt Alexandru, ca de pildă de cel despre care Apostolul vorbește în I Timotei

1123. P. Dornier, *op. cit.*, p. 246.

1124. E. Jacquier, *Les Actes des Apôtres*, ediția a II-a, în col. «Études Bibliques», Paris, 1926, p. 588—589.

1125. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, col. 816.

1, 20¹¹²⁶. Această distincție era necesară cu atât mai mult cu cât, în epoca apostolică, numele Alexandru era deosebit de frecvent¹¹²⁷.

Alexandru arămarul despre care se vorbește aici, a făcut «*mult rău*» Apostolului. Verbul ἐνδείκνυμαι întrebuițat în Noul Testament numai în Epistolele Sfintului Apostol Pavel (vezi de ex. Rom. 2, 15; 9, 17, 22; Efes. 2, 7; I Tim. 1, 16; Tit 2, 10; 3, 2) înseamnă: *a da dovadă de, a manifesta* (față de ceva sau cineva) *o atitudine*¹¹²⁸. În terminologia juridică acest verb înseamnă *a aduce probe împotriva, a depune mărturie, a denunța autorităților*. Ενδείκς este acțiunea denunțătoare și denunțul însuși¹¹²⁹. Pornind de la această semnificație a verbului amintit, mulți comentatori se întrebă dacă nu cumva Alexandru arămarul nu este chiar acela care l-a denunțat pe Apostol autorităților din Asia Mică (din Troa sau Efes, probabil) și care, e posibil, l-a urmat la Roma, ca acuzator sau ca martor al acuzării¹¹³⁰. Acesta este sensul pronumelui μοι (dativus commodi — în detrimentul meu, împotriva mea; cf. vers. 16). După ce arată că Apostolul amintește despre încercările prin care a trecut din pricina acestui Alexandru arămarul, Sf. Ioan Hrisostom subliniază caracterul educativ-pedagogic al acestor împrejurări pentru Timotei, în scopul ca acesta să poată îndura orice dificultăți care ar fi putut să se ivească în activitatea sa de slujitor bisericesc. Referindu-se, în mod special, la expresia «mi-a făcut mult rău», Sfintul Părinte îl cuciește: «Adică în multe feluri m-a necăjit și m-a mîhnit»¹¹³¹.

Cuvintele: «*Domnul îi va da după faptele sale*», sînt preluate de Sfintul Apostol Pavel din Vechiul Testament (Ps. 61, 11; 27, 5; Prov. 24, 12; cf. și Rom. 2, 6). De aceea, uneori, sînt privite și transcrise ca citate, între ghilimele¹¹³². Mîntuitorul a spus: «Vai acelui om prin care Fiul Omului se vinde» (Matei 26, 24). Apostolul Său se mărginește să citeze cuvinte din Vechiul Testament, care arată că *faptele fiecăruia sînt criteriu al judecării lui Dumnezeu*, învățătură fundamentală și în Noul Testament (cf. Rom. 2, 6; Apoc. 2, 23; 20, 13; II Cor. 11, 15). Verbul ἀποδόσει este la viitorul indicativ și exprimă nu o dorință sau o rugăciune a Apostolului¹¹³³, ci o constatare pe care acesta o face pe temeiul învățaturii biblice, potrivit căreia Dumnezeu (aici Domnul, ὁ Κύριος) va da fiecăruia după faptele sale și după viclesugul gîndu-

1126. P. Dornier, *op. cit.*, p. 247.

1127. F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 517.

1128. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 817 traduce: «Alexandru arămarul a arătat față de mine multă răutate».

1129. A. Bailly, *op. cit.*, p. 672; cf. și H. von Soden, *op. cit.*, p. 205; cit. la Fr. Rienecker, *op. cit.*, p. 507.

1130. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 816—817; P. Dornier, *op. cit.*, p. 247.

1131. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 656; cf. și Teofilact, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXXV, 133.

1132. Cf. *La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l'École Biblique de Jérusalem*, Paris, 1961, p. 1572; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 64.

1133. Varianta ἀποδοθή conținută în unele manuscrise și în alte izvoare ale textului (vezi supra *Variante ale textului*), care este un optativ, ar fi de natură să susțină această semnificație a textului; cf. I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 344; cf. și Sf. Ioan Hrisostom, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 656; cf. și Teodoret, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXXXII, 853; Ecumeniu, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXIX, 237; Teofilact, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G. CXXV, 133.

(Ps. 27, 5). Lui Dumnezeu i se cuvin deci întreaga «judecată, răscularea și răsplătirea» (Deut. 32, 35; cf. Rom. 12, 19; Evrei 10, 30). Dacă Alexandru a săvârșit o faptă rea, denunțând pe Apostolul neamurilor și făcând depunere mincinoasă, el va lua ca Iuda «plata nedreptății» (Fapte 1, 18). Sf. Ioan Hrisostom precizează, pe bună dreptate, că Apostolul lasă lui Dumnezeu grija pedepsei, care «va răsplăti lui Alexandru după faptele sale»¹¹³⁴.

4, 15. Din cele menționate de Sfântul Apostol Pavel se vede cât de periculos este Alexandru arămarul. De aceea Apostolul îi spune lui Timotei (*καὶ σὺ* = și tu) «*πᾶζεσθε-τε de el*». Verbul *φύλασσομαι* (cf. II Petru 3, 17), folosit aici la imperativul prezent mediu, înseamnă prin urmare altele, *a se păzi de, a se îndepărta de, a fi atent față de*¹¹³⁵. Sf. Ioan Hrisostom comentează: «N-a zis: *Pedepsește-l, ceartă-l, alungă-l...* aici nu l-a întăritat contra lui, ci numai îi poruncește să se îndepărteze de el, lăsând lui Dumnezeu grija pedepsei»¹¹³⁶. E de presupus că Apostolul neamurilor parcursese cu acest om întreaga procedură recomandată de Mântuitorul față de cei ce ne gresesc (Matei 18, 15—17). Acesta îi devenise lui și Bisericii «ca un păgîn și vameș», de la care nu se putea aștepta nimic bun pentru Biserică și pentru slujitorii ei. Această impresie este puternic susținută de cuvintele Apostolului: «*ὅτι ἐὰν σὺ ἀποτίρῃς τὸν ἀντίστατον τὸν ἐπισημασμένον τῆς ἐκκλησίας, ἡ ἐκκλησία ἡλικίᾳ ἰσχυρῆς ἕξει ἐναντίον σου*» (I Tim. 3, 10). Și alături de verbul *ἀντίσταμαι* exprimă ideea de opoziție puternică, înversunată (cf. II Tim. 2, 8; Luca 21, 15; Fapte 6, 10); când însă este însoțit de adverbul *λίαν* care înseamnă: *excesiv, exagerat, puternic*¹¹³⁷, sensul acestui verb, faptul de a se împotrivi atinge cea mai înaltă treaptă, paroxismul, ajungând pînă la pierderea controlului de sine. Împotrivirea și ostilitatea lui Alexandru arămarul nu s-au mărginit la persoana Apostolului (cf. *μοι* din vers. 14), ci s-au extins și la cuvîntările Apostolului. În mod obișnuit *λόγοι* (la plural) desemnează, în Noul Testament, propovăduirea, cuvîntările rostite de Mântuitorul sau Apostoli prin care se propovăduiește Evanghelia (Matei 7, 28; 10, 14; 19, 1; Ioan 7, 40; Fapte 2, 22, 40; I Cor. 14, 19; I Tim. 4, 6; 6, 3; II Tim. 1, 13; II Petru 1, 10; 3, 10). Acesta este și sensul pe care îl acordă acestei expresii comentatorii mai vechi¹¹³⁸. Ținînd seama că acest Alexandru ar putea fi una și aceeași persoană cu denunțatorul Apostolului către autoritățile romane și chiar principalul martor al acuzării, expresia «cuvintele noastre» din acest verset ar putea să se refere la apărarea Apostolului în fața instanței judecătorești, unde a trebuit să vină în urma denunțului lui Alexandru arămarul¹¹³⁹. Dar, și în acest caz, Alexandru s-a împotrivit tot învățaturii propovăduite de Sfântul Pavel, pentru că acesta era în fața judecății pentru activitatea sa de

1134. Com. la II Tim., Migne, P.G., LXII, 656; cf. și Ecumeniu, Com. la II Tim., Migne, P.G., CXIX, 237.

1135. Fr. Rienecker, *op. cit.*, p. 507.

1136. Com. la II Tim., Migne, P.G., LXII, 656; cf. și Ecumeniu, Com. la II Tim., Migne, P.G., CXIX, 237; Teofilact, Com. la II Tim., Migne, P.G., CXXV, 139.

1137. Cf. A. Bailly, *op. cit.*, p. 1189.

1138. Ecumeniu, Com. la II Tim., Migne, P.G., CXIX, 236; Teofilact, Com. la II Tim., Migne, P.G., CXXV, 136; A.-F. Maunoury, *op. cit.*, p. 238 etc.

1139. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 817.

propovăduitor al Evangheliei (cf. vers. 17). Și oricum, apărarea Apostolului nu putea să fie decât o propovăduire a Evangheliei (cf. Fapte 22, 1—21; 21, 21; 15, 19; 26, 2—23 etc.). Aceasta va fi și metoda pe care o vor urma și scriitorii creștini apologeți, care apărând Evanghelia, o propovăduiau.

3. Domnul a fost și rămîne sprijinitorul apostolului neamurilor (4, 16—18)

4. 16. *La prima mea apărare, nimeni n-a fost alături de mine, ci toți m-au părăsit; să nu li se socotească!* 17. *Dar Domnul mi-a stat în ajutor și m-a întărit pentru ca, prin mine, propovăduirea să fie deplină și să fie auzită de toate neamurile și eu am fost izbăvit din gura leului.* 18. *Domnul mă va izbăvi de orice lucru rău și mă va mîntui în împărăția Lui cea cerească; Lui slavă în vecii vecilor, amin!*

Variante ale textului. Vers. 16. συμπαρεγενετο varianta atestată de $\aleph$ (corecturi), E, K, L, P, ψ , Hrisostom, Teodoret, Damaschin, von Soden, Vogels; textul παρεγενετο este atestat de $\aleph$ A, C, D, F, G, 33, 326, 1175, 1739, traduceri latine; în loc de εγκατελειπον unele izvoare (A, C, D¹, F, G, L, P, 33, 104, 326, 1175) preferă εγκατελειπον. Vers. 17. ακουση pentru ακουσαι apare în K, ψ și alte manuscrise. Vers. 18. και înainte de ροσεται este adăugat în D¹, F, G, ψ , traduceri syriace etc.

14, 16. Este a doua oară cînd Apostolul folosește în această ultimă parte a Epistolei verbul εγκατελείπω (a părăsi, vezi și vers. 10), pentru a descrie situația în care se afla în clipele în care-și scrie Epistola. Dacă prima oară se plînge de faptul că Dimas, unul din ucenicii și colaboratorii săi, l-a părăsit, acum Apostolul vorbește de faptul că în timpul primei sale apărări, nimeni (οὐδείς) n-a fost alături de el, fiind părăsit de toți (πάντες) acest fapt arată adîncă stare de mîhnire în care se află Apostolul neamurilor în aceste momente în care își scrie Epistola, față de comportarea aceluia care ar fi putut ca, prin prezența lor activă sau prin intervențiile lor, să-i ușureze situația.

În ce privește expresia «prima mea apărare» (τῆ πρώτῃ μου ἀπολογία) trebuie reținută interpretarea patristică. Eusebiu de Cezareea¹¹⁴⁰, Sf. Ioan Hrisostom¹¹⁴¹, Teodoret al Cirului¹¹⁴², Teofilact¹¹⁴³ și mulți comentatori moderni¹¹⁴⁴ referă această «primă apărare» la prima captivitate romană a Apostolului neamurilor¹¹⁴⁵, după care acesta a fost eliberat. Teodoret al Cirului¹¹⁴⁶ scrie în comentariul său la II Timotei că, după această «primă eliberare», Apostolul neamurilor a mers și a propovăduit în Spania. Această înțelegere a versetului concordă și cu vers. 17 b («am fost izbăvit»), ca și cu propovăduirea despre care se vor-

1140. *Istoria bisericească*, II, 22, Migne, P.G., XX, 193.

1141. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 657.

1142. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXXXII, 856.

1143. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXXV, 136.

1144. Belsler, Lock, Wohlenberg, Parry, Meinertz, citați la C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 818.

1145. Din anul 63; vezi A.-F. Maunoury, *op. cit.*, p. 838.

1146. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXXXII, 856.

bește în vers. 17, care s-ar fi putut desfășura nu numai în Spania, ci și în întregul bazin mediteranean¹¹⁴⁷.

De aceea, interpretarea unor comentatori mai noi¹¹⁴⁸ care referă această «primă apologie» de care vorbește aici Apostolul neamurilor la o primă înfățișare oficială a Sfântului Pavel înaintea împăratului sau a reprezentantului acestuia, nu poate fi reținută.

Într-o Epistolă ca cea a II-a către Timotei, în care autorul își amintește cu nostalgie unele fapte și evenimente dintr-un trecut încă viu în memoria sa (1, 4—5, 16—18; 3, 10—11), nu poate trece cu vederea nici dezertările unora de la îndatoririle lor morale (1, 15; 2, 17—18; 3, 1 ș.u.; 4, 14). De această dată marele Apostol își amintește că, la «prima apologie», adică atunci când în timpul primei captivități romane (62—63), în faza cea mai acută a cercetărilor, care, din fericire nu au condus la un sfârșit fatal, el s-a aflat singur: «*nimeni n-a fost alături de mine*», spune el. Acei membri ai comunității creștine din Roma, care, prin poziția lor socială sau prin prestigiul lor ar fi putut să ușureze situația lui Pavel în fața judecătorului, au absentat într-un astfel de moment. Însăși prezența unora din aceștia, în această parte a procesului, ar fi însemnat un prețios sprijin dat Apostolului. Acest fapt însă nu s-a produs, ceea ce a lăsat o urmă adâncă în sufletul Sfântului Pavel care insistă: «*Toți m-au părăsit*» (cf. Matei 27, 46; Ps. 22, 2; cf. Ioan 16, 32; II Tim. 1, 15). Motivele pentru care nimeni nu s-a aflat alături de Apostol, într-o astfel de împrejurare, nu pot să fie decît bănuite. Ele ar putea fi doar sugerate de expresia prin care Sfântul Pavel caracterizează dezertarea lui Dimas: «*iubind veacul de acum*» (vers. 9). Este vorba, desigur, de teama unora de a se compromite în fața autorităților sau de frica unor urmări chiar juridice pentru ei.

Apostolul, înțelegînd aceste motive, dar mai ales natura lor, ca odinioară Mîntuitorul pe cruce (Luca 23, 34) sau ca Sfîntul Arhidiacon Ștefan (Fapte 7, 60), din dragoste (I Cor. 13, 5: dragostea «nu gîndește răul»), se roagă (aoristul optativ pasiv: λογισθεῖν II Cor. 5, 19; Filip. 3, 13), să nu li se socotească această faptă, adică să fie iertați. Sf. Ioan Hrisostom subliniază mărinimia Apostolului neamurilor: «*Ai văzut cum îi cruță pe aceștia, deși au făcut o faptă rea?*». Căci «*nu mic este păcatul acesta*»¹¹⁴⁹.

4, 17. Dacă Apostolului i-a lipsit sprijinul oamenilor, al celor de o credință cu el, el a beneficiat de ajutorul Domnului (δὲ) «*Dar Domnul mi-a stat în ajutor*». «Dumnezeu, spune Sf. Ioan Hrisostom, nu părăsește pe cel lăsat în voia oamenilor spre a pătimi răul»¹¹⁵⁰. Însuși Mîntuitorul a făgăduit: «*Iar cînd vă vor da pe voi în mina lor (dregători și regi), nu vă îngrijiți cum sau ce veți vorbi, căci se va da vouă în ceasul acela*» (Matei 10, 19; cf. Marcu 13, 11; Luca 12, 11;

1147. P. Dornier, *op. cit.*, p. 248.

1148. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 818; P. Dornier, *op. cit.*, p. 248; A.-F. Maunoury, *op. cit.*, p. 238; F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 518; L.-Cl. Fillion, *op. cit.*, p. 515; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 66; Dibelius-Conzelmann, Lensky, Bardy, Simpson, Boudou, Kelly, Leaney, Vine, Barclay, etc., citați la C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 818.

1149. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 657.

1150. *Ibidem*.

21, 14—15). El i s-a arătat noaptea Apostolului neamurilor și l-a îndemnat: «Îndrăznește, Pavele! Căci precum ai mărturisit cele despre Mine la Ierusalim, așa trebuie să mărturisești și la Roma» (Fapte 23, 11; cf. Fapte 27, 23—24). Fidel făgăduințelor Sale (II Tim. 2, 13), contrar felului de a se purta al oamenilor care pot să-și piardă această fidelitate, Mîntuitorul «mi-a stat în ajutor», mărturisește Apostolul. Verbul *παρισταμαι* înseamnă: *a sta alături, a ajuta, a se pune la dispoziția (cuiva) a-și pune puterea sa, (la dispoziția cuiva), a proteja, a trece de partea cuiva*¹¹⁵¹. Mîntuitorul a stat alături de Sfîntul Pavel în sensul juridic al termenului, l-a asistat ca un *patronus* (apărător) pe Pavel, care nu numai că a fost astfel apărat, dar și întărit. Verbul *ἐνδυναμώω* înseamnă a infuza forțe noi (cf. I Tim. 1, 12; II Tim. 2, 1; Filip. 4, 13; Fapte 9, 22). Această întărire a Apostolului a fost făcută ca (*ὅτι*) prin el (*δι' ἐμοῦ*) «propovăduirea să fie deplină».

După ce a fost izbăvit din prima captivitate romană, năzuind de multă vreme ca propovăduirea sa să fie deplină, în sensul împlinirii dorinței sale de a semăna cuvîntul Evangheliei și în Spania (Rom. 15, 24), Apostolul Neamurilor constată prin aceste cuvinte realizarea acestei dorinți. Se știe că de propovăduirea Evangheliei la neamuri era, în mod special, răspunzător Sfîntul Apostol Pavel (I Tim. 2, 7; Fapte 9, 15; Tit 1, 3; Rom. 1, 5, 14; 16, 26). Prin el se va împlini într-o foarte mare măsură porunca Mîntuitorului, ca Evanghelia să fie propovăduită tuturor neamurilor (Marcu 13, 10; 16, 15; cf. Ps. 22, 28 ș.u.). Harul dat Sfîntului Pavel era, după propriile sale cuvinte: «Ca să fiu slujitor al lui Iisus Hristos la neamuri» (Rom. 15, 16). Acestui mandat îi este credincios pînă la ultimul ceas al vieții lui din veacul de acum, pentru ca propovăduirea «să fie deplină». Verbul *πληροφορέω* are sensul de a împlini (o misiune) în chip desăvîrșit, fără nici o lipsă, atît cantitativ, cît și calitativ (cf. II Tim. 4, 5). El își îndeplinește astfel, în mod absolut vocația sa de *ἑρμῆς* (II Tim. 1, 11). Cuvintele: «și să fie auzită de toate neamurile», se referă la faptul că, după ce încordarea legată de «prima apologie», cînd Apostolul neamurilor a putut să propovăduiască «împărăția lui Dumnezeu» timp de doi ani la Roma (Fapte 28, 30—31), el a putut să meargă și în Spania «pentru ca propovăduirea să fie deplină și să fie auzită de toate neamurile», adică și de acele populații care trăiau în marginea vestică a Imperiului roman. Apostolul se arată mulțumit de lucrarea pe care a avut prilejul s-o săvîrșească, motiv pentru care el poate să citeze Psalmul 21, 23: «Și eu am fost izbăvit din gura leului». Această sintagmă a devenit proverbială (I Macabei 2, 60). Imaginea leului exprimă un redutabil pericol (Ps. 7, 3; 17, 22; Prov. 28, 15), însuși diavolul fiind comparat cu leul (I Petru 5, 8). Leul este, în același timp, simbolul suveranilor cruzi¹¹⁵² și al celor impioși și persecutori (Ps. 7, 2; 34, 16). Aici Sfîntul Apostol

1151. A. Bailly, *op. cit.*, p. 1490—1491.

1152. Iosif Flaviu, *Antichități iudaice*, XVIII, 228. Sf. Ioan Hrisostom, referindu-se la aceste cuvinte ale Apostolului Pavel, spune: «Sub numele de leu, el înțelege aici pe Nero, pentru sălbăticia și grozăviile împărăției lui» (*Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII 657); cf. și Ecumeniu, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXIX, 237; Teoflact, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXXV, 136.

Pavel exprimă ideea izbăvirii sale de la un grav și iminent pericol, de la un mare rău care putea să i se întâmple, acesta fiind sensul verbului *ῥύσονται* (cf. Matei 6, 13; Rom. 7, 24; Col. 1, 13; II Tim. 3, 11).

4, 18. Acest verset exprimă certitudinea Apostolului neamurilor că Dumnezeu îi va sta și în viitor în ajutor în toate privințele. De aceea, cuvintele sale din acest verset sună ca o rugăciune, apropiindu-se ca formă și conținut de cuvintele din rugăciunea Tatăl nostru: «Și ne izbăvește de cel rău»¹¹⁵³ (*ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*, Matei 6, 13). Expresia «*mă va izbăvi de orice lucru rău*» este astfel tâlcuită de marele Hrisostom, care se referă și la cuvintele «iată mă jertfesc» din vers. 6: «Atunci m-a scăpat din primejdii, iar acum când Evanghelia s-a propovăduit îndeajuns, mă va izbăvi iarăși de orice păcat, adică nu mă va lăsa să plec de aici osîndit de păcat. Căci și faptul de a te împotrivi păcatului și a nu te supune lui, fie chiar pînă la sînge, înseamnă a fi izbăvit de un alt leu, de diavolul. Așa că mai mare este mîntuirea aceasta decît cea dintîi cînd se părea că încăpuse pe mîinile tiranului»¹¹⁵⁴. Astfel, ultimul gînd al Apostolului este în legătură cu primejdiile morale care-l amenințau, răul de care vorbește el aici fiind mai curînd încercări ale diavolului, căci oamenii nu puteau să-i ia mai mult decît viața de aici, idee cu care el se împăcase (cf. vers. 6—7).

Purtarea de grijă a lui Dumnezeu nu se va mărgini însă la petrecerea din viața de aici a Apostolului, ci ea se va manifesta mai ales în veacul viitor¹¹⁵⁵, cînd Apostolul va fi mîntuit, «în Împărăția Lui (a Domnului) cea cerească». După ce Domnul îl izbăvește pe Apostol de orice lucru rău aici, îl va mîntui, adică îl va așeza dincolo de orice pericol și încercare, într-o altă împărăție, unde el se va afla în cea mai deplină siguranță. Aici Apostolul va fi izbăvit (*ῥύσονται*) iar acolo, va fi mîntuit (*σωζεν*). Această împărăție (II Tim. 4, 1; cf. I Tim. 6, 15) nu este pămîntească, ci este «*cerească*» (*ἐπουράνιος* numai aici în Epistolele pastorale, dar frecvent întîlnit în alte Epistole pauline, I Cor. 15, 40, 48—49; Efes. 1, 3, 20; 2, 6; 3, 10; 6, 12; Filip. 2, 10). Aici Împărat, Stăpînitor și Domn este Iisus Hristos (I Tim. 6, 15). «Așadar, spune Sf. Ioan Hrisostom, avem mîntuirea cînd vom străluci acolo. Mă va îndepărta, zice, de orice păcat și mă va păzi acolo. Aceasta înseamnă deci a fi mîntuit în Împărăție, dacă mori pentru ea, căci «cel ce nu-și cruță sufletul în lumea aceasta, îl va păstra pentru viața veșnică» (Ioan 12, 25)¹¹⁵⁶. După obiceiul iudaic, Sfîntul Pavel își încheie această parte a Epistolei care ne apare ca o rugăciune, cu o doxologie «*Lui, slavă în vecii vecilor, amin*». Este identică cu aceea din Galateni 1, 5 (cf. I Petru 4, 11; II Petru 3, 18; Apoc. 1, 6). Sfîntul Pavel slăvește pe Eliberatorul său. El simte deja puterea și lucrarea harului în ființa sa. Iar Cel ce îi dă acest har, și Cel Căruia îi adresează această slavoslovie este Iisus Hristos, în Împărăția Căruia se pregătește să fie chemat.

1153. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 821.

1154. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 658; cf. și Ecumeniu, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXIX, 237; Teofilact, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXXV, 137.

1155. Ambroasiaster, *Com. la II Tim.*, Migne, P.L., XVII, 525.

1156. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 657.

4. Salutarea și binecuvîntarea finală

(4, 19—22).

4, 19. *Salută pe Prisca și pe Acvila și casa lui Onisifor.* 20. *Erast a rămas în Corint; iar pe Trofim l-am lăsat bolnav la Milet.* 21. *Grăbește-te să vii înainte de iarnă. Te salută Eubul și Pud și Lin și Claudia și frații toți.* 22. *Domnul (să fie) cu duhul tău. Harul (să fie) cu voi!*

Variante ale textului. Vers. 19. După *Ακυλαν* se adaugă: *Δεκτραν την γυναικα αυτου και Συμαιαν και Ζηνωνα τους υιους αυτου* în manuscrisele minuscule 46, 109, 181 și puține altele. Aceste nume sînt ale soției și ale copiilor lui Onisifor după scrierea apocrifă *Faptele lui Pavel și ale Teclei* și sînt, evident, o glosă la *Ονησιφορου οικον* Cf. Br. M. Metzger, *The Text of the N. T.* Oxford, 1964, p. 204. Vers. 20. *απελειπον* atestat de C, L, P, 13, 104, 323, 326, 365, 1175, 1241 și altele înlocuiește pe *απελειπον* atestat de cele mai bune izvoare (N K; D, F, G, etc.). Vers. 21. *παντες* este omis în N 33, 1739, 1881 și puține alte manuscrise. Vers. 22. După *Κυριος* se adaugă *Ιησους* în A, 104, 614, puține alte manuscrise. Vulgata de la Stuttgart, ediția 1975; *Ιησους Χριστος* în N², C, D, ψ alți mulți codici grecești, traduceri latine, siriace, bohairică, Ambrosiaster. Textul este atestat de N, F, G, 33, 1739, 1881, puține altele, traducerea sahidică; *σου* înlocuiește pe *ουων* în trad. siriacă *Peșita*, unele manuscrise ale traducerii sahidice și ale celei bohairice; *Αμην* se adaugă în N², D, ψ foarte multe alte manuscrise, Vulgata, traduceri siriace; textul este atestat de N A, C, F, G, 6, 33, 81, 1881, câteva manuscrise ale Vulgatei, traduceri sahidice și o parte a manuscriselor traducerii bohairice, Ambrosiaster. Sfirșitul *η χαρις μεθ' ουων* este omis complet de manuscrisul minuscule 330, traducerea coptă sahidică. Ambrosiaster, Pelagiu, Pseudo-Ieronim. Urmează o *subscriptie*: *Προς Τιμοθεον Β'* (indicația numerică lipsește din N, C) în ψ, 33, 2495 și puține alte manuscrise; *Πρ. Τ. Β' εγγραφη απο Ρωμης Λαοδικαιας Α*), în A, P, 6, 1739, 1881; *Πρ. Τ. Β' Πρ. της Εφεσιων εκκλησιας επισκοπον πρωτον χειροτονηθεντα εγγραφη απο Ρωμης οτε εκ δευτερου παρεστη Παυλος τω Καισαρι Ρωμης Νερωνι* în K.

4, 19. Ultimele gânduri ale Apostolului neamurilor sînt îndreptate către prietenii săi cei mai buni din Efes. Prisca, numită și cu diminutivul Priscila (Fapte 18, 2; Rom. 16, 3) și soțul ei Acvila, sînt credincioși colaboratori ai Apostolului. Iudei de origine, ei au devenit creștini, fără să se poată spune că au fost convertiți de către Apostolul neamurilor. La început stabiliți la Roma, au trebuit să se refugieze în Corint, în urma edictului de expulzare al împăratului Claudiu (anul 49)¹¹⁵⁷, (cf. Fapte 18, 2). Aici i-a cunoscut Sfîntul Apostol Pavel, în timpul celei de a doua călătorii misionare și a rămas în casa lor. Practicau aceeași meserie, ca și Pavel, cea de țesători de corturi (Fapte 18, 3). După o ședere de 18 luni în Corint, Pavel a plecat în Siria, fiind însoțit de Prisca și Acvila. La trecerea prin Efes, Sfîntul Pavel i-a lăsat pe cei doi soți acolo (Fapte 18, 18—19). Ei au adus aici servi-

¹¹⁵⁷ Suetoniu, *Claudiu*, 25; cf. P. Dornier, *op. cit.*, p. 809; E. Le Camus, *Aquila*, în *Dictionnaire de la Bible*, publié par F. Vigouroux, vol. I, partea I-a, Paris, 1926, col. 809.

celi importante Bisericii creștine, casa lor fiind folosită ca lăcaș de adunare pentru comunitatea locală (I Cor. 16, 19). Ei i-au arătat «mai cu de-amănuntul» lui Apollo, un iudeu alexandrin, de neam, care cunoștea numai botezul lui Ioan, «calea lui Dumnezeu» (Fapte 18, 25—26). Când, din Corint, în cursul celei de a treia călătorii misionare, Sfântul Pavel scrie romanilor, el salută pe Priscila și Acvila, numindu-i «împreună lucrători cu mine în Hristos-Iisus care și-au pus grumazul lor pentru viața mea» (Rom. 16, 3—4). Această mențiune a Apostolului arată că cei doi soți reveniseră în această epocă la Roma¹¹⁵⁸. Referindu-se la Priscila și Acvila, Sf. Ioan Hrisostom notează: «Aceștia sînt cei pe care îi amintește neconținut și de care a fost găzduit... Așează pe soție mai înainte¹¹⁵⁹, pentru că, după cum mi se pare, era mai importantă¹¹⁶⁰ și mai credincioasă»¹¹⁶¹. Aceștia sînt cei cărora Apostolul neamurilor le acordă cinstea de a fi cei dintîi salutați în această Epistolă. «Căci, după cum spune Sf. Ioan Hrisostom, nu puțină mîngîiere era salutarea adresată lor, care cuprindea în sine o dovadă de cinste și dragoste și aducea cu sine mult har; căci era deajuns numai o simplă salutare a Sfîntului și fericitului aceluia, ca să umple de har pe cei ce primeau acea salutare»¹¹⁶². Ca și în 1, 16 este pomenită «casa lui Onisifor»¹¹⁶³, căreia Apostolul îi adresează salutul său ca și lui Acvila și Prisca. Se pare că Onisifor însuși nu mai era în viață¹¹⁶⁴. Dar pentru devotamentul său față de Apostol și față de Evanghelie, numele și persoana lui, ca și membrii familiei lui¹¹⁶⁵, au rămas adînc întipăriți în activitatea și în inima Apostolului neamurilor (Vezi comentariul la 1, 16—18).

4, 20. Acest verset și-ar fi aflat un loc mai potrivit după vers. 10, în care Apostolul arată unde se află și ce-a făcut fiecare din însoțitorii sau colaboratorii săi. Aici, informațiile privind pe Erast și pe Trofim întrerup salutările din versetul anterior și din cel următor, lăsînd impresia că Apostolul și-a scris sau și-a dictat scrisoarea, fără să mai fi revenit asupra conținutului ei. Aceasta a determinat întreruperea informațiilor de un anumit fel (ca de pildă cele privitoare la locul unde se află unii dintre ucenicii săi — cf. vers. 10, 12, 20), pentru a face loc unor știri de altă natură, dar tot necesare în iconomia generală a scrisorii și a interesului urmărit de Apostol, atunci cînd își scrie epistola. Această spontaneitate și aparentă lipsă de sistematizare, în expunerea informațiilor și a datelor privindu-l pe Apostolul neamurilor în-

1158. P. Dornier, *op. cit.*, p. 250.

1159. Soții Acvila și Priscila sînt menționați de șase ori în Noul Testament. În patru cazuri, Priscila este menționată înaintea soțului ei (Fapte 18, 18, 26; Rom. 16, 3; II Tim. 4, 18), în celelalte două cazuri, după el (Fapte 18, 2; I Cor. 16, 19).

1160. Poate că, după cum se crede, pentru că era de origine nobilă (P. Dornier, *op. cit.*, p. 251).

1161. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 648. Teodoret, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXXXII, 856, spune că Prisca este pomenită înaintea lui Acvila, pentru că era mai dornică de virtute și mai înclinată spre cele bune spre cinste.

1162. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 658.

1163. Adică familia lui Onisifor; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 66.

1164. Vezi *supra* comentariul la I, 16—18; Cf. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 67; P. Dornier, *op. cit.*, p. 200.

1165. Aceștia ar fi, după scrierea apocrifă intitulată *Faptele lui Pavel...*, cap. II, Lectra, soția sa și Simias și Zenon, cei doi fii; Cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 822.

suși sau pe ucenicii săi este o bună dovadă a autenticității pentru că e lesne de înțeles că un compilator s-ar fi ferit de inadvertențe ca cele de mai sus.

În Noul Testament sînt amintiți doi bărbați¹¹⁶⁶ purtînd numele de Erast. Unul dintre ei este ucenic al Sfîntului Apostol Pavel, trimis împreună cu Timotei în Macedonia, înaintea Apostolului care a mai rămas un timp la Efes (Fapte 19, 22). Al doilea este amintit în Epistola către Romani (16, 23) printre persoanele de frunte ale Bisericii din Corint și în numele căruia Apostolul îi salută pe creștinii din Roma. El este trezorier al orașului Corint, funcție care, fără îndoială, nu-i permitea deplasări prea lungi și de durată, pentru a împlini misiuni apostolice, cum pare să fie cazul cu Erast amintit mai înainte. Din acest motiv, mulți comentatori consideră că Apostolul vorbește aici, de primul dintre aceștia¹¹⁶⁷. Verbul μένω = a rămîne, implică ideea de domiciliu definitiv, nu de o ședere temporară, în cursul unei călătorii (cf. I Tim. 1, 3; Tit 1, 5). Trofim este ca și Tihic (vezi vers. 12) originar din Asia (Fapte 20, 4), mai precis din Efes, dintr-o familie păgînă (Fapte 21, 29). El l-a însoțit pe Sfîntul Pavel în cursul celei de-a treia călătorii misiunare¹¹⁶⁸. Cu Tihic, el l-a precedat pe Apostolul neamurilor la Troa (Fapte 20, 5). Tot el l-a însoțit pe Sfîntul Pavel la Ierusalim, unde, fiind văzut în templu, Apostolul a fost învinuit că a spurcat acest loc sfînt pentru că l-a adus aici pe Trofim care provenea dintre păgîni (Fapte 21, 29). Acesta a fost și pretextul pentru care Apostolul a fost arestat (Fapte 21, 30, 37). Este foarte probabil că Trofim a însoțit pe Apostol după arestarea sa și a trebuit să rămînă, din pricina bolii, la Milet. Verbul ἀπολείπω înseamnă a lăsa în urmă, din motive independente de voința celui care procedează astfel¹¹⁶⁹. Tot astfel verbul ἀσθενέω care înseamnă a fi slăbit, a fi bolnav, redă ideea de imposibilitate de a mai continua, din această pricină, activitatea sau lucrarea începută, în cazul lui Trofim, de a însoți mai departe pe Apostol.

4, 21. Apostolul revine la dorința sa de a-l vedea pe Timotei la Roma cit mai curînd posibil (cf. vers. 9). De fapt, o bună parte din cele menționate la sfîrșitul Epistolei este menită să motiveze invitația pe care Apostolul i-o adresează lui Timotei de a veni la Roma. Astfel se prezintă descrierea situației în care Pavel se afla la Roma, din care se putea constata apropierea sfîrșitului său mucenicesc (vers. 6—8, 16—17); arătarea situației principalilor săi ucenici și colaboratori (vers. 10, 11, 12, 20), precum și a lucrurilor pe care aștepta să-i fie aduse de Timotei (vers. 13).

1166. Cf. art. *Eraste*, în *Dictionnaire de la Bible*, publié par F. Vigouroux, vol. II, partea a II-a, Paris, 1912, col. 1905—1906. Unii cercetători consideră că Erast din Fapte 19, 22 și cel amintit în Rom. 16, 23 sînt una și aceeași persoană, cf. art. *Erastus*, în *Lexikon zur Bibel*, herausgegeben von Fritz Rienecker, Wuppertal, ed. a XVIII-a, 1972, p. 351; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 67; A.-F. Maunoury, *op. cit.*, p. 241 etc.

1167. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 822: «Erast, spune acesta, este sigur cel asociat lui Timotei» (Fapte, 19, 22); P. Dornier, *op. cit.*, p. 251; cf. și Henry J. Cadbury *Erastus of Corinth*, în *Journal of Biblical Literature*, L (1931), p. 42—58; cit. la F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 520.

1168. P. Dornier, *op. cit.*, p. 251.

1169. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 822.

Deși mai puțin accentuată (lipsește adverbul curînd, repede, cf. vers. 9), invitația lui Timotei la Roma rămîne fermă: «Grăbește-te să vii». Același verb ca și în versetul 9, care include urgența: *σπουδάτω*; același imperativ care exclude alternativa: *σπουδάσον*. Apostolul fixează pentru venirea lui Timotei la Roma și un termen: «înainte de iarnă». Iarna este o perioadă în timpul căreia navigația prin Adriatică era întreruptă. Această perioadă de întrerupere (*clausa navigatio*) începea la 11 noiembrie și dura pînă la 10 martie. Perioada ideală de navigație (*secura navigatio*) era cuprinsă între 27 mai și 14 septembrie. În perioadele intermediare, între cele două sezoane, fără să fie întreruptă, era periculoasă și puțin recomandabilă (*incerta navigatio*)¹¹⁷⁰. Dacă Timotei n-ar fi putut să întreprindă călătoria înainte de iarnă, venirea sa la Roma risca să fie amînată cu mai mult de patru luni. Atunci, poate, n-ar mai fi găsit în viață pe expeditorul acestei Epistole (cf. vers. 6—8).

Patru membri marcanti, trei bărbați și o femeie, ai Bisericii din Roma îi transmit un salut lui Timotei, pe care, desigur îi cunoștea din timpul primei captivități a Apostolului în Capitala Imperiului. Despre Eubul (singurul din cei patru care poartă un nume grec) nu se cunoaște nimic din Noul Testament și nici chiar din literatura apocrifă¹¹⁷¹. Din contră, în personajul cu numele de Pud (nume latin foarte des întîlnit), tradiția vede un senator roman convertit de Sfîntul Apostol Pavel¹¹⁷², iar în Claudia pe mama lui Lin¹¹⁷³, devenit, potrivit unei vechi tradiții, episcop al Romei¹¹⁷⁴.

Remarcînd faptul că Apostolul amintește aici pe încă o femeie, Claudia, pe lângă Prisca (vers. 19), Sf. Ioan Hrisostom remarcă: «Ai văzut cum pe atunci erau femeii aprinse pentru credință și ardeau? Ca Priscila sau ca această Claudia. Așa că ea (femeia) nu este mai prejosă nici în cele [(în treburile) gospodărești și cetățenești]] și nici în cele duhovnicești... Multe au fost materializate. Femeia poate fi înțeleaptă și se poate înfrîna chiar mai mult decît bărbatul... Ea poate arăta și cumpătate, și seriozitate, și sfințenie»¹¹⁷⁵.

Timotei este salutat, de asemenea, de «frații toți» (cf. I Cor. 16, 20), adică de întreaga Biserică romană, în numele căreia Sfîntul Pavel putea să vorbească cu cea mai mare îndreptățire, dată fiind calitatea sa de Apostol și meritele sale de slujitor al lui Hristos.

4. 22. În încheiere, Apostolul adresează lui Timotei un ultim cuvînt, de fapt, așa cum subliniază Sf. Ioan Hrisostom, înalță pentru acesta o rugăciune: «Domnul (să fie) cu duhul tău» (cf. Gal. 6, 18; Filip. 4,

1170. P. Dornier, *op. cit.*, p. 251; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 67.

1171. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 823; F. D. Gealy și M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 521.

1172. *Ibidem*.

1173. *Constituțiile Apostolice*, VII, 46, 17—19; cit. la C. Spicq, *op. cit.*, vol II, p. 823.

1174. Irineu, *Adv. Haereses* III, 3, 3, Migne, P.G., VII, 849; Eusebiu de Ceza-reea, *Istoria Bisericească* III, 4, 8; Migne, P.G., XX, 221; Teodoret, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXXXII, 856; Sf. Ioan Hrisostom face precizarea: «Despre acest Lin, unii istorisesc (ιστοροῦσι τινες), că ar fi fost al doilea episcop după Petru al Bisericii romanilor» (*Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 659; cf. și Teofilact, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXXV, 140).

1175. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 659.

23 ; Fil. 3—5), căci «nimic nu poate fi mai bun decât această rugăciune». Nu fi trist, că sînt departe de tine. Domnul este cu duhul tău. N-a zis «cu tine», ci «*cu duhul tău*»; îndoit este ajutorul : harul Duhului și al lui Dumnezeu. De altminteri, Dumnezeu nu este cu noi dacă lipsește harul duhovnicesc. Dacă harul ar lipsi, în ce fel ar putea fi Dumnezeu cu noi ? ¹¹⁷⁶», Înălțîndu-se la cer, Iisus i-a asigurat pe Sfinții Apostoli : «Și iată, Eu sînt cu voi în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacului» (Matei 28, 20) ; și tot astfel l-ă încredințat pe Pavel : «Nu te teme, ci vorbește și nu tăcea pentru că Eu sînt cu tine» (Fapte 18, 9—10). Tot astfel «cu Hristos» a fost Dumnezeu (Ioan 3, 2 ; 8, 29 ; Fapte 10, 38), iar Maica Domnului a fost încredințată : «Bucură-te ceea ce ești plină de har, Domnul este cu tine» (Luca 1, 28). Această încredințare că Domnul stă alături de cei ce fac voia Lui, este o sursă de putere și de curaj pentru aceștia.

Urmează cea mai scurtă salutare pe care o folosește Apostolul în epistolele sale : «*Harul (să fie) cu voi*» (cf. I Tim. 6, 21 ; Tit 3, 15). Ea este adresată întregii Biserici din Efes și este tot o rugăciune prin care harul este invocat pentru credincioșii acestei Biserici. «La urmă, spune Sf. Ioan Hrisostom, se roagă ea harul lui Dumnezeu să fie cu dînșii, adică să fie bineplăcuți Lui și împreună cu harul să aibă și umbrirea Sfîntului Duh, căci cînd este acesta, nimic trist nu poate fi ¹¹⁷⁷».

Ultimele cuvinte scrise de Apostolul neamurilor și ajunse pînă la noi sînt o rugăciune, o binecuvîntare și o urare care, peste timp, este adresată tuturor creștinilor ori de cîte ori citesc această epistolă, îmbogățindu-și tezaurul credinței din inima lor și adăugînd, prin aceasta și har peste har în sufletul lor.

1176. *Ibidem.*

1177. *Ibidem.*

TEOLOGIA EPISTOLEI

PRELIMINARII

Cu cele aproape 1250 de cuvinte ale sale¹¹⁷⁸, Epistola a II-a către Timotei se numără între epistolele cu cea mai mică întindere ale Sfințului Apostol Pavel¹¹⁷⁹.

De aceea, în această scriere a Noului Testament se întâlnesc mai curînd idei teologice decît o teologie în sensul de sistem, de dezvoltare mai mult sau mai puțin completă a unui punct de doctrină teologică. Mai exact, Epistola a II-a către Timotei, ca și celelalte două epistole pastorale, prezintă îndeosebi *temeiurile teologice* ale principalelor îndrumări pe care Apostolul le transmite ucenicului său, prim episcop al Efesului, sau lui Tit, primul episcop al Bisericii din Creta. Aceste îndrumări care nu se mai întâlnesc ca atare în alte scrieri pauline și, în general, în alte scrieri ale Noului Testament, constituie tema epistolelor pastorale și motivul scrierii lor către cei doi episcopi ai Bisericii din epoca apostolică.

Dacă, de pildă, în Epistola I către Tesaloniceni care cronologic este prima scriere din canonul Noului Testament, întâlnim unele referiri la «cei ce se ostenesc între voi și stau în fruntea voastră și vă povățuiesc pe voi» (5, 12; cf. Evrei 13, 7, 17, 24) sau în I Petru, autorul sfînt se referă la unele îndatoriri ale slujitorilor bisericești (5, 1—4)¹¹⁸⁰, totuși motivarea scrierii lor, temele acestor cărți ale Noului Testament altele decît de natură pastorală și, în mod logic, întregul lor cuprins dezvoltă problemele care le sînt proprii.

Epistolele pastorale scrise de Apostolul Neamurilor, în ultimii doi ani ai vieții și activității sale misionare, pun accentul pe acele aspecte ale vieții bisericești și ale creștinismului apostolic rezultate dintr-o evoluție și o dezvoltare foarte puternice în perioada ce s-a scurs între întâlnirea Sfințului Apostol Pavel cu preoții din Efes și Milet (Fapte 20, 17 ș.u.), la care el anticipase unele situații pe care acum le are în vedere în epistolele pastorale (Fapte 20, 29) și revenirea sa în Asia după o lungă captivitate la Roma și o călătorie în Spania.

Scriind epistolele pastorale, preocupările Apostolului se referă la aspecte de organizare și disciplină bisericească, la îndatoririle slujitorilor bisericești, dezvoltînd teme corespunzătoare. În celelalte epistole ale sale, Apostolul Neamurilor dezbătuse marile probleme doctrinare,

1178. După textul din *The Greek New Testament*, editat de Kurt Aland, Matthew Black, Carlo Martini, Bruce M. Metzger și Allen Wikgren, ed. a III-a, 1975.

1179. Toate Epistolele pastorale, la un loc, de abia au întinderea Epistolei a II-a către Corinteni (Cornely și Merk, *op. cit.*, p. 354).

1180. Vezi Pr. Ioan Mircea, *Epistola întâi a Sfințului Apostol Petru*. Introducere și coment. Teză de doctorat, București, 1973, p. 136—137.

care au conturat cu o mare adâncime și precizie o teologie a epocii apostolice.

Prin epistolele pastorale, Apostolul Neamurilor se adresează unor *slujitori și conducători de biserică*, lui Timotei și Tit, care cunoșteau nu numai toate epistolele sale, în care Timotei este uneori pomenit, chiar ca expeditor alături de Sfântul Pavel (II Cor. 1, 1; Filip. 1, 1; Col. 1, 1; I Tes. 1, 1; II Tes. 1, 1; Fil. 1), ci, deopotrivă, întreaga predică misionară paulină, ai căror martori fuseseră de nenumărate ori. Ei înșiși erau pregătiți pentru a predica altora Evanghelia (II Tim. 4, 2; Tit 2, 1—2; 3, 1 etc.), pentru a învăța pe alții principiile credinței. Trebuie bine înțeleasă țilcuirea Sfântului Ioan Hrisostom: «De ce oare a trimis epistola (I Timotei) ucenicului rînduit apoi spre a învăța pe alții? Nu trebuia oare ca mai înainte (de a învăța) să fie el desăvîrșit...? Avea nevoie de învățătură, dar nu de aceea pe care o primesc ucenicii, ci de aceea care se cuvine dascălului. Și de aceea, vezi, cum în întreaga epistolă, Apostolul îi face pregătirea cuvenită dascălului»¹¹⁸¹. Într-o Epistolă adresată unui slujitor bisericesc, așezat la cîrma Bisericii Efesului, nu era necesară adîncirea învățaturii Bisericii, căci acesta era bine pregătit din acest punct de vedere. Lui Timotei îi erau necesare îndrumări privind îndeplinirea noii sale dregătorii, aceea de episcop, într-o cetate cu mulți credincioși și cu mai mulți preoți (Fapte 20, 17), în care puteau să se ivească foarte numeroase aspecte ale vieții bisericești, pe care el nu le mai întîlnise în trecut și cărora era nevoit să le facă față singur, fără sprijinul direct al Sfântului Apostol Pavel, dascălul său. Acesta este și motivul pentru care, de exemplu, Apostolul neamurilor nu trebuie să dezvolte învățătura despre învierea trupurilor, în legătură cu rătăcirea lui Imeneu și Filet care ziceau «că învierea s-a și petrecut» (II Tim. 2, 18). Timotei cunoștea în mod deplin dreapta învățătură a Bisericii despre învierea trupurilor și Apostolul știa că e de prisos să adîncească această doctrină.

Totuși, pentru Sfântul Pavel, ca slujitor al lui Hristos și al Evangheliei Sale, nici o activitate din Biserică, nici o latură a vieții creștine nu rămîn în afara învățaturii, a doctrinei Bisericii, care este temelul oricărei dezvoltări și oricărei îndrumări bisericești. De aceea, cele trei Epistole pastorale și, deci, și Epistola a II-a către Timotei, cuprind *temeiurile teologice*, adică acele învățături evanghelice care stau la temelia întregii vieți creștine și a întregii rînduiri care trebuie să domnească în Biserică. Celor doi episcopi din epoca apostolică era destul dacă li se semnalau aceste temeuri. De aceea, cele trei epistole pastorale și, chiar fiecare dintre ele, cuprind o schiță mai mult sau mai puțin completă a învățaturii Bisericii care se prezenta, în timpul scrierii lor, ca un întreg deplin încheiat, adînc întipărit în conștiința primelor comunități creștine, devenită bun al credincioșilor acestora, dar mai cu seamă călăuză a lucrării preoțești. Deci nu este hazardată afirmația că epistolele pastorale, în totalitate și fiecare în parte, au acea deosebită însușire care este comună tuturor scrierilor inspirate și, deci, canonice, nu numai de a conține anumite adevăruri de credință, ci chiar de a cuprinde întreaga învățătură a Bisericii în sensul în care partea oglin-

1181. Com. la II Tim., Migne, P.G., LXII, 504.

dește întregul prin formulări de o mare expresivitate, cum se întâlnesc adesea în epistolele pastorale, care pot să împlinească lipsa unor ample dezvoltări teologice tematice ca în marile epistole pauline.

În acest sens, Epistola a II-a către Timotei cuprinde referiri la întreaga învățătură a Bisericii, asupra căreia ne vom opri, în mod firesc, mai mult în cele ce urmează, începînd cu Revelația dumnezeiască și sfîrșind cu învățătura eshatologică.

A. ÎNVĂȚĂTURA DE CREDINȚĂ

1. Revelația dumnezeiască

a. **Sfînta Scriptură.** Pare deplin îndreptățită afirmația unui bine cunoscut exeget contemporan¹¹⁸² că învățătura Apostolului Pavel asupra Vechiului Testament din II Timotei 3, 15—17 este cea mai clară din cele care au fost formulate în scrierile Noului Testament și că din acest text, rezultă două învățături care sînt comune întregului Nou Testament: 1. Învățătura că scrierile Vechiului Testament cuprind cuvîntul lui Dumnezeu, descoperit și scris prin insuflarea Sfîntului Duh și 2. Învățătura că Vechiul Testament, este hristocentric, deoarece învățăturile sale înțelepțesc spre mîntuire «*prin credința cea întru Hristos Iisus*» (II Tim. 3, 15).

Într-adevăr, textul din Epistola a II-a către Timotei la care se referă exegetul mai sus citat constituie una din cele mai concise, mai precise și mai expresive formulări din întregul Nou Testament, privind conținutul și caracterul specific al cărților Sfintei Scripturi și folosul lor pentru credincios.

Sfîntul Apostol Pavel menționează aici izvorul educației religioase a lui Timotei printr-o formulă necunoscută în altă parte în Sfînta Scriptură¹¹⁸³: *ἐκ τῶν γραμμάτων* (Sfintele Scripturi). Adjectivul *sfînt* (*ἅγιος*) este cel mai bine ales pentru a sublinia obîrșia dumnezeiască a cuvîntului Scripturii. Acest atribut este opusul termenului profan, vulgar și pune în lumină originea și conținutul inspirat al Sfintei Scripturi¹¹⁸⁴. De aici caracterul permanent, neschimbător, veșnic, al cuprinsului scrierilor calificat prin epitetul de sfînt.

Caracterul permanent, neschimbător și veșnic al cărților Sfintei Scripturi este puternic susținut de acest cuvînt care este întîlnit numai aici în întreaga Sfîntă Scriptură: *Θεόπνευστος* (*insuflat de Dumnezeu,*

1182. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 62.

1183. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 791; dar titulatura este întîlnită în iudaismul elenistic; la Iosif Flaviu de pildă care, deși evită *γραφη*, folosește τὰ ἐκ τῶν γραμμάτων cit. la J. Bonsirven, *Le Judaïsme palestinien au temps de Jésus Christ*, vol. I, Paris, 1934, p. 258, nota 4; vezi tot aici date privind sistemul de educație religioasă la Iudei în epoca Mîntuitorului, p. 275 ș.u. și 290 ș.u.

1184. În antichitate, adjectivul *ἅγιος* redă și înțelesul de «regal, imperial», caracterizînd un document oficial, emanînd de la autoritatea supremă, care era împăratul. Această accepțiune este pusă în lumină de A. Deissmann, *Licht vom Osten*, ed. a IV-a, Tübingen, 1923, p. 321 ș.u.; se citează de pildă *ἐκ τῶν γραμμάτων* care desemnează un edict al lui Septimiu Sever; cit. la C. Spicq, *Saint Paul. Les épîtres pastorales*, vol. II, p. 792 și nota 1.

literal : *ieșit din gura lui Dumnezeu, suflat de Dumnezeu*, II Tim. 3, 16). Este termenul tehnic prin care Biserica își definește învățătura despre obârșia dumnezeiască a Sfintei Scripturi pe care o socotește, în totalitate și în părțile ei componente, lucrarea lui Dumnezeu, trebuitoare pentru mântuire¹¹⁸⁵. În același timp Θεόπνευστος ne lasă să întrevădem natura inspirației. Acest termen ne lasă să întrevădem că autorul sfint este, în momentul în care scrie, pătruns și plin de Duhul lui Dumnezeu, exprimând numai descoperirea făcută lui prin inspirație, nu propria sa gândire sau voie omenească. Acest termen are, sub pana Sfintului Apostol Pavel, aceeași semnificație, ca și cuvintele Sfintului Apostol Petru : «Proorocia nu s-a făcut niciodată din voia omului, ci oamenii cei sfinți ai lui Dumnezeu au grăit, purtați fiind de Duhul Sfintului» (II Petru 1, 21). «Fără Duhul (Sfint), spune Sf. Maxim Mărturisitorul, (oamenii) nu vedeau nimic din cele duhovnicești, fiindcă mintea omenească nu poate percepe, fără lumina dumnezeiască, «cele dumnezeiești și spirituale»¹¹⁸⁶.

Sfinta Scriptură este privită în acest text și ca *folositoare* (ὠφέλιμος) «spre învățatură, spre muștrare, spre îndreptare, spre înțeleptirea cea întru dreptate». Întregul program instructiv și duhovnicesc care se desfășoară în Biserică este legat de Sfinta Scriptură. În primul rând, Sfinta Scriptură este temelie oricărei învățături în Biserică și ea este utilă, deopotrivă, dascălului și ucenicului, tînărului și virstnicului, bărbatului și femeii. Pedagogia Sfintei Scripturi este completă și ea nu se referă numai la conținutul învățaturii sau numai la însușirea unor simple cunoștințe, ci ea se extinde mai ales asupra modului de viață morală a credinciosului pe care îl ajută să aprecieze fiecare lucru la justa lui valoare. Ea este potrivită pentru muștrarea celui care s-a îndepărtat de legea morală pe care ea o cuprinde. Dar termenul ἐλεγχμός (hapax legomenon al Noului Testament) înseamnă și a convinge pe cei care se opun învățaturii¹¹⁸⁷. Căci cu argumente din Sfinta Scriptură, învățătura greșită poate fi cu ușurință combătută. În același timp poate fi îndreptat, adus la adevăr, cel ce o propagă sau cel ce a căzut în mrejele ei. Acesta este înțelesul termenului ἐπανόρθωσις (hapax legomenon al Noului Testament), care redă ideea de restaurare, de readucere în starea de dinainte de săvîrșirea unei greșeli, de rectificare a unei erori.

1185. Să se vadă pe larg doctrina Bisericii despre inspirația Sfintei Scripturi, la Pr. Prof. Vladimir Prelipceanu, *Inspirația Sfintei Scripturi*, în «Ortodoxia», nr. 4/1962, p. 463—488; Prof. Dr. Tarnavski, *Introducerea în Sfintele Cărți ale Testamentului Vechi*, Cernăuți, 1928, p. 4—14; Dr. V. Gheorghiu, «Introducere»... p. 758—767. S.N.T., p. 26 s.u. și Pr. Ioan Mircea, *Epistola a doua a Sf. Apostol Petru. Introducere și comentar*, București, 1975, p. 42—43. Oscar Cullmann, *Études de Théologie biblique*, Neuchâtel, 1968, p. 20—21; o călăuză sigură în ce privește învățătura Bisericii despre insuflarea dumnezeiască a Sfintei Scripturi, rămîne și *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, tipărită cu aprobarea Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Editura Centrului Mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1952, p. 23—25; vezi și *Carte de învățatură creștină ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, p. 34; Arhim. Cleopa Ilie, *Despre credința ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 16.

1186. *Filocalia*, III, *Răspunsuri către Talasie*, Migne, P.G., XC, 617, apud Pr. Ioan Mircea, *op. cit.*, supra, p. 42.

1187. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 788.

de revenire pe calea cea bună a cuiva care s-a îndepărtat de legea morală.

Ideea de înțeleptire, de educație în dreptate, este caracteristică pedagogiei prin legea morală, termenul *δικαιοσύνη* avînd aici sensul de perfecțiune morală care îl face pe om drept înaintea lui Dumnezeu, prin împlinirea tuturor datoriilor care-i revin ¹¹⁸⁸.

Desigur, Sfîntul Apostol Pavel nu a intenționat să amintească toate posibilitățile Sfîntei Scripturi în toate privințele care se referă la viața creștină și la progresul moral al oricărui credincios, dar se poate constata din cele spuse de el, că acestea sînt practic inepuizabile ¹¹⁸⁹. Acest lucru se poate constata și din admirabila concluzie a acestei pericope : «Așfel ca omul lui Dumnezeu să fie desăvîrșit, bine pregătit pentru tot lucrul bun» (II Tim. 3, 17). Sf. Ioan Hrisostom comentează : «De aceea, zice (Apostolul), s-a dat mîngîierea Scripturilor «ca omul lui Dumnezeu să fie desăvîrșit». Așadar nu se poate ca omul să fie desăvîrșit fără mîngîiere, fără cunoștința Scripturilor. «În locul meu, zice (Apostolul), ai Scripturile ; de voiești a ști ceva, acolo vei putea afla. Dar dacă Apostolul scria aceasta lui Timotei, cel plin de Duhul, cu cît mai mult ai s-ar putea spune nouă» ¹¹⁹⁰.

Chiar dacă Apostolul are în vedere aici în primul rînd Sfînta Scriptură a Vechiului Testament, cel puțin în vers. 15 («de mic copil cunoști sfîntele Scripturi»), el nu poate să nu privească în același fel și Noul Testament, Evanghelia căreia Timotei îi devenise slujitor. Această interpretare poate fi dată expresiei «*Toată Scriptura*» din vers. 16 deoarece Timotei cunoștea, fără îndoială, epistolele Sfîntului Apostol Pavel, în care numele lui apare atît de des și despre care Sfîntul Apostol Petru spune că au fost scrise de «*iubitul nostru frate Pavel... după înțelepciunea dată lui*» (II Petru 3, 15). În acest text petrin trebuie să vedem o «recunoaștere formală și categorică a inspirației epistolelor pauline» ¹¹⁹¹ și deci a canonicității acestora.

Eusebiu de Cezareea ¹¹⁹² zice că ori de cîte ori Pavel spune : «după evanghelia mea» (II Tim. 2, 8 ; cf. Rom. 2, 16 ; 16, 25), evanghelia noastră (II Cor. 4, 3 ; I Tes. 1, 5 ; II Tes. 2, 14) se referă la Evanghelia scrisă de Sf. Evangelist Luca, martorul nemijlocit al propovăduirii Apostolului Neamurilor. Chiar dacă spusele lui Eusebiu de Cezareea provin dintr-o epocă mai tîrzie, ele se fac, fără îndoială, ecoul unei vechi tradiții bisericești, care vede în Evanghelia a treia, o scriere exprimînd predica Sfîntului Apostol Pavel ¹¹⁹³, al cărui ucenic a fost pînă în ultimele zile ale acestuia, autorul ei, Sf. Luca (II Tim. 4, 11 : «Numai Luca este cu mine»).

1188. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1120.

1189. *Ibidem*.

1190. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 650.

1191. Pr. Ioan Mircea, *Epistola a doua...*, p. 72. Epistola a II-a a Sf. Apostol Petru a fost scrisă cam în același timp cu II Tim., (*Ibidem*, p. 17).

1192. *Istoria bisericească*, III, 4, Migne, P. G., XX, 220—221 ; vezi și trad. rom. *etc.*, p. 62.

1193. Vezi M.-J. Lagrange, *Evangile selon Saint Luc*, în col. «Études bibliques», Paris, 1921, p. VIII ș.u. ; Albert Valensin și Joseph Huby, *Évangile selon Saint Luc*, col. «Verbum salutis», Paris, 1927, p. V ș. u.

În orice caz, termenul Evanghelie, întâlnit de trei ori în II Timotei (1, 8, 10; 2, 1; cf. și I Tim. 1, 11), desemnează învățătura creștină și lucrarea mîntuitoare a lui Iisus, dar și propoveduirea ca atare a veștii celei bune, mai cu seamă în 2, 8 în care se întâlnește expresia «*evanghelia mea*». Această «veste bună» nu poate fi denumită «evanghelia mea», decît în sensul de conținut al predicii apostolice (cf. Rom. 2, 16; 16, 25). În acest sens, prin «evanghelie» nu trebuie înțeleasă numai propovăduirea despre viața și lucrarea Mîntuitorului, ci, deopotrivă, și celelalte scrieri ale Apostolului. Acesta este înțelesul pe care îl are acest termen în Romani 2, 16, unde citim: «În ziua în care Dumnezeu va judeca, prin Iisus Hristos, după *evanghelia mea* (cum v-am propovăduit eu), cele ascunse ale oamenilor» și în II Timotei 2, 8 unde aceeași expresie se referă la «Iisus Hristos, care a înviat din morți», care este conținut al «*evangheliei mele*», adică «al propovăduirii mele». Sf. Ioan Hristostom¹¹⁹⁴ arată că Apostolul vorbește, în acest text, despre evanghelia sa pentru a o distinge de cele propovăduite într-alt fel de alții, adică de eretici. Tot astfel interpretează acest text și Ambrosiaster¹¹⁹⁵ care spune că Apostolul folosește această expresie pentru a exclude orice falsă învățătură a ereticilor.

Din cele de mai sus, rezultă că, prin «evanghelia mea», Apostolul înțelege propovăduirea sa prin scris sau prin viu grai, care în epistolele pastorale, au o valoare absolut egală.

Un text deosebit de important din I Timotei demonstrează că Apostolul citează Evanghelia după Sf. Luca drept text al Sfintei Scripturi. Este vorba de 5, 18, în care citim: Căci, zice Scriptura (*ἡ γραφή*): «Să nu legi gura bouului care treieră» și: «Vrednic este lucrătorul de plata sa». Dacă prima parte a versetului este un citat din Deuteronom 25, 4, cea de-a doua parte, legată de primul citat prin conjuncția copulativă *καὶ* —, ceea ce stabilește o egalitate între cele două citate — este considerată, de asemenea, ca Scriptură. Sfântul Pavel are, deci, pentru această a doua parte a versetului, o sursă *scrisă* (*ἡ γραφή*) cu o autoritate *egală* cu cea a Vechiului Testament. Aceasta exclude ipoteza unei scrieri apocrife și chiar a unei expresii (logia), a unei sintagme păstrată în tradiția orală. Citatul din I Timotei 5, 18 b se întâlnește *ad litteram* în Evanghelia după Sf. Luca (10, 7; cf. Mat. 10, 10)¹¹⁹⁶. Deci Timotei nu cunoaște numai Sfânta Scriptură a Vechiului Testament, ci și Evanghelia după Sfântul Luca a cărei autoritate este afirmată limpede aici (cf. și I Cor. 9, 14) de Sfântul Apostol Pavel, ca Scriptură revelată și scrisă sub inspirație divină.

b. **Sfînta Tradiție.** Dacă termenul de *Predanie* sau *Tradiție* (*παράδοσις*) cf. I Cor. 11, 2; II Tes. 2, 15; 3, 6) este absent din epistolele pastorale, se poate spune că realitatea, ca atare, adică acea învățătură pe care Timotei și credincioșii din Biserica Efesului o cunoșteau din viu grai, ca

1194. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 620; cf. și Ecumeniu, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., CXIX, 212; Teofilact, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., CXXV, 103.

1195. *Com. la II Tim.*, Migne, P. L., XVII, 516.

1196. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 237.

pe un patrimoniu sacru este, s-ar putea spune, preocuparea de căpetenie a acestor epistole ¹¹⁹⁷.

Termenul *paradosis* este întâlnit, cu sensul de *Predanie*, de *Tradiție* al cărei conținut este învățătura cea adevărată în epistolele Sfântului Apostol Pavel, care, cronologic, au fost scrise printre primele: II Tesaloniceni (anul 52) ¹¹⁹⁸ și II Corinteni (anul 56) ¹¹⁹⁹, într-o epocă în care accentul, în ce privește învățătura, se punea pe formarea unui patrimoniu ferm și precis, prin viu grai, deoarece scrierile Noului Testament erau extrem de puține și, desigur, nu îndeajuns de cunoscute. Propovăduirea Apostolului, Predania era aproape unicul izvor de învățătură al creștinilor din Bisericile cărora le-a scris epistolele amintite mai înainte, dar, atât la Tesalonic cât și la Corint, aceasta nu putuse să fie asimilată pe deplin, ceea ce a și determinat scrierea epistolelor respective.

În epistolele pastorale, scrise în ultimii doi ani de viață și activitate ai Sfântului Apostol Pavel, acesta putea vorbi de un *depozit*, de o *comoară*, pe care el însuși o primise prin încredințare de la Mîntuitorul (II Tim. 1, 2) și pe care, la rîndul său, o transmisese lui Timotei (I Tim. 6, 20; II Tim. 1, 14).

În toate cele trei texte în care apare (numai în epistolele pastorale, în Noul Testament: I Tim. 6, 20; II Tim. 1, 12, 14), termenul *παραθήκη* este însoțit de verbul *φωλάσσω* care înseamnă: *a păzi, a păstra* ¹²⁰⁰. Formula *τὴν παραθήκην (φωλάττειν)* este împrumutată din limbajul juridic al contractelor de păstrare ¹²⁰¹, ceea ce e de natură să sublinieze caracterul ferm pe care Apostolul dorește să-l stabilească în ce privește obligațiile care revin celui ce s-a angajat să păstreze și să păzească ceea ce i s-a încredințat, comoara, depozitul sau «bunul încredințat» ¹²⁰².

1197. *Ibidem*, p. 269. De reținut că Mîntuitorul folosește termenul *πάρσιδος* pentru «datina bătrînilor» pe care o opune cuvîntului lui Dumnezeu (Matei 15, 2, 3, 6; Marcu 7, 3, 5, 8, 9, 13). Sfîntul Apostol Pavel îl raportează însă la învățătura creștină pe care el a propovăduit-o Bisericilor cărora le-a pus început (I Cor. 11, 2; II Tes. 2, 15; 3, 6), distingînd-o de «datinile părintești» (Gal. 1, 14) sau de «predania oamenilor» (Col. 2, 8). Vezi raportul dintre conceptul de *predanie* în Evangheliile sinoptice și în epistolele pauline la Oscar Cullmann, *Tradition*, în *Etudes...*, p. 168 ș. u. Tot aici, p. 163, sînt amintiți ceilalți termeni folosiți de Sfîntul Apostol Pavel pentru a desemna complexul proces de formare și transmitere a Sfintei Tradiții (I Cor. 11, 2, 23 și 15, 2, 3; I Cor. 15, 1; Rom. 4, 17; Gal. 1, 9, 12; Filip. 4, 9; Col. 2, 6, 8). Un larg capitol privind conținutul și formarea *tradiției* după Epistolele pauline și la Heinrich Zimmermann, *Jesus Christus Geschichte und Verkündigung*, Stuttgart, p. 190 ș. u. și la Pr. Tudor Alexandru, *Tradiția în epistolele pauline*, în «Ortodoxia» nr. 4/1972, p. 557—567. Un valoros capitol închinat învățăturii Bisericii despre Sfînta Tradiție se găsește în *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, ed. cit., p. 28 ș. u. Vezi, de asemenea, *Teologia Dogmatică și Simbolică*. Manual pentru Institutetele Teologice, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1958, p. 177—183; Pr. Prof. Ion Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă A—Z*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 381—385.

1198. S. N. T., p. 227 și 231.

1199. *Ibidem*, p. 166.

1200. Fr. Rienecker, *op. cit.*, p. 499, 501. Asupra expresiei *παραθήκη*, să se vadă C. Spicq, *Saint Paul et la loi des dépôts*, în «Revue Biblique», 1931, p. 481 ș. u.

1201. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1093.

1202. Cf. Joseph Reuss, *op. cit.*, p. 37; H. Bürki, *op. cit.*, p. 41; N. Brox, *op. cit.*, p. 228; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 49.

În ce constă conținutul acestui depozit, este mai greu de precizat, tocmai datorită complexității acestui concept paulin, în jurul căruia se dezvoltă întreaga materie a celor două epistole către Timotei ¹²⁰³. Probabil că acest concept a fost ales de Sfântul Apostol Pavel pentru a denumi un patrimoniu de mare valoare și de excepțională importanță pentru Biserică o dată ce este dat în paza Mîntuitorului Însuși pînă la sfîrșitul veacurilor (II Tim. 1, 12 : «Și sînt încredințat că puternic este să păzească comoara mea pînă în ziua aceea»). Acest bun de mare preț i-a fost încredințat de Apostol lui Timotei (I Tim. 6, 20 ; II Tim. 1, 14 : «Comoara cea bună păzește-o prin Duhul Sfînt care sălășluiește întru noi»). Acest bun este deci *transmisibil*, de la Mîntuitorul la Sfîntul Pavel, de la acesta la Timotei și așa mai departe, «pînă în ziua aceea» (II Tim. 1, 12), adică pînă la sfîrșitul veacurilor. Păzirea acestui depozit trebuie asigurată de Timotei prin «Duhul Sfînt», care sălășluiește în el, deci cu putere și cu lucrare suprafirească. De aici, se poate constata că Apostolul are în vedere, folosindu-se de acest concept, numai un bun spiritual. Sf. Ioan Hrisostom ¹²⁰⁴, Ecumeniu ¹²⁰⁵, Teofilact ¹²⁰⁶, Eftimie Zigabenu ¹²⁰⁷ referă acest concept, în primul rînd la învățatura și propovăduirea Evangheliei, și mai ales prin viu grai, cum lasă să se înțeleagă Sf. Ioan Hrisostom în comentariul său la II Timotei II, 14 ¹²⁰⁸ extinzînd însă înțelesul său și la harul hirotoneiei ¹²⁰⁹, la credincioșii încredințați spre păstorire lui Timotei ¹²¹⁰, sau chiar la mîntuirea personală și la viața veșnică ¹²¹¹. Acest concept atît de bogat în conținut trebuie însă raportat în primul rînd la Sfînta Tradiție, căci Sf. Ioan Hrisostom, dascălul Bisericii, învață în comentariul său la II Tim. 1, 13—14 : «Nu numai prin scrisori (Apostolul) arată ucenicului ce trebuie să facă, ci și prin viu grai... Deci să nu ne închipuim că cele ce privesc învățatura sînt spuse cu oarecari lipsuri, căci multe i-a predat lui și nescrise (ἀγράφως παρέδωκεν) ¹²¹². Această interpretare este îndreptătită și de faptul că, între versetul 12 și versetul 14, din capitolul 1, în care Apostolul folosește termenul παραθήκη se pot citi aceste cuvinte : «*Tine dreptarul cuvintelor sănătoase pe care le-ai auzit de la mine, în credința și dragostea cea întru Hristos Iisus*» (II Tim. 1, 13). Textul din II Timotei 1, 12—13 constituie, din punctul de vedere al învățaturii des-

1203. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1093.

1204. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 598 ; *Com. la II Tim.*, *Ibidem*, 608.

1205. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., CXIX, 206 și în *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., CXIX, 196, împreună cu Teodoret, Ecumeniu referă acest concept la harul primit de Timotei la Hirotonie.

1206. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., CXXV, 96—97.

1207. La I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 286 și 302—303.

1208. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 613.

1209. Vezi nota 1205.

1210. Sf. Ioan Hrisostom, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 608. Eutimie Zigabenu, *cit. la I. Knabenbauer, op. cit.*, p. 286.

1211. Ambrosiaster, *Com. la II Tim.*, Migne, P. L., XVII, 514.

1212. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 615 ; cf. *Idem, Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 488 : «De aici e limpede că (Apostolul) nu le-a dat toate în scris, ci multe pe cale nescrisă. Și cele scrise și cele nescrise sînt deopotrivă vrednice de credință, încît socotim Tradiția Bisericii vrednică de crezare». Textul e citat și în *Învățătura de credință creștină ortodoxă* (ed. cit., p. 30), la capitolul «Despre Sfînta Tradiție».

pre Sfînta Tradiție, o pericopă compactă care definește un concept, acela al depozitului, al comorii Bisericii, în perspectiva foarte apropiată a sfîrșitului martiric al Apostolului ¹²¹³. Este sigur că acest concept era bine cunoscut lui Timotei, căruia îi este atrasă luarea aminte, acum, pentru a doua oară asupra necesității păzirii acestui odor de mare preț care i-a fost încredințat (cf. I Tim. 6, 20). De aceea nu trebuie să se vadă în întrebuițarea de către Sfîntul Pavel a acestui concept semnul sau indicația unei doctrine esoterice, secrete, rezervată unor inițiați ¹²¹⁴, căci un criteriu al dreptei învățături, deci al Tradiției, este acela ca ea să fi fost ascultată de Timotei din gura Apostolului «înaintea multor martori» (II Tim. 2, 2). Apostolului îi repugnă felul în care învățătorii mincinoși procedau pentru a cuceri aderenți vîrîndu-se prin case și robind femeiuști împovărate de păcate (II Tim. 3, 6). Orice învățătură șoptită la ureche este, prin însuși acest fapt, necontrolabilă și, deci, primejdioasă.

O trăsătură caracteristică a învățaturii care se păstrează în Sfînta Tradiție, moștenită de la Apostoli, constă în faptul că ea a fost propovăduită public (II Tim. 2, 2) și aceasta nu o dată, ci în mai multe rînduri, căci Timotei fusese martor permanent al predicii apostolice din Macedonia, pînă în Ahaia și, apoi, pînă în Asia la Efes, și pînă la Roma.

Principala îndatorire a lui Timotei față de acest tezaur sau depozit încredințat este aceea de a-l păstra și a-l păzi (II Tim. 7, 14 : «Comoara cea bună păzește-o» ; cf. și I Tim. 6, 20). Referindu-se la sensul de *a păstra*, *a conserva*, pe care-l are verbul $\phi\lambda\acute{\alpha}\tau\tau\epsilon\iota\upsilon$ în primul rînd, trebuie precizat că acest tezaur încredințat lui Timotei trebuie păstrat de el așa cum i-a fost încredințat, adică fără diminiuire, dar și fără adăugire. Acesta este sensul general al epistolelor pastorale, în care accentul se pune pe propovăduirea cuvîntului *primit* de la Apostol (II Tim. 1, 13 ; 2, 2) care este opus «lumeștilor vorbiri deșarte» (II Tim. 2, 16 ; I Tim. 4, 7 ; Tit 1, 14) și care trebuie păstrat ca atare. Conținutul acestei propovăduiri trebuie să fie evanghelia Sfîntului Pavel (II Tim. 2, 8), pentru care el a suferit (II Tim. 2, 9). Această evanghelie trebuie mărturisită în totalitate de Timotei, fără să se rușineze de starea în care se afla Apostolul întemnițat la Roma, de lanțurile lui (II Tim. 1, 8, 18). Apostolul însuși se dă pildă de păstrare a credinței, adică a învățaturii (II Tim. 4, 7 : «credința am păzit»). Pentru această fidelitate față de învățatura Evangheliei, Apostolului i s-a pregătit «cununa dreptății», dar *nu numai lui*, ci și celorlalți care au iubit arătarea Lui, cînd vor da socoteală de cele făcute în viața din veacul cel de acum (4, 8), deci și lui Timotei, cum notează Sf. Ioan Hrisostom, în comentariul său la aceste cuvinte ale Apostolului ¹²¹⁵.

Al doilea înțeles al verbului $\phi\lambda\acute{\alpha}\tau\tau\epsilon\iota\upsilon$ = *a păzi*, se referă la ferea tezaurului de învățătură, a frumoasei comori încredințate, de răstălmăcire, de folosire abuzivă a acesteia și de orice acțiune contrarie,

¹²¹³. C. Spicq, *Saint Paul. Les épîtres pastorales*, vol. I, p. 269 ; cf. și A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1094.

¹²¹⁴. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1094.

¹²¹⁵. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII 653 ; cf. și Ecumeniu, *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., CXIX, 233.

desfășurată mai ales de falșii învățători. De fapt, aceasta a fost, formal, una din motivările așezării lui Timotei, ca episcop la Efes (I Tim. 1, 3: «Te-am îndemnat să rămii la Efes, ca să poruncești unora să nu învețe o altă învățătură»). În II Timotei, lista primejdiilor la care este expusă dreapta învățătură, este lungă¹²¹⁶. Certurile de cuvinte (2, 14), logomahia, adică acea pornire a unora care, sub influența unor școli filosofice grecești, dădeau naștere la discuții nesfârșite asupra unor teme de interes minor pentru a-și pune în evidență o pretinsă cultură filosofică. Această logomahie (cf. și I Tim. 6, 4) nu este nici pe departe inofensivă. Ea nu servește la nimic altceva decât la «pierderea ascultărilor» (II Tim. 2, 14). Din aceste logomahii pornesc: «ceartă, pizmă, defăimări, bănuieli viclene» (I Tim. 6, 4). Adevărata învățătură este primejduită de aceste certuri de cuvinte, pentru că ele abat atenția credincioșilor de la aspectele fundamentale ale acesteia, cu consecințe din cele mai grave.

O altă primejdie care amenință tezaurul de învățături evanghelice¹²¹⁷, primite de Timotei pentru a le feri de orice întinare, este reprezentată de «lumeștile vorbiri deșarte» (II Tim. 2, 16). Față de acestea, Apostolul se pronunță cu o mare asprime: «Ele vor spori nelegiuirea tot mai mult. Și cuvîntul lor va roade ca o gangrenă» (2, 17). «Lumeștile vorbiri deșarte», care constituie încercarea unora de a ajusta sau adapta Revelația, învățătura descoperită de Dumnezeu, unui vocabular și unei filosofii profane (cf. I Tim. 3, 15), căutînd secularizarea Adevărului încredințat Bisericii¹²¹⁸, aduc după ele erori doctrinare ca aceea a lui Imeneu și Filet, «care au rătăcit de la adevăr, zicînd că învierea s-a și petrecut» (II, 17—18). Din aceeași categorie de primejdii care amenință învățătura sănătoasă sînt «cercetările nebunești și neînțelepte», care sînt «prilej de vrajbă» (2, 23). Tot astfel sînt și cei care «avînd înfățișarea dreptei credințe» (3, 5), tăgăduiesc totuși puterea ei; ca și cei ce, căutîndu-și mereu alți dascăli (4, 3), niciodată nu ajung «la cunoștința adevărului» (3, 7), îndepărtîndu-se de «învățătura sănătoasă» (4, 3). Ei se vor întoarce de la adevăr și se vor abate spre basme, adică spre acele vorbiri care nu au nici o bază (4, 4).

Față de toți aceștia, care, prin asemenea manifestări primejdiesc învățăturile Bisericii, Timotei primește îndrumarea: «Tu rămii în cele ce ai învățat și de care ești încredințat, pentru că tu știi de la cine le-ai învățat» (3, 14). Aici se cuprinde și îndemnul fundamental pe care-l evidențiază epistolele pastorale (cf. și I Tim. 1, 18; 4, 11, 16; 5, 21), dar și motivarea lui: «Știi de la cine le-ai învățat».

Timotei nu este lăsat singur în lucrarea lui de păzire a Sfintei Tradiții care sălășluiește în tezaurul încredințat lui. Așa cum Sfîntul Pavel este sigur că Mîntuitorul va păzi această comoară încredințată lui, tot așa și Timotei este ajutat de Sfîntul Duh, de harul hirotoneiei, în păzirea cu sfințenie a aceleiași comori de învățătură (1, 14). De aceea el trebuie să se întărească în harul pe care l-a primit (1, 6; 2, 1).

1216. A. Médebille, *art. cit.*, col. 1095.

1217. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 755.

1218. Despre rolul Bisericii în păstrarea și transmiterea Tradiției apostolice, vezi Pr. Tudor Alexandru, *art. cit.*, p. 566—576.

Timotei va fi astfel ajutat de Duhul Sfint și de Iisus pentru că tezaurul de învățături pe care l-a primit și pe care îl slujește nu-și are obârșia în învățăturile omenești, ci în Descoperirea dumnezeiască (3, 16), iar Evanghelia este propovăduită cu ajutor din partea lui Dumnezeu (4, 17).

2. Sfinta Treime

a. **Dumnezeu-Tatăl.** Cum era și firesc, într-o epistolă cu o asemenea întindere ca II Timotei în care problemele care frământă pe Apostol privesc viața Bisericii și îndatoririle care-i revin lui Timotei, referirile la prima Persoană a Sfintei Treimi, la Dumnezeu-Tatăl, nu puteau să fie făcute decît înîmplător și, oricum, tangențial. Dar învățătura privind pe Dumnezeu-Tatăl este semnalată prin termeni de o mare precizie în II Timotei. Se presupune din partea destinatarului acestei epistole cunoașterea deplină a acestei învățături, termenii prin care Apostolul o reliefează, fiind mai curînd semnalări ale uneia sau alteia din aspectele acestei învățături, decît o dezvoltare sau o aprofundare a ei.

Prima mențiune despre Dumnezeu-Tatăl se întîlnește în 1, 2, în salutarea adresată destinatarului epistolei: «Lui Timotei iubitului fiu, har, milă și pace de la *Dumnezeu-Tatăl* (ἀπὸ θεοῦ πατρὸς)». Un astfel de apelativ este dat primei Persoane a Sfintei Treimi în cea mai mare parte a epistolelor pauline, în salutarea adresată destinatarilor (I Cor. 1, 3; II Cor. 1, 2; Gal. 1, 3; Efes. 1, 2; Filip. 1, 2; Col. 1, 2; I Tes. 1, 1; II Tes. 1; I Tim. 1, 2; Tit 1, 4; Fil. 3); în aceeași salutare este asociat întotdeauna și *Hristos-Iisus*, cea de-a doua persoană a Sfintei Treimi, în numele căreia, de asemenea, li se transmite destinatarilor de obicei, ca și aici, «har, milă, pace». În textul din II Tim. 1, 2, lui Dumnezeu I se dă în mod ferm numele de Tată, atît ca Tată al lui Hristos, cît și al tuturor oamenilor¹²¹⁹ (cf. I Tim. 1, 2; Tit 1, 4).

Lui Dumnezeu-Tatăl, Apostolul îi slujește «din strămoși în cuget curat», cînd pomenește «neîncetat, zi și noapte» pe Timotei în rugăciunile sale (II Tim. 1, 3). Vorbind de harul hirotoniei primit de Timotei prin mîinile sale, Apostolul îl numește «harul lui Dumnezeu» (1, 6). O dată cu acest har al hirotoniei, Dumnezeu i-a dat lui Timotei duhul «puterii și al dragostei și al înțelepciunii» (1, 7), nu al temerii. Această putere «de la Dumnezeu (1, 3) avea să-l întărească pe Timotei atunci cînd urma să pătîmască împreună cu Apostolul pentru Evanghelia.

Dumnezeu-Tatăl se află la obârșia mîntuirii și chemării noastre «după a Sa hotărîre și după harul ce ne-a fost dat în Hristos Iisus» (1, 9). Cuvîntul învățăturii și al propovăduirii Sfîntului Pavel este «cuvîntul lui Dumnezeu» care «nu se leagă», adică nu poate fi oprit de a fi mărturisit sau propovăduit (2, 9).

Dumnezeu-Tatăl este luat ca martor pentru a da o solemnitate și o forță deosebite unor îndatoriri pe care Sfîntul Pavel le pune în vedere lui Timotei (4, 1) sau atunci cînd Timotei trebuie să le dea unele

1219. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1086.

învățători deosebite credincioșilor Efesului, mai ales unele îndrumări privitoare la ferirea de învățăturile care primejduiesc adevărul evanghelic (2, 14). Înaintea lui Dumnezeu trebuie ca Timotei însuși să se arate încercat «lucrător, care nu are de ce să se rușineze, drept învățînd cuvîntul adevărului» (2, 15). Tot Dumnezeu-Tatăl este evocat de Apostol pentru a-și exprima încrederea că cei certați cu blindețe de Timotei se vor pocăi «spre cunoașterea adevărului» (2, 25). Sfînta Scriptură, în totalitatea ei, este insuflată de Dumnezeu a cărui voie și învățătură le cuprind cărțile care o alcătuiesc (3, 16).

b. **Dumnezeu-Fiul.** În epistola a II-a către Timotei, Dumnezeul-Fiul este numit alături de Dumnezeu-Tatăl, atunci cînd Sfîntul Pavel își declină calitatea de Apostol «al lui Hristos, prin voia lui Dumnezeu» (1, 1) și cînd îi este transmisă destinatarului salutarea: «har, milă și pace de la Dumnezeu-Tatăl și de la Hristos-Iisus» (1, 2). De asemenea Iisus Hristos este invocat împreună cu Dumnezeu-Tatăl atunci cînd Timotei este conjurat să predice cuvîntul «cu timp și fără timp» (4, 2). Mîntuirea spre care ne-a chemat Dumnezeu, prin hotărîrea Sa (1, 9), a fost dată pe față, prin și la arătarea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Este aproape de prisos să se sublinieze deoființimea dintre Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul care rezultă din teologia Epistolei a II-a către Timotei¹²²⁰. Căci atît prepoziția unică *ἅπὸ* (1, 2), cît și conjuncția copulativă *καὶ* (1, 2; 4, 1) accentuează ideea de egalitate între Tatăl și Fiul care sînt împreună la principalele acte mîntuitoare (1, 8, 9, 10).

Se subliniază¹²²¹ pe bună dreptate că, dacă în celelalte epistole pauline, numele Iisus și Hristos se întrebuițează izolat, în epistolele pastorale se întilnește în forma *Χριστός Ἰησοῦς* (cite o dată *Ἰησοῦς Χριστός* care se explică prin aceea că aceste epistole sînt scrise într-o epocă în care, în Biserică, se cristalizează deja mărturisiri baptismale sau imne liturgice în care acest nume divin era întrebuițat cu o solemnitate caracteristică¹²²²).

Hristologia epistolei a II-a către Timotei cunoaște o formulare dintre cele mai deosebite: «Adu-ți aminte de Iisus Hristos înviat din morți, din neamul lui David, după evanghelia mea» (2, 8). Acest verset mărturisește, prin cea de-a doua parte a sa, *umanitatea* lui Iisus, descendența Lui din neamul împăratului David. În prima parte, versetul afirmă puternic divinitatea lui Hristos «înviat din morți», ceea ce presupune, desigur, și moartea Sa, care aici este semnalată astfel numai indirect, dar nu mai puțin real și ferm.

Mîntuitorul este numit în II Timotei Domn (*Κύριος* 1, 2, 8; 3, 11; 4, 8, 22; cf. și I Tim. 1, 2, 12; 6, 3, 14), termen prin care se subliniază divinitatea Celei de a doua Persoane a Sfîntei Treimi, fiind unul din numele divine¹²²³. De asemenea, El este numit și Mîntuitor (*Σωτήρ* 1, 10; I Tim. 1, 1; 2, 3; 4, 10; Tit 1, 3, 4; 2, 10, 13), care este un apelativ preferat în epistolele pastorale, dar și în Evanghelia după Luca (1, 47;

1220. *Ibidem.*

1221. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 245.

1222. *Ibidem.*

1223. Oscar Cullmann, *Christologie du Nouveau Testament*, Neuchâtel, 1986,

2, 11)¹²²⁴. Acest nume dat lui Iisus Hristos privește și pune în lumină lucrarea împlinită de El pe pământ, care este însăși rațiunea întrupării Sale¹²²⁵.

Lucrarea mîntuitoare săvîrșită de Iisus Hristos se desfășoară între cele două epifanii ale Sale (1, 10 ; 4, 8), prima dintre ele petrecîndu-se la întrupare, iar cea de-a doua, la Judecata universală. Ca Mîntuitor, Hristos este și izvor al harului care, pe de o parte, în baza hotărîrii lui Dumnezeu, ne-a fost dat prin Hristos înainte de începutul veacurilor» (1, 9), iar, pe de altă parte, lucrează mîntuitor și folositor pentru primitor și pentru Biserică prin efortul omului care poate colabora mai mult sau mai puțin intens cu el (1, 5 ; 2, 1).

c. **Sfîntul Duh**. Το Πνεῦμα ἅγιον nu este numit în Epistola a II-a către Timotei decît o singură dată (1, 14 ; același apelativ divin se mai întîlnește o dată în Tit 3, 5). Este de notat că cea de a treia Persoană a Sfintei Treimi este amintită în epistolele pastorale cu apelativul mai scurt Duhul (τὸ Πνεῦμα I Tim. 3, 16 : «S-a dovedit de *Duhul*» ; 4, 1 : «*Duhul* grăiește lămurit») ¹²²⁶.

În Epistola a II-a către Timotei, Sfîntul Duh este întîlnit în textul : «Comoara cea bună păzește-o prin *Duhul Sfînt* care sălășluiește întru noi». Tezaurul de învățături bisericești spre a fi păzit, se caracterizează de fapt, ca orice învățătură evanghelică prin însuflarea dumnezeiască (II Tim. 3, 16), Duhul Sfînt fiind, de fapt, Acela prin care Dumnezeu își descoperă voia Sa (I Tim. 4, 1) și care se va da slujitorilor bisericești în ajutor pentru a păzi această învățătură de orice înținăciune sau răstălmăcire.

Învățătura că Sfîntul Duh sălășluiește în credincioși este întîlnită îndeosebi în Epistola I către Corinteni, unde citim : «Oare nu știți că trupul vostru este templul Duhului Sfînt care este în voi și pe care îl aveți de la Dumnezeu ?» (6, 19 ; cf. 3, 16—17 ; I Petru 2, 5). Duhul Sfînt sălășluiește însă într-un grad mult mai înalt în slujitorii bisericești, care au primit harul preoției. Acest har a fost dat, mai întîi, Sfînților Apostoli de către Mîntuitorul Însuși (Ioan 20, 22 ; «Luați Duh Sfînt» ; Fapte 2, 4 : «Și s-au umplut toți (Apostolii) de Duhul Sfînt») pentru a ierta păcatele oamenilor prin pocăință și pentru a predica fără eroare adevărul evanghelic. Timotei este unul din cei ce au primit succesiunea apostolică în ce privește învățătura curată pe care, la rîndul său, trebuie s-o transmită mai departe altor credincioși, destoinici și ei să învețe pe alții (II Tim. 2, 2). Lucrarea Sfîntului Duh este hotărîtoare în Biserică mai întîi în ce privește călăuzirea slujitorilor bisericești «la tot adevărul» (Ioan 16, 13) și reamintirea permanentă a tuturor cu-

1224. *Ibidem*, p. 209.

1225. *Ibidem*.

1226. În acest ultim text, verbul διατίσω are sensul de a dovedi, a incredința, a vădi ; după cum spune Teodoret al Cîrului, tilcuind acest text paulin (*Com. Ia I Tim.*, Migne, P.G., LXXXII, 812), «a făcut minuni prin Duhul Sfînt». «Eu, zice, scot demoni cu Duhul Sfînt». «Este cit se poate de potrivit de a înțelege prin πνεῦμα (din acest text), spune Médebielle, (*art. cit.*, col. 1087) pe Sfîntul Duh» : Aici este o aluzie la toate intervențiile Sfîntului Duh în varoarea lui Iisus Hristos. Această acțiune a Sfîntului Duh este amintită de mai multe ori în Evanghelie. Sfîntul Pavel, el însuși, pune învierea lui Hristos în raport cu lucrarea Duhului Sfînt (Rom. 8, 11)».

vintelor Mîntuitorului (Ioan 14, 26). Duhul Sfînt va arăta celor aflați în strîmtoări din pricina Evangheliei ce și cum să vorbească (Matei 10, 19—20).

De aceea, și Timotei este ajutat în lucrarea de apărare a dreptei învățături de către Duhul Sfînt care sălășluiește în el, ca și în Apostol («care sălășluiește în noi», II Tim. 1, 14). Precizarea este deosebit de expresivă pentru că stabilește că, în ce privește apărarea dreptei învățături, același Duh Sfînt locuiește atît în Sfîntul Apostol Pavel, cît și în Timotei, primul episcop al Efesului, același har îi ocrotește și-i ajută pe amîndoi și, deci, pe toți slujitorii bisericești. Timotei a fost chemat la această slujire prin profeții rostite în legătură cu meritele lui (I Tim. 4, 14). El a primit hirotonie, ca și Apostolul însuși («căci Dumnezeu... ne-a dat nouă...»), duhul puterii și al dragostei și al înțelepciunii, care sînt tot atîtea căi și mijloace pentru propovăduirea și apărarea dreptei învățături. Această lucrare este fundamentală slujirii preoțești, după cum spune Sf. Ioan Hrisostom: «Comoara cea bună, păzește-o», zice. Cum? «Prin Duhul Sfînt care sălășluiește întru noi», zice, deoarece pentru paza atîtor lucruri mari încredințate nouă nu sînt de ajuns cele ale sufletului omenesc și ale înțelepciunii lui... Dacă avem Duhul întru noi și stă de față, nu vom alunga harul de la noi... Acesta este zidul, Acesta este scăparea, cetatea cea puternică... Să păstrăm Duhul, să nu-L alungăm prin fapte urite»¹²²⁷.

3. Soteriologia epistolei

«Teologia trinitară a pastoralelor este soteriologică»¹²²⁸. Această afirmație este pe deplin îndreptățită pentru că Apostolul Neamurilor amintește cele trei Persoane ale Sfîntei Treimi, mai ales pentru a pune în lumină lucrarea Lor pentru mîntuire. Această precizare este cu deosebire necesară, mai cu seamă în ce privește II Timotei (1, 1, 2, 6, 9, 10, 14; 2, 8, 19; 3, 17; 4, 1, 8, 17).

Așa cum observă un mare teolog al Bisericii noastre¹²²⁹, termenul principal folosit de Sfînta Scriptură și de Tradiția Bisericii pentru scopul și rezultatul operei lui Hristos, cu privire la om, este acela de «mîntuire»¹²³⁰. Acest termen cuprinde în sine înțelesurile tuturor celorlalți termeni și expresii care redau fie o etapă a însușirii mîntuirii, fie un aspect al acesteia: îndreptare sau justificare, eliberare din robia păcatului, viață adevărată, făptură nouă în Hristos etc.

1227. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 615.

1228. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 258.

1229. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, p. 330—331.

1230. Înțelesurile cuprinse în termenul *mîntuire* sînt redată în Noul Testament printr-o mulțime de alți termeni, care indică, în același timp fazele mîntuirii, pînă la forma ei finală: moartea cu Hristos pentru păcat și arvuna învierii și a vieții veșnice cu El (Rom. 6, 4—5; 8, 11—12; Gal. 3, 1), «nimicirea trupului păcatului» și «eliberarea din robia lui» (Rom. 6, 6—7), locuirea lui Hristos și a Duhului vieții în cel mîntuit (Rom. 8, 9—10, 11; I Cor. 3, 17; 6, 19), starea de filii ai lui Dumnezeu (Rom. 8, 14, 16, 17, 23; Gal. 4, 7), îmbrăcarea în Hristos (Rom. 8, 4), născuți a doua oară (I Petru 1, 23; I Ioan 3, 9) etc.; cf. *Ibidem*, p. 331—332.

În epistolele pastorale termenul mîntuire (*σωτηρία* II Tim. 2, 10; 3, 15) și ceilalți termeni din aceeași familie (*σωτήρ* I Tim. 1, 1; 2, 3; 4, 10; II Tim. 1, 10; Tit 1, 3, 4; 2, 10, 13; 3, 4, 6; *σώζω* I Tim. 1, 15; 2, 4, 15; 4, 16; II Tim. 1, 9; 4, 18; Tit 3, 5)¹²³¹ sînt folosiți de Sfîntul Apostol Pavel cu precădere pentru capacitatea lor mai accentuată de a sintetiza gîndirea apostolică, epistolele pastorale fiind, în general, scrieri pauline cu caracter de sinteză. Acest lucru este întru totul de înțeles, avînd în vedere că ele sînt ultimele scrieri ale Apostolului Neamurilor și că sînt adresate unor buni cunoscători ai învățaturii creștine, ai teologiei și gîndirii Sfîntului Apostol Pavel.

Textul principal privind învățatura despre mîntuire în II Timotei este cel din 1, 9—10: «Dumnezeu Care ne-a mîntuit și ne-a chemat cu chemare sfîntă, nu după faptele noastre, ci după a Sa hotărîre și după harul ce ne-a fost dat în Hristos Iisus înainte de începutul veacurilor; iar acum s-a dat pe față prin arătarea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Care a nimicit moartea și a adus la lumină viața și nemurirea prin Evanghelie» (Cf. Tit 3, 3—8; cf. Efes. 1, 3—6; Rom. 1, 18, 1, ș.u. etc.).

Textul este deosebit de important pentru că în el se cuprind principalele elemente ale soteriologiei creștine, de fapt, marile linii ale iconomiei mîntuirii. Acest text despre care s-a crezut că reproduce o formulare preexistentă, o mărturisire de credință baptismală¹²³² își are paralele perfecte în alte scrieri pauline, fiind considerat ca o dovadă de mare valoare a autenticității epistolelor pastorale¹²³³. Hotărîrea lui Dumnezeu în vederea mîntuirii (*πρόθεσις*) este un termen specific paulin (cf. Rom. 8, 28; 9, 11; Efes. 1, 11). Inițiativa divină, lucrarea lui Dumnezeu pentru mîntuirea oamenilor, este o învățătură fundamentală

1231. Termenii *δικαίω* (I Timotei 3, 16; Tit 3, 7), *δικαιοσύνη* (I Tim. 6, 11; II Tim. 2, 22; 3, 16; 4, 8; Tit 3, 5) *δικαίωσις* (întilnit numai de două ori în Noul Testament: Rom. 4, 25; 5, 18) sînt mai puțin folosiți în Epistolele pastorale, pe cînd în celelalte Epistole pauline au o frecvență foarte mare. A se vedea o precizare necesară privind sensul deosebit al termenilor *ἡ δικαιοσύνη* și *ἡ δικαίωσις* folosiți de Sfîntul Apostol Pavel la diac. dr. Grigorie T. Marcu, *Antropologia paulină*, colecția «Seria teologică», Sibiu, 1941, p. 215; cf. și Dr. Vasile Gheorghiu, *Epistola către Romani...*, p. 129. E de reținut din Diac. Dr. Grigorie T. Marcu, *Antropologia paulină*, p. 15, nota 2, că traducerea din 1937 a Noului Testament creează confuzie prin echivalența «îndreptărire» pentru *ἡ δικαιοσύνη*. E de remarcă că această luare de poziție a distinsului profesor de la Institutul Teologic din Sibiu și-a găsit un ecou favorabil în traducerea românească a Noului Testament din 1979, apărut la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfîntului Sinod. În această ediție, termenul *δικαιοσύνη* este tradus prin «dreptate», iar *δικαίωσις* prin «îndreptare». Este, deasemenea necesară, precizarea făcută de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae (*op. cit.*, vol. II, p. 333): «Spiritul juridic al creștinismului apusean a reținut din bogăția de termeni prin care Sfinții Apostoli Pavel, Ioan și Petru descriu starea cea nouă a omului în Hristos, singurul termen al dreptății, folosit în câteva rînduri de Sîntul Apostol Pavel și pe aceasta a înțeles-o într-un sens principal (catolicismul) sau exclusiv (protestantismul) juridic... Învățătura despre «justificare» a devenit astfel capitolul principal al doctrinei dogmatice apusene despre însușirea subiectivă a mîntuirii».

1232. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 49—50; M. E. Boismard, *Quatre Hymnes baptismales, dans la première Epître de Pierre*, «Lectio Divina», 30, Paris, 1961, p. 94 ș.u. etc.

1233. F. Prat, *La Théologie...*, vol. I, p. 397.

a Sfântului Apostol Pavel. «Dumnezeu a pregătit totul pentru mîntuirea tuturor»¹²³⁴. Încă înainte de începutul veacurilor (χρόνοι αἰώνιοι cf. Rom. 16, 25; Tit 1, 2; cf. πρὸ καταβολῆς κόσμου înainte de întemeierea lumii, Efes. 1, 4), Dumnezeu ne-a mîntuit¹²³⁵ (σώσαντος ἡμᾶς «și ne-a chemat cu chemare sfîntă» (II Tim. 1, 9). Este de la sine înțeles că mîntuirea împlinită astfel prin voia și hotărîrea lui Dumnezeu, dinainte de începutul veacurilor, nu este «după faptele noastre, ci... după harul ce ne-a fost dat în Hristos Iisus». Aceasta este taina voinței Sale cea din veac ascunsă (Efes. 1, 9; cf. Rom. 16, 25—27), dată pe față la «plinirea vremii» (Efes. 1, 10)¹²³⁶.

De aici, rezultă o altă idee fundamentală a teologiei pauline și anume aceea că *mîntuirea este un dar al lui Dumnezeu*, căci ea ne-a venit nu «după faptele noastre, ci după a Sa hotărîre și după harul ce ne-a fost dat nouă» (καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν) deci indiferent de meritele noastre, încă înainte de începutul veacurilor, cînd faptele noastre nu puteau fi luate în seamă, căci ele nu existau, cum nu existau nici oamenii. Această gîndire este subliniată în primul rînd în Epistola către Romani (16, 26; cf. Col. 1, 26; I Tim. 3, 16; Tit 1, 3; 2, 13; 3, 4—7) și este inclusă în termenul χάρις ca și în ἔλεος sau φιλανθρωπία¹²³⁷.

Harul mîntuirii însă ni s-a dat în Hristos Iisus» (ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ cf. și Efes. 1, 3, 5). Din eternitate s-a stabilit mijlocul prin care avea să se săvîrșească mîntuirea tuturor: *Iisus Hristos*¹²³⁸.

Textul paulin din II Timotei 1, 9—10 ne vorbește, în cea de-a doua parte a sa despre descoperirea și împlinirea planului dumnezeiesc al mîntuirii tuturor oamenilor «*prin arătarea Mîntuitorului Hristos Iisus*». Textul se referă la întruparea Mîntuitorului, la venirea Sa în lume, la descoperirea tainei mîntuirii, «acum», adică în timpul mai înainte hotărît și, în general, la lucrarea săvîrșită de El pentru mîntuirea neamului omenesc. Sfîntul Apostol Pavel ne descrie și în ce a constatat această lucrare mîntuitoare a Fiului lui Dumnezeu întrupat: «*A nimicit moartea și a adus la lumină viața și nemurirea prin Evanghelie*». Nimicirea morții (verbul καταργέω înseamnă: *a face inoperant, neproductiv*, Luca 13, 7, *a distruge, a anula*, II Tes. 2, 8; și este folosit în Noul Testament cu precădere de Sfîntul Apostol Pavel¹²³⁹) este un aspect deosebit de important al lucrării mîntuitoare săvîrșite de Hristos. «*Vrăjmașul cel din urmă, care va fi nimicit, este moartea*» (I Cor. 15, 26; cf. Rom. 6, 5—6). Continuarea acestei lucrări constă în aducerea la lumină a vieții și nemuririi (ζωὴν și ἀφθαρσίαν). Viața adusă în lume de Hristos este viața veșnică, fiindcă, prin harul lui Hristos Mîntuitorul, «ne facem după nădejde, *moștenitori ai vieții veșnice*» (Tit 3, 7). Nemurirea ἀφθαρσία, termen exclusiv paulin în Noul Testament¹²⁴⁰ se referă la caracte-

1234. Diac. Dr. Grigorie T. Marcu, *Antropologia paulină*, p. 184.

1235. Aici, ca și în Tit 3, 5 și în alte Epistole pauline, mîntuirea este înfățișată ca un fapt împlinit, fiind identificată cu *chemarea* la mîntuire (F. Prat, *La théologie...*, vol. I, p. 397, nota 1).

1236. Cf. Diac. Dr. Grigorie T. Marcu, *Antropologia Paulină*, p. 184.

1237. Cf. *Ibidem*, p. 205; cf. și A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1089.

1238. Diac. Dr. Grigorie T. Marcu, *Antropologia Paulină*, p. 185.

1239. Cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 716.

1240. *Ibidem*, p. 717.

terul indestructibil al corpurilor înviate, avînd însușiri care le fac apte pentru viața veșnică (I Cor. 15, 42, 50, 53, 54). Ea caracterizează cununa pe care o primesc cei ce împlinesc poruncile lui Dumnezeu (I Cor. 9, 25; cf. Rom. 1, 23), moștenirea păstrată în ceruri pentru cei credincioși în învierea lui Iisus Hristos din morți (I Petru 1, 3—4), fiind un atribut divin (I Tim. 1, 17). Atît viața, cît și nemurirea care sînt rezultate ale lucrării mîntuitoare săvîrșită de Hristos, numit atît de propriu în acest context de Sfîntul Apostol Pavel «Mîntuitor» (σωτήρ)¹²⁴¹ sînt aduse la lumină «prin Evanghelie» (διὰ τοῦ εὐαγγελίου). Termenul de «evanghelie» trebuie înțeles într-un sens mai larg. Apostolul nu vorbește numai de învățătura creștină ca atare desemnată cel mai adesea prin acest termen (Rom. 1, 1, 16; 2, 16; 10, 16 etc.), ci de mîntuirea realizată în mod obiectiv de Hristos. «Ai văzut ce dar ne-a fost adus nouă, spune Sf. Ioan Hrisostom comentînd cuvintele acestea, nu prin fapte, ci prin Evanghelie. Acestea (viața și nemurirea) sînt ale nădejdi. În trupul Său amîndouă acestea s-au realizat, deja, pe cînd în trupul nostru se vor realiza, dar cum? «Prin Evanghelie», zice»¹²⁴². Suprema pecete a lucrării mîntuitoare realizată de Hristos este Învierea Sa: «Că n-a fost lăsat în iad sufletul Lui și nici trupul Lui n-a văzut putreziciune. Dumnezeu a înviat pe Acest Iisus», a propovăduit Sfîntul Apostol Petru în Ierusalim la Pogorîrea Duhului Sfînt (Fapte 2, 31—32); Evanghelia este în mod esențial învierea Domnului prin care viața și nemurirea au venit la lumină. Apostolul este cît se poate de categoric în această direcție: «Dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră» (I Cor. 15, 14). Mîntuirea obiectivă și cea subiectivă sînt condiționate de învierea Domnului, care s-a făcut începătură a învierii trupurilor (I Cor. 15, 16). Aducerea aminte de Iisus Hristos care «a înviat din morți» (II Tim. 2, 8) este, pentru Timotei, o îndatorire de căpetenie, dar și o putere prin care, pe de o parte, înțelege cele ce-i sînt grăite de Apostol, iar pe de altă parte îi dă puterea să îndure suferințele și să rabde toate «pentru cei aleși, ca și ei să aibă parte de mîntuirea care este întru Hristos Iisus cu slava veșnică» (II Tim. 2, 10).

Mîntuirea subiectivă face, de asemenea, obiectul unor texte din Epistola a II-a către Timotei.

Sfîntul Apostol Pavel se arată pe sine ca unul care, prin activitatea pe care o desfășoară, se împărtășește de roadele mîntuirii realizate de Hristos. Această mîntuire este însuși obiectul prediciei apostolice: «Spre aceasta eu am fost așezat propovăduitor și Apostol și învățător al neamurilor. Din această pricină și sufăr acestea..., căci știu în cine am crezut» (II Tim. 1, 11—12). Cuvintele de mai sus sînt scrise în continuarea textului fundamental, privind mîntuirea obiectivă din II Timotei (I, 9—10), și stau în strînsă legătură cu conținutul acestui text, arătînd cum lucrarea lui Hristos devine conținutul prediciei apostolice, dar și motivarea acesteia. Privind în urmă spre activitatea sa de slujitor al Evangheliei, Apostolul află un profund motiv de satisfacție și de certitudine în ce privește însușirea roadelor lucrării de

1241. O. Cullmann, *Christologie...*, p. 211—212.

1242. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 608.

mîntuire a lui Hristos: «Lupta cea bună m-am luptat, călătoria am săvîrșit, credința am păzit. De acum îmi este gătită cununa dreptății pe care mi-o va da Domnul în ziua aceea» (II Tim. 4, 7—8). Între lucrarea de slujitor al lui Hristos și al Evangheliei Sale și cununa pe care Apostolul o va primi «în ziua aceea», este o legătură indestructibilă și o intercondiționare indispensabilă. Pentru această cunună, deci pentru mîntuirea sa personală, Apostolul spune: «Toate le rabd» (II Tim. 1, 10; cf. 1, 12), și lanțurile, și judecățile (4, 16) și singurătatea (4, 11), și moartea mucenicească (4, 6).

Dar de roadele mîntuirii nu se împărtășește numai Sfîntul Pavel, ci și «cei aleși» (2, 10), de fapt toți oamenii, care au fost chemați «cu chemare sfîntă... după a Sa hotărîre și după harul ce ne-a fost dat în Hristos Iisus» (1, 9), cu condiția însă să fi «iubit arătarea Lui» (4, 8), adică să-și fi dus viața în statornicia credinței și sub semnul răspunderii morale, pînă la acea zi, în care se vor vădi toate și va fi rostită sentința de fericire sau de osîndă (4, 8).

În mod practic, Apostolul arată că omul trebuie să fie întru toate următor lui Hristos, făcîndu-se asemenea Lui: «Căci dacă am murit împreună cu El, vom și învia împreună cu El. Dacă răbdăm împreună, vom și împărăți împreună» (1, 11—12). Identitatea de lucrare aduce identitatea de stare. Faptele bune, ca aceea a lui Onisifor, care l-a căutat și l-a însuflețit pe Apostol în temnița de la Roma (II Tim. 1, 16—17; cf. 4, 19; Matei 25, 36) sau ca aceea a lui Timotei care i-a urmat Apostolului în învățătură, în purtare, în dragoste și chiar în prigoniri și suferințe (II Tim. 3, 10—11) sînt mîntuitoare, ca și credința Loidei, a Eunicei și a lui Timotei (1, 5).

În Epistola a II-a către Timotei, Sfîntul Apostol Pavel pune în evidență o idee teologică foarte importantă: Sfînta Scriptură are un rol determinant în călăuzirea omului către mîntuire «prin credința cea întru Hristos Iisus» (3, 15). «Omul lui Dumnezeu», adică acela care a ales definitiv drumul Evangheliei poate «să fie desăvîrșit, bine pregătit pentru tot lucrul bun» (3, 17), numai cînd beneficiază de pedagogia Sfintei Scripturi care este «de folos spre învățătură, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțeleptirea cea întru dreptate» (3, 16).

În același timp, Apostolul atrage atenția asupra piedicilor, a faptelor care primejduiesc mîntuirea. Între acestea, el amintește lepădarea de Apostol a celor din Asia, între care se numără Fighel și Ermoghen (1, 15), relele pe care i le-a făcut, lui și Evangheliei, Alexandru arămarul (4, 14), certurile de cuvinte care nu folosesc la nimic decît la «pierzarea ascultătorilor» (2, 14), desartele vorbiri lumesti care duc la nelegiuire și la erezii, ca în cazul lui Imeneu și Filet care «răstoarnă credința unora» (2, 18).

În II Timotei 3, 1—9, 13 se cuprinde o listă lungă a acelor fapte și păcate care stau «împotriva adevărului» săvîrșite de «oameni stricați la minte și nevrednici în ce privește credința» (3, 8). Cei ce nu suferă adevărul și învățatura sănătoasă și își abat auzul către basme (4, 3—4) sînt, de asemenea, în primejdie să nu dobîndească mîntuirea, dacă nu vor găsi calea către pocăință «spre cunoașterea adevărului» (2, 25).

Începînd cu pregătirea din veci și pînă la desăvîrșirea din Ziua Judecării, învățătura Bisericii despre mîntuire este dezvoltată în Epistola a II-a către Timotei, în toate aspectele ei fundamentale.

4. Eshatologia

Cum este și firesc, învățătura eshatologică nu putea să lipsească dintr-o scriere a Noului Testament așa cum este și Epistola a II-a către Timotei, care îmbrățișează o tematică foarte bogată, viața creștină însăși fiind aceea care dă măsura necesităților spirituale care se ivesc în comunitățile creștine. Sensul eshatologic al vieții creștine este cuprins în fiecare din laturile acesteia, căci orice lucrare din Biserică trebuie să fie privită în perspectivă eshatologică.

Apostolul vorbește în primul rînd despre Parusia Domnului, a doua Sa venire. Momentul producerii Parusiei este desemnat prin expresia «Ziua aceea» (ἡ ἡμέρα ἐκείνη, II Tim. 1, 12, 18; 4, 8; cf. II Tes. 1, 10). Pînă în «ziua aceea», comoara încredințată Apostolului va fi păzită de Mîntuitorul (1, 12); pentru ca Onisifor să afle milă de la Dumnezeu în «ziua aceea», se roagă Apostolul (1, 18) și tot în «ziua aceea», Sfîntul Pavel va primi răsplata ostanelilor sale misionare și creștinești, prin cununa dreptății care i s-a gătit (4, 8).

Într-un cuvînt, Sfîntul Apostol Pavel are în vedere momentul Judecării din urmă cînd Mîntuitorul, venit a doua oară pe pămînt întru slavă (Matei 24, 30; 25, 31; Ioan 14, 3; 17, 24; I Cor. 15, 51—52), va răsplăti pe toți cei ce L-au slujit cu credință, au propovăduit Evanghelia și au apărut învățătura Sa de orice știrbire și întinăciune. Această lucrare de apărare a credinței începe din clipa în care Evanghelia a fost vestită prin Mîntuitorul și Sfinții Apostoli și durează permanent pînă la a doua venire, slujitorii bisericești fiind în continuare aceia prin care se realizează îndeosebi acest deziderat în Biserică.

Vremurile din urmă sînt descrise de Apostol în cele mai sumbre culori. Atunci se vor ivi oameni trăind într-o adîncă stare de păcătoșenie (3, 2—4); atunci se vor arăta oameni cu înfățișarea dreptei credințe, dar tăgăduind puterea lui Dumnezeu (3, 4). Acest tablou al vremurilor eshatologice se aseamănă cu cel zugrăvit de Mîntuitorul în marea cuvîntare eshatologică (Matei 24—25).

Învieerea trupurilor este afirmată de Sfîntul Apostol Pavel atunci cînd condamnă învățătura greșită a lui Imeneu și Filet «care au rătăcit de la Adevăr, zicînd că învierea s-a și petrecut». Dar învierea trupurilor este pusă în lumină cînd Apostolul vorbește despre lucrarea Mîntuitorului «Care a nimicît moartea și a adus la lumină viața și nemurirea prin Evanghelie» (1, 10). Termenul «nesticăciune» (ἀφθαρσία) desemnează incoruptibilitatea trupurilor înviate (cf. I Cor. 15, 42, 50, 53, 54).

Judecata universală este afirmată de Apostolul neamurilor în II Timotei, în legătură cu îndatoririle și răspunderile care revin lui Timotei ca slujitor al Evangheliei: «Te rog fierbinte (te conjur) înaintea lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos Care va să judece viii și morții și întru Arătarea Lui și Împărăția Lui». (4, 1). În acest text Apostolul amintește de

trei ori aspectele învățăturii eshatologice a Bisericii : în primul rînd este amintită Parusia Domnului, numită aici ἐπιφάνεια, termen care desemnează acest eveniment din istoria mîntuirii mai cu seamă în Epistolele pastorale (I Tim. 6, 14 ; II Tim. 4, 1, 8 ; Tit. 2, 13 ; termenul se mai întilnește cu această semnificație, numai în II Tes. 2, 8). Al doilea aspect al învățăturii eshatologice amintit în acest text se referă la Împărăția lui Dumnezeu (cf. Mat. 6, 10 ; 13, 43 ; 26, 29), care este, în același timp, și a Fiului (Luca 22, 29 ; Mat. 13, 41 ; 20, 21 ; Ioan 18, 36 ; II Tim. 4, 18 ; II Petru 1, 11 ; cf. «împărăția lui Hristos și a lui Dumnezeu» în Efes. 5, 5)¹²⁴³. Atît Arătarea cît și Împărăția Domnului sînt manifestări ale slavei și puterii lui Iisus Hristos, cum spune Sfintul Ioan Hrisostom, comentînd cuvintele Apostolului neamurilor «că nu va veni așa cum a venit acum»¹²⁴⁴. Amintind despre Împărăția lui Hristos, Apostolul pune înaintea ucenicului său așezat episcop la Efes răsplata promisă slujitorilor credincioși (Mat. 25, 34 ; II Tim. 2, 12 ; 4, 8). În al treilea rînd, în acest text, este amintită Judecata universală într-o formulare («Care va să judece viii și morții», cf. și Fapte 10, 42), care lasă să se presupună că Apostolul se folosește de o mărturisire de credință din Biserica primară. Această formulare se găsește și în Simbolul de credință niceo-constantinopolitan (articolul șapte) : «Și iarăși va să vină cu slavă, să judece viii și morții, a Căruia împărăție nu va avea sfîrșit»¹²⁴⁵.

Toți oamenii se vor înfățișa înaintea lui Hristos Judecătorul (II Cor. 5, 10 ; cf. Mat. 25, 31 ; Fapte 10, 42 ; 17, 31). Prin expresia «viii și morții» trebuie să înțelegem atît pe cei care, în momentul Parusiei Domnului, vor fi în viață, cît și pe cei răposați (cf. Rom. 14, 9).

La Judecata de apoi se va ține seama de faptele oamenilor, de lucrarea lor pentru propovăduirea și biruința adevărului evanghelic (II Tim. 4, 8). Onisifor va afla milă la această Judecată, nădăjduiește Apostolul, pentru fapta sa bună privind vizitarea și slujirea Apostolului aflat în închisoare la Roma (1, 18). Timotei însuși trebuie să aibă înaintea ochilor această Judecată cînd își îndeplinește îndatoririle sale preoțești (4, 1).

Starea de după Judecată a celor dreți este descrisă de Apostolul neamurilor ca o stare de totală siguranță, o stare în care nici o primejdie nu mai pîndește pe cel ce a atins-o. Pentru a exprima această idee, Apostolul se folosește de verbul σώζω a mîntui (4, 18), care, în acest caz are sens de izbăvire de orice pericol, indicînd ieșirea de sub incidența încercărilor care caracterizează viața din «acest veac», a «gurii leului» (4, 17) care pîndește pe cei ce vor «să trăiască cucernic în Hristos Iisus» (3, 12).

Tot în legătură cu starea de după Judecata viitoare a celor dreți, trebuie amintite și cuvintele : «Dacă răbdăm împreună (cu Hristos), vom și împărăți împreună» (2, 12). Toți cei ce suferă cu Hristos se vor împărtăși, deopotrivă, de slava Sa (Rom. 8, 17 : «Dacă pătimim împreună cu El, împreună cu El să ne și preamărim»). Este drept «ca cei ce rabdă rele să împărtășească împreună cu El»¹²⁴⁶. Cei aleși, sfinții, «vor

1243. P. Dornier, *op. cit.*, p. 236.

1244. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 651.

1245. *Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe*, ediția citată, p. 65.

1246. Sf. Ioan Hrisostom, *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 625.

Judeca lumea» (I Cor. 6, 2) ca și Apostolii (Luca 22, 28—30; cf. Apoc. 3, 21; 5, 10; 20, 4; 22, 5).

S-ar putea spune că Epistola a II-a către Timotei proiectează într-o perspectivă eshatologică întreaga viață a Bisericii, dar mai ales, destinele slujitorilor acesteia ale căror fapte, cuvinte și lucrări sînt, toate, supuse judecății.

Din atitudinea Sfîntului Apostol Pavel în fața apropiatului său sfîrșit, cînd face un adevărat bilanț al vieții și lucrării sale (4, 6—7), se degajă o profundă încredere în cele de după despărțirea vremelnică a sufletului de trup (4, 8, 18), o liniște și o siguranță din care rezultă că el așteaptă acest moment ca pe o izbăvire și o eliberare de toate încercările care au caracterizat existența lui pe pămînt, mai cu seamă din pricina Evangheliei (II Tim. 1, 8). Acesta este înțelesul acuzativului adverbial *λοιπόν* (4, 8)¹²⁴⁷ = *de acum, de aici înainte*, care marchează sfîrșitul unui termen, al unei etape și începutul alteia care, în viziunea încercatului Apostol, constituie idealul său de totdeauna: «De acum îmi este gătită cununa dreptății» (cf. și II Tim. 2, 5; I Cor. 9, 25; Iacob 1, 12; Apoc. 2, 10). Trecerea din viața de aici în cea veșnică echivalează cu împlinirea dorinței atât de puternice a Apostolului formulată cu o mare forță în Epistola către Filipeni: «Căci mie a vieții este Hristos și a muri cîștig... Doresc să mă despart de trup și să fiu împreună cu Hristos» (1, 21, 23). Întreaga viață a marelui Apostol s-a desfășurat în nădejdea primirii acestei răsplăți: «Una fac: uitînd cele ce sînt în urma mea, și tinzînd către cele dinainte, alerg la țintă, la răsplata chemării de sus a lui Dumnezeu, întru Hristos Iisus» (Filip. 3, 14).

Starea de după vremelnica despărțire a sufletului de trup stă, deci, în legătură cu această răsplată pentru «alegerea» (Filip. 3, 14), pentru «călătoria» săvîrșită aici în slujba lui Hristos. În orice caz, încheierea acestor osteneți și încercări pline de primejdii este legată de sfîrșitul vieții de aici, din «veacul de acum» (II Tim. 4, 10; cf. I Cor. 2, 6, 7, 8; 3, 18; II Cor. 4, 4; Efes. 1, 21; 6, 12); în veacurile viitoare se va arăta «covîrșitoarea bogăție a harului» lui Dumnezeu «prin bunătatea ce a avut către noi întru Hristos Iisus» (Efes. 2, 7). Dealtfel, în teologia Sfîntului Apostol Pavel, «cei ce s-au luminat (sau botezat) și au gustat darul cel ceresc și părtăși s-au făcut Duhului Sfînt și au gustat cuvîntul cel bun al lui Dumnezeu», au făcut deja experiența puterilor din veacul viitor (Evrei 6, 4—5). Împărtășindu-se încă din acest veac de puterile veacului viitor, este de la sine înțeles că acestea se vor înmulți și vor fi mai intens simțite după trecerea în veacul viitor cînd condițiile vor fi, sub toate aspectele, mai favorabile împărtășirii de harul Sfîntului Duh. De aceea, trebuie să se tragă concluzia că «*de acum*» din II Timotei 4, 8 înseamnă viitorul cel mai apropiat, un viitor iminent în care Apostolul va primi răsplata vieții și slujirii sale de aici, ceea ce implică o *eshatologie particulară*. Acesta este și sensul unor cuvinte ale aceluiași Apostol din alte epistole ale sale (II Cor. 5, 8; «Voim mai mult să plecăm din trup și să petrecem în Domnul»; cf. Filip. 1, 22; Luca 16, 19 ș.u.; Apoc. 7, 9;

1247. Vezi întrebuițarea aceluiași termen de către Sfîntului Apostol Pavel, în I Cor. 1, 16; II Cor. 13, 11; I Tes. 4, 1 etc.

13, 6 ; 14, 3, 13 etc.). Moartea este deci, la cel drept, «trecerea la un plus de viață, nu pentru simpla eliberare a spiritului de trup, ci pentru faptul că e intrare în comuniune mai deplină cu Hristos, pentru cel ce a cultivat de aici această comuniune»¹²⁴⁸. Încă la începutul acestei epistole, Sfântul Pavel își afirmă calitatea de Apostol a cărui rațiune de a fi este «*făgăduința vieții care este întru Hristos Iisus*» (1, 1), adică viața veșnică. Însăși slava care este întru Hristos este «veșnică» (1, 10), ceea ce implică existența în manifestarea ei neîntreruptă.

5. Alte aspecte ale teologiei Epistolei

Pe lângă învățăturile asupra cărora ne-am oprit în cele de mai înainte, pe care, dintr-un motiv sau altul, Sfântul Apostol Pavel le-a dezvoltat mai mult, în Epistola a II-a către Timotei sînt, doar amintite, și alte învățături de credință.

Astfel, Sfântul Apostol Pavel vorbește despre lucrarea din Sfânta Taină a Botezului asupra credinciosului, spunînd : «Vrednic de crezare este cuvîntul : «Căci dacă am murit împreună cu El, vom și învia împreună cu El» (2, 11). Învățătura este comună cu cea întîlnită și în alte epistole pauline (ca, de pildă în cea către Romani 6, 1—11 ; vers. 8 : «Dacă am murit împreună cu Hristos, credem că vom și viețui împreună cu El» ; Col. 2, 12—13 ; 3, 1).

În comentariul la aceste cuvinte ale Sfântului Pavel, Sf. Ioan Hristosom precizează că el vorbește de moartea cea prin Botez»¹²⁴⁹.

Totodată, Apostolul amintește în II Timotei despre Sfânta Taină a Hirotoniei pe care Timotei a primit-o prin punerea mîinilor Sfântului Pavel (1, 6), una din cele șapte Sfinte Taine ale Bisericii. Acest text este, alături de cel din I Timotei 4, 14, deosebit de important, în ce privește precizarea modului în care Timotei a intrat în rîndurile ierarhiei bisericești, arătînd că hirotonia era o Taină, care se săvîrșea în mod obișnuit, în epoca apostolică și că primitorul acesteia avea răspunderi și îndatoriri deosebite în Biserică. Deoarece acest text a fost pe larg interpretat în capitolul privind pe Timotei, destinatarul acestei epistole, nu vom stărui aici mai mult asupra lui¹²⁵⁰.

În Epistola a II-a către Timotei, numele lui Onisifor este amintit de două ori (1, 16 ; 4, 19), dar numai în legătură cu «casa sa» ; «Domnul să aibă milă de casa lui Onisifor» și : «Salută... casa lui Onisifor». Despre Onisifor nu se știe nimic din altă parte a Noului Testament. În orice caz, către casa lui, Apostolul își îndreaptă o afecțiune specială, despre el însuși vorbind cu o căldură deosebită. Deoarece Apostolul se roagă ca Domnul să aibă milă de casa lui Onisifor și transmite acestei case salutările sale, Onisifor nefiind amintit nici la începutul Epistolei, alături

1248. Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *op. cit.*, 3, p. 235—236.

1249. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 625.

1250. În orice caz, trebuie notat că interpretarea dată acestui text de Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 57 ș. u., este un bun prețios intrat în patrimoniul Ortodoxiei și ea rămîne un punct de sprijin pentru oricine dorește să studieze problemele privind Sfânta Taină a hirotoniei în epoca apostolică. Asupra harului preoției se va reveni din alt punct de vedere și în capitolul despre *Slujirea preoțească*.

de Sfântul Pavel, cum se întâmplă adesea în alte epistole ale sale, când și alte persoane sînt amintite printre expeditori (I Cor. 1, 1 ; II Cor. 1, 1 ; Gal. 1, 2 ; Col. 1, 1 etc.), nici în finalul epistolei, foarte mulți comentatori consideră că Onisifor nu mai era în viață, când Apostolul își scrie această ultimă epistolă ¹²⁵¹.

De aceea textul din II Timotei 1, 18 : «Să-i dea Domnul să afle milă de la Domnul în ziua aceea» este considerat ca un temei scripturistic al rugăciunilor pentru cei răposați ¹²⁵².

În orice caz, faptul că Apostolul se roagă pentru ca Onisifor «să afle milă de la Domnul în ziua aceea» (1, 18) arată prin el însuși nu numai necesitatea, dar și marele folos al rugăciunilor pentru cei răposați, mai ales când acestea sînt înălțate de Biserică. «Tălmăcitorii și martorii oculari ai Cuvîntului, ucenicii și Apostolii Mîntuitorului, care au cucerit pămîntul, au rînduit să se facă în legătură cu înfricoșatele, preacuratele și de viață-făcătoarele Taine, pomenirea credincioșilor adormiți», spune Sf. Ioan Damaschinul ¹²⁵³, rezumînd întreaga Tradiție a Bisericii vechi, privind rugăciunile pentru cei răposați.

Rugăciunea pentru cei răposați arată că «credincioșii continuă să se simtă răspunzători pentru frații lor trecuți din viața aceasta... Ei nu-i pot șterge pe aceia din inima și pomelnicul lor, ci îi trec numai din rîndul celor vii, în rîndul celor plecați în altă lume, cum remarcă pe bună dreptate un mare teolog al zilelor noastre ¹²⁵⁴. De aceea, la proscomidie, la Sfînta Liturghie, Biserica se roagă neîncetat «pentru pomenirea și iertarea păcatelor tuturor celor din veac adormiți întru dreapta credință», pentru toți «care întru nădejdea învierii și vieții de veci au adormit» ¹²⁵⁵.

Între Apostolul Neamurilor și Timotei se stabiliseră legături spirituale deosebite și o afecțiune reciprocă. Acest lucru se constată din epistolele pe care Sfîntul Apostol Pavel le adresează primului episcop al Efesului, dar și din celelalte scrieri ale Noului Testament. Însă un text care pune puternic în lumină această dragoste plină de căldură manifestată de Apostol față de ucenicul său iubit ¹²⁵⁶ este cel din II Timotei 1, 3 : «Mulțumesc lui Dumnezeu Căruia îi slujesc din strămoși în cuget curat cînd te pomenesc neîncetat, zi și noapte, în rugăciunile mele». Manifestarea acestei iubiri ia forma rugăciunii creștine neîncetate pentru prieteni, fiind un mijloc prin care amintirea prieteniei și afecțiunii, a dragostei dintre dascăl și ucenic capătă puterea și valoarea unui act religios. Dumnezeu Căruia Sfîntul Pavel îi slujește din strămoși primește rugăciunile acestuia pentru Timotei și astfel dra-

1251. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 52 ; W. Barclay, *op. cit.*, p. 146 ; L. Cl. Fillion, *op. cit.*, p. 502 ; cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 733 ; Dr. Iuliu Olariu, *op. cit.*, p. 247 etc.

1252. Vezi F. M. Abel, *Les Livres des Macchabées*, Paris, 1949, Excursus VIII, p. 447 ș. u. ; W. Barclay, *op. cit.*, p. 146 ; P. Dornier, *op. cit.*, p. 200—201.

1253. *De iis qui dormierunt in fide*, Migne, P. G., XCV, 254.

1254. Pr. Prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, vol. III, p. 328.

1255. *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 95, 96 ; un capitol privind grija față de cei morți și rugăciunile noastre pentru aceștia se va vedea la Pr. Prof. Dr. Ene Braniste, *Liturghică specială*, pentru Institutetele teologice, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 272—504 ; vezi mai ales : *Ierurgiile și rînduielele tradiționale de după înmormîntare. Pomenirea morților*, p. 493—504.

1256. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 49 ; C. Spicq, *op. cit.*, vol. II, p. 702.

gostea dintre cei doi sporește și se intensifică, în ciuda distanței care-i separă și a condițiilor vitrege în care se află Apostolul întemnițat. Sfințul Pavel este un asiduu practicant al rugăciunii pentru frații întru credință (Romani 1, 9; I Tes. 1, 2; 2, 13; 5, 17), rugăciunea fiind un mijloc de păstrare și intensificare a comuniunii frățești, dar, în text, își află expresie într-un chip cu totul deosebit năzuința credinciosului de a păstra legătura cu cei dragi ai săi prin pomenirea acestora în rugăciunile înălțate lui Dumnezeu, act religios care dobândește astfel o semnificație aparte și în ce privește cimentarea relațiilor interumane.

B. SLUJIREA PREOȚEASCĂ

1. Harul preoției

Epistolele pastorale reprezintă sursa principală a învățaturii Sfințului Apostol Pavel și a Noului Testament despre lucrarea preoțească în epoca apostolică și, implicit, în toate timpurile.

Trecuseră peste douăzeci de ani de când Apostolul Neamurilor își începuse activitatea misionară. Rîvna sa misionară fusese pe deplin răsplătită cu roade din cele mai bogate. El putea să scrie romanilor că «prin puterea semnelor și a minunilor, prin puterea Duhului Sfînt», Evanghelia fusese propovăduită «de la Ierusalim și din ținuturile de prinprejur pînă în Iliria» (15, 19). Și mai departe, le scrie aceluiași destinatar: «Acum, *nemaivînd loc în aceste ținuturi* și avînd dorința de mulți ani de a veni la voi, cînd mă voi duce în Spania, voi veni la voi» (15, 22). Apostolul Neamurilor își adaugă pîrga sa misionară ostanelilor de același fel ale celorlalți Sfinți Apostoli care, și ei, la rîndul lor, propovăduiseră și propovăduiau fără încetare pe Iisus Hristos în toate părțile Imperiului și chiar dincolo de fruntariile acestuia. În numai cîteva decenii după Pogorîrea Duhului Sfînt (Fapte 2, 1 ș. u.) porunca Mîntuitorului: «Mergînd, învățați toate neamurile» (Matei 28, 19) fusese împlinită prin zelul misionar al Sfinților Apostoli și, mai ales, prin lucrarea Apostolului Neamurilor.

Numărul Bisericilor din epoca apostolică sporise neîncetat, astfel încît oricine își aruncă o privire pe o hartă a Imperiului roman din primul secol creștin va putea constata că, din Ierusalim și pînă în Asia, Macedonia, Ahaia, Iliria și pînă la Roma, fuseseră înființate Biserici a căror viață spirituală era deosebit de vie și a căror activitate se dezvoltă fără încetare¹²⁵⁷.

Efesul era unul din centrele cele mai importante de iradiere creștină și de viață duhovnicească din această epocă¹²⁵⁸. Comunitățile creștine din acest oraș și din împrejurimi erau deosebit de active și ele

1257. Asupra dezvoltării Bisericii din epoca apostolică, să se vadă Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, III, 1, Migne, P. G., XX, 216, *traducerea românească citată*, p. 60.

1258. A se vedea un capitol important asupra Bisericii din epoca scrierii Epistolelor pastorale la diac. Constantin Coman, *Biserica Epistolelor pastorale*, teză de doctorat (în limba greacă), Atena, 1983, p. 45—79.

ridicau nu puține probleme pastorale și disciplinare în fața cîrmuitorilor lor spirituali, dar mai ales probleme privind apărarea dreptei învățături.

Activitatea misionară de propovăduire a Evangheliei la neamuri fusese și rămînea foarte importantă, căci aceasta era calea prin care sporea numărul credincioșilor și al Bisericilor, dar lucrarea preoțească, adică aceea a acelor bărbați hirotoniți în cele trei trepte ale ierarhiei bisericești așezați în fruntea acestor comunități creștine din epoca apostolică era deopotrivă de importantă pentru viața de fiecare zi a Bisericii, dar mai ales pentru viitorul acesteia, pentru stabilitatea și propășirea credinței și a vieții ei.

Epistolele pastorale sînt scrise mai ales pentru a fi călăuze ale activității slujitorilor bisericești în confruntarea lor cu preocupările și aspectele de zi cu zi ale vieții creștine. Pentru a sluji această idee, Sfîntul Apostol Pavel folosește toate argumentele și posibilitățile care-i stau la îndemîină ca slujitor al lui Hristos, cu bogată experiență misionară și pastorală, ceea ce explică în cea mai mare măsură, caracterul deosebit al epistolelor pastorale.

Răspunderile care revin slujitorilor bisericești decurg, în primul rînd, din primirea de către aceștia, a unui har deosebit, a harului preoției, care se împărtășește persoanelor special alese și pregătite în acest sens, prin Sfînta Taină a Hirotoniei.

În jurul acestei învățături se dezvoltă întregul conținut al epistolelor pastorale și, bineînțeles, și acela al Epistolei a II-a către Timotei.

Chiar dacă în această epistolă, cronologic ultima dintre epistolele pastorale, nu se vorbește decît în treacăt și mai mult indirect de calitățile pe care trebuie să le aibă candidatul la preoție (vezi I Tim. 3, 1 ș. u.; Tit 1, 5 ș. u.)¹²⁵⁹, acestea sînt presupuse în toate îndrumările cu caracter pastoral și misionar cuprinse aici.

Ar fi greșit să se creadă însă că temeiurile nou-testamentare ale Hirotoniei ca Sfîntă Taină prin care se împărtășește harul preoției se află numai în epistolele pastorale. Chiar din primele zile ale Bisericii se constată grija Sfinților Apostoli pentru hirotonirea diaconilor (Fapte 6, 1—6)¹²⁶⁰, a preoților «în fiecare biserică» (Fapte 14, 23; cf. 11, 30) și a lui Timotei însuși ca episcop al Efesului (I Tim. 4, 14). «Ridicarea în ierarhia bisericească se face numai prin înzestrarea credinciosului, la Hirotonie, cu puterea harului dumnezeiesc de a sluji»¹²⁶¹. Această concluzie trasă din cercetarea și aprofundarea cu cea mai mare atenție a textelor amintite din Faptele Apostolilor, trebuie reținută în mod deo-

1259. Cf. și diac. C. Coman, *op. cit.*, p. 111—150.

1260. Comentînd acest text, Sf. Ioan Hrisostom precizează categoric: «Aceasta este hirotonia. Se așează mina peste bărbat, iar Dumnezeu săvîrșește totul; și mina Lui este aceea care atinge capul celui ce se hirotonisește» (*Omilia a XIV-a la Faptele Apostolilor*, Migne, P. G., LX, 116).

1261. Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 20.

sebit, căci astfel putem să înțelegem întreaga doctrină misionară și pastorală a epistolelor I și II către Timotei și către Tit.

Întreaga dezvoltare a Epistolei a II-a către Timotei pornește de la arătarea foarte precisă de către Apostol că destinatarul acesteia trebuie să țină aprins harul care este în el prin hirotonie (1, 6; cf. I Tim. 4, 14). În îndemnul: «*Să aprinzi și mai mult, din nou, harul lui Dumnezeu care este în tine prin punerea mâinilor mele*», se comentează, în rezumat, motivul și scopul acestei ultime epistole a Sfântului Apostol Pavel. Harul preoției are nevoie de buna lucrare a celui ce s-a învrednicit să-l primească pentru «ca pururea să fie nestins», cum spune Sfântul Ioan Hrisostom¹²⁶². Tocmai această bună lucrare de care vorbește marele Hrisostom este descrisă și arătată în II Timotei (cf. și I Tim. 5, 17).

Caracterul acestei lucrări este afirmat în chiar contextul în care Apostolul cheamă pe Timotei să aprindă și mai mult harul care este întru el prin Hirotonie. Este de prisos să notăm că îndemnul apostolic se adresează slujitorilor bisericești de pretutindeni și dintotdeauna.

Apostolul evocă mai întâi legăturile strânse dintre el și ucenicul său, acum episcop la Efes, pe care-l pomenește neîncetat în rugăciunile sale și lacrimile vărsate de Timotei la despărțirea de Pavel pentru ca, apoi, să descrie familia din care se trage Timotei, credința mamei și a bunicii sale, ca și propria sa credință (1, 3—5), dovedită în nenumărate rînduri în lucrarea dusă alături de dascălul său, în timpul călătoriilor misionare ale acestuia.

Determinat de aceste constatări, Apostolul amintește lui Timotei momentul hirotonirii sale și-l îndeamnă să-și pună, cu și mai mult zel în lucrare, harul care este în el și pe care l-a primit pentru meritele sale deosebite (cf. I Tim. 4, 14).

Dar cel ce primește acest har al hirotoniei nu mai este un credincios de rînd, el nu mai este ca mai înainte nici în ce privește poziția sa în Biserică și nici în ce privește lucrarea și răspunderea care-i revin. Chiar ființa sa launtrică nu mai este aceeași, căci ea este împodobită cu «duhul puterii și al dragostei și al înțelepciunii» (II Tim. 1, 7), trei însușiri care fac din simplul credincios pe preotul Bisericii și îl ajută să-și împlinească misiunea în lume și în Biserică. Acest har a fost primit, cum bine tilcuiește Sf. Ioan Hrisostom, «spre sprijinirea Bisericii, spre semne, spre întreaga slujbă sfântă»¹²⁶³.

Duhul puterii, al înțelepciunii și al dragostei sînt opuse mai ales duhului temerii care nu i-a fost dat lui Timotei prin Hirotonie. «Nu am luat Duhul, spune Sf. Ioan Hrisostom, ca să ne împuținăm, ci ca să ne întărim, să cutezăm»¹²⁶⁴. La hirotonirea episcopului, cel mai mare din săvîrșitorii Tainei se roagă, ținînd mîna dreaptă pe creștetul celui ce se hirotonește: «Stăpîne Doamne, Ceta ce prin prea lăudatul Tău Apostol Pavel ne-ai legiuuit nouă rînduiala de trepte și cete..., Însuți Stăpîne al tuturor, și pe acesta... *întărește-l prin venirea, puterea și harul Sfîntului Tău Duh, precum ai întărit pe Sfinții Tăi Apostoli..., precum ai sfințit*

1262. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 603.

1263. *Ibidem*.

1264. *Ibidem*, coloana 604.

pe *arhierei*»¹²⁶⁵. Ideea de întărire și împlinire a puterilor sufletești ale candidatului la hirotonirea în diacon, preot sau episcop, prin harul Sfântului Duh, este deplin exprimată în rugăciunea care se rostește în momentul Hirotoniei: «*Dumnezeiescul har, cela ce totdeauna pe cele neputincioase le vindecă și pe cele cu lipsă le împlinește, prohirisește pe...* (în diacon, preot sau episcop)»¹²⁶⁶.

Prin punerea mâinilor se împărtășește, deci, un dar, o putere, prin Sfântul Duh, aceluia care este ales și chemat să îndeplinească un oficiu în Biserică: punerea mâinilor este mijlocul, ritual prin care se comunică o investitură dumnezeiască în vederea îndeplinirii unei slujiri speciale în Biserică (Fapte 14, 23; cf. 20, 28), așa cum în Vechiul Testament, preoții și leviții au fost sfințiți sau consacrați în serviciul lui Dumnezeu (Num. 8, 10; cf. Levit. 1, 4; 16, 21; Deut. 34, 9).

Preotul devine astfel *împreună-lucrător cu Dumnezeu* (I Cor. 3, 9), slujitor al lui Iisus Hristos (I Tim. 4, 6; I Tes. 3, 2), om al lui Dumnezeu bine pregătit spre tot lucrul bun (II Tim. 3, 17; cf. I Tim. 6, 11), slujitor al Domnului (II Tim. 2, 24; Tit 1, 1). El este un «bun ostaș al lui Hristos Iisus» (II Tim. 2, 3), dedicat în întregime misiunii, slujirii sale preoțești: «Nimeni ostaș fiind, nu se încurcă cu treburile vieții» (II Tim. 2, 4). Toate aceste titluri pe care slujitorul bisericesc le primește, în epistolele pastorale și în alte epistole ale Sfântului Apostol Pavel, ni-l arată ca purtător al unei puteri, al unui duh de forță în sens spiritual; puterea sa vine din învățătura și descoperirea lui Dumnezeu (I Cor. 2, 9, 10), nu din înțelepciunea oamenilor, a acestui veac (I Cor. 2, 4, 5, 6; 4, 20). Co-moara aceasta sălășluiește însă «în vase de lut ca să se învedereze că puterea covârșitoare este a lui Dumnezeu și nu de la noi» (II Cor. 4, 7; cf. II Cor. 12, 9—10). Tocmai harul preoției este cel care împlinește cele neputincioase ale slujitorului său, ale preotului: «*Tu, deci, fiul meu, întărește-te în harul cel întru Hristos Iisus*» (II Tim. 2, 1). «Astfel, spune Sf. Ioan Hrisostom, mai mare este această putere de a convinge lumea întreagă (de adevărul Evangheliei), decât de a crea cerul»¹²⁶⁷.

Prin Hirotonie, preotul primește și *duhul dragostei* (II Tim. 1, 7), deoarece el se află în mod definitiv și integral în slujba aproapelui, a credincioșilor care i-au fost încredințați¹²⁶⁸. Preotul este, într-o măsură mai mare decât orice alt credincios, stăpinit» de «dragostea lui Hristos» (ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ; II Cor. 5, 14); «dragostea îndelung rabdă..., nu caută ale sale, nu se aprinde la mînie..., toate le suferă..., toate le rabdă» (I Cor. 13, 4, 5, 7), într-un cuvînt, este calea către sufletul și inima aproapelui. Păstorul își iubește oile și «își pune sufletul pentru oile sale» (Ioan 10, 11).

Un alt dar primit de preot la hirotonie este *duhul înțelepciunii*. Înțelepciunea este virtute cardinală cu un conținut complex și ea trebuie să caracterizeze întreaga lucrare preoțească. Ea este în primul rînd,

1265. *Arhieratikon cuprinzînd rînduielele tuturor hirotesilor și hirotoniilor*. Cu aprobarea și binecuvîntarea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ediția II, București, 1899, p. 17—18.

1266. *Ibidem*, p. 10, 13, 26.

1267. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 608.

1268. C. Spicq, *Spiritualité sacerdotale...*, p. 63.

măsură, moderație, stăpînire de sine, fugă de certuri (II Tim. 2, 24), fereire de întrebări nebunești (2, 23); ea vine din cercetarea asiduă a Sfințelor Scripturi (II Tim. 3, 15), fiind înțelegerea lucidă a tuturor lucrurilor (II Tim. 2, 7), capacitate de orientare în orice situație (I Tim. 5, 1—3; Tit 2, 1—10), dar și o fermitate oportună pentru a impune respectul atunci cînd acest lucru este necesar (I Tim. 4, 12; II Tim. 2, 15). Înțelepciunea este cu adevărat un har, spune pe drept cuvînt un teolog modern¹²⁶⁹. «Nu este ușor — spune el — a rămîne calm, a evita excesele, a trăi cu demnitate într-o lume de încercări și a manifesta, în același timp, prin întreaga conduită, încrederea în Evanghelie».

Harul preoției rămîne permanent în cel ce s-a învrednicit o dată să-l primească: «*Îți amintesc să aprinzi și mai mult, din nou, harul lui Dumnezeu care este în tine*» (II Tim. 1, 6; cf. I Tim. 4, 14). Harul hirotoniei rămîne, arătînd fidelitatea lui Dumnezeu în actele Sale de chemare și alegere: «*Căci darurile și chemarea lui Dumnezeu nu se pot lua înapoi*» (Rom. 11, 29)¹²⁷⁰. Dumnezeu «nu poate să se tăgăduiască pe El însuși» (II Tim. 2, 13). Trebuie precizat însă că Biserica acceptă chemarea unei persoane la primirea Harului preoției, recunoscînd aceasta prin aclamarea liturgică «vrednic este»¹²⁷¹.

Dacă această acceptare este retrasă din pricină că primitorul acestui har s-a făcut nevrednic de el din lipsă de credință sau de aptitudini, acesta pierde autoritatea de a sluji¹²⁷². Mai precis, persoanele hirotonite au primit harul preoției «o dată pentru totdeauna, permanent...», dar nu în afara Bisericii sau fără referință la Biserică»¹²⁷³. De aceea, întreaga lucrare preoțească trebuie să aibă în vedere slujirea Bisericii alcătuită din cei credincioși, «ca și ei să aibă parte de mîntuirea care este întru Hristos Iisus cu slava veșnică» (II Tim. 2, 10). Harul Sfîntului Duh este primit, cum precizează Sf. Ioan Hrisostom, «spre sprijinirea Bisericii..., spre întreaga slujbă sfîntă»¹²⁷⁴.

Epistola a II-a către Timotei este scrisă de Apostolul neamurilor sub semnul unor amintiri îndepărtate. Autorul «și purta gîndul cu ani în urmă la clipele petrecute la ucenicul său iubit, în Listra Licaoniei, pe la anul 50..., cînd, cel mai probabil, el a hirotonit pe Timotei ca diacon»¹²⁷⁵.

Evocînd acest moment al intrării în cler la o vîrstă tînă, Timotei este chemat la o reînviore a harului primit: «*Îți amintesc să aprinzi și mai mult, din nou, harul lui Dumnezeu care este în tine*» (II Tim. 1, 6). Momentul hirotonirii cu făgăduințele făcute, cu fiorul lui neasemuit și cu ceremonialul liturgic de neuitat, trebuie să fie sursă permanentă de

1269. *Ibidem*, p. 64.

1270. Pr. Prof. Dr. Ioan Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă A—Z*. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, artic., *Indelebil*, p. 218.

1271. *Vezi Arhieraticon*, ed. cit., p. 12, 16 etc.

1272. Pr. Prof. Ioan Bria, *art. cit.*, în Dicționarul citat, p. 218.

1273. Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh. Radu, *Caracterul ecleziologic al Sfințelor Taine și problema intercomuniunii*, teză de doctorat, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, p. 322.

1274. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 603.

1275. Prof. Iustin Moisesescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 58.

reînnoire a puterii și slujirii preoțești. El cheamă neîncetat la meditație și cugetare asupra rolului Preoției: «Cugetă la acestea, țin-te de acestea ca propășirea ta să fie vădită tuturor» (I Tim. 4, 15). Aceste timpuri ale originilor, ale începuturilor Preoției întăresc pe slujitorul bisericesc care poate trece prin momente mai grele, de dificultate, de împuținare a zelului preoțesc. Harul lui Hristos întărește pe slujitorul bisericesc (II Tim. 2, 1) și-l face apt să păzească și să propovăduiască întregul depozit al credinței (1, 12, 14).

2. Slujirea cuvântului

După Sfântul Apostol Pavel prima însușire cu aspect pozitiv a preotului este aceea de a fi «*destoinic să dea învățătură*» (II Tim. 2, 24; I Tim. 3, 2; Tit 1, 9), deoarece numai pe această cale se împlinește voința lui «Dumnezeu, Mântuitorul nostru, care voințe ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină» (I Tim. 2, 4). Mântuirea este sinonimă cu cunoștința adevărului¹²⁷⁶ și, deci, cineva care nu are destoinicia de a învăța pe alții adevărul Evangheliei pune în primejdie însăși mântuirea acestora și propria sa mântuire: «Făcînd aceasta (propovăduind învățătura), îi scrie Sf. Pavel lui Timotei, și pe tine te vei mîntui și pe cei ce te ascultă» (I Tim. 4, 16).

Fără să fie neapărat un erudit, preotul trebuie să aibă totuși certe aptitudini intelectuale, o curiozitate naturală către aflarea adevărului, o înclinație specială pentru cercetarea izvoarelor de credință, să fie sau să devină capabil să învețe pe alții¹²⁷⁷, deoarece aceasta este o condiție *sine qua non* a intrării sale în preoție (I Tim. 3, 2; II Tim. 2, 24; Tit 1, 9). Preotul trebuie să proclame fără temere și fără să se rușineze pe Domnul Iisus Hristos și Evanghelia Lui (II Tim. 1, 8, 10).

În acest scop, el trebuie să se pregătească în mod deosebit, cu grijă. Timotei a ajuns la cunoașterea Sfintei Scripturi, printr-o cercetare a ei din copilărie (II Tim. 3, 15). Numai astfel, preotul, «omul lui Dumnezeu» este bine pregătit pentru orice lucru bun (II Tim. 3, 17). El, trebuie, ca și Timotei, să «ia aminte la citit..., la învățătură» (I Tim. 4, 13), care trebuie să fie o activitate continuă (I Tim. 4, 16). Lectura permanentă a preotului trebuie să fie, neîndoielnic, Sfânta Scriptură. «Cel ce știe Sfintele Scripturi cum trebuie, spune Sf. Ioan Hrisostom, nu se va scandaliza de nimic din cele ce se întîmplă, ci toate le rabdă cu bărbăție... pe altele le lasă în seama credinței și a iconomiei lui Dumnezeu celei necuprinse..., iar pentru celelalte află și răspunsul din exemplele din Sfânta Scriptură»¹²⁷⁸. Este de la sine înțeles că Sfânta Scriptură îi oferă slujitorului bisericesc cea mai bogată și mai prețioasă parte a propovăduirii sale, căci taina mîntuirii neamului omenesc, tema prediciei creștine din totdeauna, s-a descoperit prin Evanghelie (II Tim. 1, 10). Sfânta Scrip-

1276. C. Spicq, *Spiritualité sacerdotale...*, p. 87.

1277. Termenul *διδασκικός* destoinic să învețe, se întâlnește numai în Epistolele pastorale (I Tim. 3, 2; II Tim. 3, 24; Tit 1, 9) în Noul Testament și este raportat, de fiecare dată, la însușirea pe care trebuie s-o aibă slujitorul bisericesc, de a transmite altora învățătura creștină.

1278. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 647.

tură călăuzește și înțelepțește «spre mîntuire, prin credința cea întru Hristos Iisus» (II Tim. 3, 15). De aceea, preotul trebuie să cunoască, în chipul cel mai deplin Sfintele Scripturi, care sînt de folos «spre învățatură, spre muștrare, spre îndreptare» (II Tim. 3, 16).

Preotul trebuie să cunoască învățătura evanghelică cuprinsă în Sf. Tradiție pe care o propovăduiește și o păzește Biserica (I Tim. 3, 16; II Tim. 2, 2), să înțeleagă cele ce i se grăiesc despre credință, căci i se va da pricepere în toate (II Tim. 2, 7), să urmeze în învățatură pilda celor mai mari ai săi și a înaintașilor, precum a făcut Timotei (II Tim. 3, 10), care i-a urmat, în toate privințele, dascălului său, Apostolului Neamurilor.

Deși în Epistola a II-a către Timotei, nu se vorbește în mod direct despre condițiile privind primirea la hirotonie a celor dintii, este, totuși, foarte stăruitor reliefată învățătura că, pentru intrarea în rîndul slujitorilor bisericești, este necesară o pregătire specială și o vocație deosebită (3, 14). Slujitor bisericesc nu poate fi decît cel ce cunoaște «dreptarul cuvintelor sănătoase», auzite din gura propovăduitorilor deplin autorizați de Biserică (II Tim. 1, 13). Conținutul propovăduirii clericului nu poate fi decît cele ce a auzit și a învățat cu mulți martori de față, adică într-un cadru organizat oficial (2, 2; 3, 14), cum a fost, de pildă, lucrarea învățătoarească a Sfîntului Apostol Pavel la Efes, în școala lui Tiranus (Fapte 19, 9; cf. 20, 31). Numai cei pregătiți astfel pot să tilcuiască corect Sfînta Scriptură, după primirea harului preoției (2, 2, 15; cf. II Petru 3, 16).

În Epistola a II-a către Timotei se cuprinde, probabil, formularea cea mai categorică și cea mai solemnă prin care slujitorul bisericesc este chemat și îndemnat la propovăduirea învățăturii evanghelice: «*Te rog fierbinte (te conjur) înaintea lui Dumnezeu și a lui Hristos Iisus care va să judece viii și morșii și întru arătarea Lui și Împărăției Lui, propovăduiește cuvîntul, stăruiește cu timp și fără timp, muștră, ceartă, îndeamnă cu toată îndelunga răbdare și învățătura*» (II Tim. 4, 1—2; cf. I Tim. 6, 13—14). «Acestea sînt ultimele cuvinte pe care Sfîntul Apostol Pavel le-a scris, ultima îndrumare pe care el a dat-o ucenicului său iubit și care rezumă toate preceptele și sfaturile pe care i le-a dat lui Timotei»¹²⁷⁹. Contextul și timpul verbelor folosite în aceste cuvinte pauline, dar mai ales raportarea responsabilității slujitorului bisericesc la Judecata de Apoi lasă să se înțeleagă că slujirea preoțească va continua pînă la sfîrșitul veacurilor.

Textul stabilește obligativitatea absolută pentru slujitorul bisericesc de a *propovădui cuvîntul*. De îndeplinirea acestei îndatoriri, el va da socoteală înaintea lui Dumnezeu-Tatăl, a lui Hristos Iisus la Judecata de Apoi, la Parusie. Această gravă răspundere presupune un zel mistuitor pentru propovăduirea cuvîntului, o profundă credință în puterea mîntuitoare a acestei lucrări.

Acest adevărat testament al Apostolului Neamurilor, privind îndatorirea ce revine slujitorilor bisericești de a propovădui cuvîntul,

1279. C. Spicq, *Spiritualité sacerdotale...*, p. 107.

pune în evidență necesitatea ca preotul să-și consacre întreaga sa putere de muncă, tot timpul și toate însușirile sale acestei lucrări.

«În prima epistolă, spune Sfântul Ioan Hrisostom, l-a înfricoșat (pe Timotei), zicînd : «Îți poruncesc înaintea lui Dumnezeu, Cel ce aduce toate la viață» (I Tim. 6, 13), aici, însă, a spus ceva mai înfricoșător, precizînd : «Care va să judece viii și morții», adică va cere răspuns «întru arătarea Lui și Împărăția Lui»¹²⁸⁰.

Tot Sf. Ioan Hrisostom, referindu-se la sintagma : «cu timp și fără timp» (II Tim. 4, 2), ne învață : «Să nu ai timp anumit (pentru această lucrare), ci pururea să ai timp ; nu numai în timp de pace, nu numai în timp de liniște, nu numai șezînd în Biserică, iar în timp de pri-mejdii ascunzîndu-te»¹²⁸¹. Preotul este ca «un ostaș al lui Hristos Iisus» (II Tim. 2, 3), ceea ce arată dependența lui de Hristos și de lucrarea pe care a primit a o împlini. El este în totalitate consacrat acestei lucrări, neîncurcîndu-se «cu treburile vieții» (2, 4). Nevoile sale materiale sînt acoperite de obștea căreia îi slujește (2, 6 ; cf. I Cor. 9, 18).

Conținutul propovăduirii slujitorului bisericesc este Evanghelia (1, 8, 10 ; 4, 17), mîntuirea împlinită de Dumnezeu «mai înainte de veci» și «dată pe față prin arătarea Mîntuitorului nostru Hristos Iisus» (1, 9—10), învățătura transmisă de Apostol prin viu grai și păzită de Biserică (2, 2 ; 3, 14).

Preotul trebuie să aibă o *ținută* a sa în propovăduirea cuvîntului Evangheliei care, prin el însuși, îl apără de orice cădere din onoarea sa preoțească. El trebuie să se arate «încercat înaintea lui Dumnezeu, lucrător care nu are de ce să se rușineze, drept învățînd Cuvîntul adevărului» (2, 15). El nu trebuie să se amestece cu cei ce se ocupă de vorbirile lumești deșarte, ci să fugă de ele (2, 16) ; el nu trebuie să se certe, pentru că «un slujitor al Domnului nu trebuie să se certe, ci să fie blind față de toți» (2, 24).

Preotul este dator nu numai să predice cuvîntul Evangheliei, dreapta învățătură, ci să o și apere împotriva celor ce o răstălmăcesc și o folosesc abuziv pentru susținerile lor orgolioase și deșarte. El va păzi această învățătură cu ajutorul Sfîntului Duh (1, 14), ținînd «dreptarul cuvintelor sănătoase» auzite de la Apostol «cu credința și dragostea cea întru Hristos Iisus» (1, 13). El trebuie să aibă o atitudine dîrză față de cei ce se socotesc înțelepți și forțează înțelesurile cuvintelor răstălmăcînd adevărul și dînd naștere la discuții interminabile și deșarte, care nu duc decît «la pierzarea ascultătorilor» (2, 14). Într-un cuvînt, preotul trebuie să fie model al adevărului creștin întru toate, dar mai cu seamă, în ce privește propovăduirea cuvîntului (2, 15).

3. Purtarea preotului

Sfîntul Apostol Pavel a manifestat permanent un deosebit entuziasm față de slujirea sa apostolică, pe care a împlinit-o cu un zel mistuitor și cu o neînmurită încredințare în rezultatele acestei lu-

1280. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 651.

1281. *Ibidem*.

crări. Experiența misionară, dar și pastorală a Apostolului neamurilor, este absolut unică. Bisericele cărora le-a pus început și viața creștină a acestora i-au creat nenumărate preocupări și îngrijorări. El n-a rămas indiferent față de nici un aspect al acestei vieți a comunităților creștine pe care le înființase prin activitatea sa misionară.

Epistolele sale către unele din aceste Biserici nu reflectă decît o mică parte din bogăția și diversitatea acestor aspecte ale vieții creștine cărora trebuia să le facă față, el, ca părinte spiritual al credincioșilor acestora.

Epistolele pastorale privesc viața creștină, de asemenea, dar îndrumările pe care ele le cuprind privesc, mai cu seamă, conduita generală a slujitorilor Bisericii față de credincioșii în mijlocul cărora își desfășoară activitatea; ele au un caracter mai general și, de aceea, constituie liniile directoare ale pastorației de totdeauna. Valoarea lor este excepțională, ținînd seama de experiența și personalitatea creștină a aceluia care le-a trasat, de epoca în care au fost formulate, dar, mai ales, de puritatea și bogăția spirituală a vieții creștine din timpul în care au fost scrise.

Preotul își desfășoară activitatea în mijlocul credincioșilor săi și spre folosul lor, fiind ridicat la această treaptă din mijlocul lor (I Tim. 3, 1 ș.u.).

Primind taina hirotoniei însă, preotul se împărtășește de un har special de putere (II Tim. 1, 7), care-l înalță deasupra credincioșilor atît în demnitate, cît și în răspundere, îndatorîndu-l la o continuă autosupraviețuire și la o permanentă grijă față de chipul moral și creștin al obștii căreia îi slujește și din mijlocul căreia s-a ridicat. Cu alte cuvinte, preocuparea lui nu se mărginește la propria sa purtare, ci se extinde în mod obligatoriu și asupra aceleia a credincioșilor săi.

În aceste condiții, el trebuie să se bucure de o autoritate aparte. Această autoritate îi vine, pe de o parte, din demnitatea la care a fost înălțat prin hirotonire și, pe de altă parte, din purtarea și viața sa și a propriei sale familii (I Tim. 3, 3, 12), care trebuie să fie un bun exemplu și să se impună într-un mod categoric credincioșilor săi ca și celorlalți membri ai societății (I Tim. 3, 7).

Aceasta este «lupta cea bună» (I Tim. 6, 12) întru care a îndrăznit Sfîntul Pavel spre propovăduirea Evangheliei (I Tes. 2, 2; cf. Filip. 1, 30). Această luptă implică, în primul rînd, o opoziție fermă față de «cei potrivnici» (II Tim. 2, 25; 3, 8; 4, 15; cf. I Tim. 1, 10).

Comparînd lucrarea pastorală cu o «luptă», Sfîntul Apostol Pavel evocă întrecerea dintre atleți care nu pot să primească premiul, cununa învingătorului, «dacă nu se vor lupta după lege» (II Tim. 2, 5). Pentru aceasta însă, cei angrenați în întrecere trebuie să se pregătească special, adesea timp foarte îndelungat, cu o mare atenție și cu o deplină conștiințiozitate, spre a deveni apti pentru concurs, dar mai ales pentru a-și pune în valoare calitățile fizice, sufletești și morale personale, dar care au fost înmulțite prin eforturi continue și în condiții de desăvîrșită corectitudine ¹²⁸².

În mod deosebit, slujitorul bisericesc dobîndește forță pentru îndeplinirea lucrării sale prin harul lui Dumnezeu: «Tu, deci, fiul meu, scrie Sfîntul Pavel lui Timotei, întărește-te în harul cel întru Hristos». «Fii treaz, zice (Apostolul), priveghează, ai harul Domnului, tilcuiește Sf. Ioan Hrisostom, care te ajută și se luptă împreună cu tine și, deci, fă și tu cele ce se cuvin a fi făcute, cu multă bunăvoință și cu multă dragoste»¹²⁸³.

Harul lui Hristos întărește pe cel ce l-a primit, dîndu-i puterea de a birui slăbiciunile (II Cor. 12, 9—10). Preotul care se luptă cu slăbiciunile și neputințele sale are un remediu sigur împotriva acestora: «Adu-ți aminte de Iisus Hristos, înviat din morți» (II Tim. 2, 8), adică de Acela care a dobîndit cea mai strălucitoare biruință tocmai asupra morții, suferința cea mai mare¹²⁸⁴.

Preotul trebuie să fie pregătit pentru cele mai dificile și mai laborioase activități. El se poate, pe bună dreptate, compara cu un «bun ostaș» care, lăsînd la o parte orice altă grijă, caută să fie de folos, în toate privințele, celui ce l-a adus la oaste (II Tim. 2, 3—4), cu un atlet care își îndeplinește greaua sa misiune în condiții de respectare strictă a regulilor jocurilor la care participă (II Tim. 2, 5) sau cu lucrătorul pămîntului căruia i se cuvin cele dintii roade ale greiei sale trude (II Tim. 2, 5).

Această armură spirituală pe care preotul și-o creează, prin eforturi și exerciții duhovnicești neîntrerupte, îi dă acestuia o mare autoritate și un covârșitor ascendent asupra credincioșilor care vor recunoaște în păstorul lor pe «omul lui Dumnezeu... bine pregătit pentru tot lucrul bun» (3, 17).

Acesta este «duhul puterii» (1, 7) despre care vorbește Apostolul Neamurilor. Cuvîntul unui astfel de slujitor al lui Hristos va fi întotdeauna prevalent și plin de putere. Neîncetat Apostolul leagă îndemnul de combatere a celor potrivnici, a celor îndepărtați de la credință, de concepția că slujitorul bisericesc să fie demn și deasupra oricăror critici: «Amintește-le... să se ferească de certurile de cuvinte... Silește-te să te arăți încercat înaintea lui Dumnezeu, lucrător care nu are de ce să se rușineze» (II Tim. 2, 14. 15; cf. 3, 1—7, 10—11). «Iar oamenii răi și șarlatanii vor merge spre mai rău, înșelînd și înșelîndu-se. Dar tu rămii în cele ce ai învățat» (3, 13—14; cf. 4, 1—4). Mereu trebuie ca, între faptele și purtările condamnabile ale potrivnicilor adevărului și conduita preotului, să fie o deosebire netă în favoarea acestuia din urmă. De aici trebuie să decurgă forța și puterea slujitorului bisericesc, spre influențarea credincioșilor săi, ascendentul lui asupra celor care i se împotrivesc, lui și adevărului evanghelic.

El trebuie să găsească în slujba pe care a acceptat-o liber, în demnitatea spirituală cu care a fost încununat, acel dar al puterii pentru a «suferi răul» (II Tim. 4, 5) și de a se feri de ceea ce l-ar putea întina (2, 16, 22, 23). Sfîntul Apostol Pavel arată că între propriile noastre încercări și suferințe și cele pe care le-a îndurat Hristos există o corespondență

1283. Com. la II Tim., Migne, P.G., LXII, 618.

1284. C. Spicq, *Spiritualité sacerdotale...*, p. 136.

riguroasă, ca și între mărirea lui Hristos și aceea care ne este și nouă pregătită: «Căci dacă am murit împreună cu El, vom și învia împreună cu El. Dacă răbdăm împreună, vom și împărați împreună» (II Tim. 2. 11—12)¹²⁸⁵. Apostolul însuși, ajungînd aproape de capătul vieții sale, avînd deplina conștiință a datoriei împlinite, se referă la răsplata pe care o așteaptă pentru lucrarea sa de propovăduire a Evangheliei, ca la bunul cel mai de preț: «Mă va izbăvi Domnul de orice lucru rău și mă va mîntui în Împărăția lui cea cerească» (II Tim. 4, 18). Această conștiință a dobîndirii mîntuirii, ca urmare a împlinirii misiunii încredințate prin hirotonie este, fără îndoială, unul din pilonii conștiinței preoțești lucrătoare, puterea care înalță pe slujitorul bisericesc la conștiința de sine, la statura omului lui Dumnezeu, «bine pregătit pentru tot lucrul bun» (II Tim. 3, 17). Acesta este și temeiul acelei purtări a preotului față de credincioșii săi în care se distinge o fermitate absolut trebuitoare, hotărîre și chiar inflexibilitate, cînd la mijloc este vorba de adevărul de credință: «Iar de cercetările nebunești și neînțelepte, ferește-te, bine știind că sînt prilej de vrajbă» (II Tim. 2, 23; cf. 2. 10). «Amintește-le acestea, mărtufisind înaintea lui Dumnezeu să se ferească de certurile de cuvinte care nu servesc la nimic altceva decît la pierzarea ascultătorilor» (2, 14).

Deci, fără să ia parte la vorbirile deșarte, de care trebuie să se ferească, Timotei trebuie să-și ocrotească credincioșii de primejdiile pe care acestea le implicau pentru mîntuirea fiecăruia. Preotul trebuie să pună înaintea credincioșilor învățătura cea dreaptă, condiție a slujitorului celui bun (I Tim. 4, 6). Chiar cînd este ocărit și cînd i se arată potrivnicie, preotul trebuie să-și poarte «lupta» sa (I Tim. 4, 10). Slujitorul bisericesc trebuie să știe să pună în vedere și să poruncească «unora» să nu învețe «o altă învățătură» (I Tim. 1, 3, 4; cf. 4, 11; 6, 2). Cei potrivnici trebuie să fie muștrați, chiar cu asprime; lor trebuie «să li se închidă gura» (Tit 1, 9, 11, 13). De eretic, «după întîia și a doua muștrare», preotul trebuie să se îndepărteze (Tit 3, 10), deoarece acesta este «singur de sine osîndit» (Tit 3, 11).

În permanență slujitorul bisericesc trebuie să aibă pe buze și în suflet cuvintele Sfîntului Pavel: «*Mulțumesc Celui ce m-a întărit*, lui Hristos Isus, Domnul nostru, că m-a socotit credincios și m-a pus să-I slujesc» (I Tim. 1, 12).

Chipul slujitorului bisericesc ideal este zugrăvit de Sfîntul Apostol Pavel în I Timotei 3, 2—10, 12 și în Tit 1, 6—9 acestea fiind, cronologic, primele epistole pastorale. În aceste epistole, Apostolul Neamurilor le arată lui Timotei și Tit, necesitatea de a hirotoni preoți și diaconi pentru Biserici, dîndu-le îndrumări asupra condițiilor pe care aceștia trebuiau să le îndeplinească pentru a năzui la «lucrul cel bun» (I Tim. 3, 1) care este Preoția.

În Epistola a II-a către Timotei, preotul este privit îndeosebi, în lucrarea sa pastorală, deci după primirea Tainei Hirotoniei, cînd el se confruntă cu grijile pe care i le creează activitatea sa zilnică. În general însă, calitățile cerute candidatului la hirotonie sînt necesare și preotului care își desfășoară activitatea în parohia sa.

¹²⁸⁵. *Ibidem*, p. 139.

Dintr-o mai lungă listă a însușirilor și virtuților care trebuie să caracterizeze pe preot în lucrarea sa pastorală și misionară este *dragostea*. Sumă a tuturor virtuților creștine, dragostea are ca măsură ideală, însăși viața și lucrarea Mântuitorului, Păstorul cel Bun, Care își pune sufletul pentru oile Sale (Ioan 10, 11, 15), Cel care a spus definind dragostea Noului Testament: «Să vă iubiți unul pe altul precum v-am iubit Eu. *Mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are, ca sufletul lui să și-l pună pentru prietenii Săi*» (Ioan 15, 12—13). Hirotonia, spune Sfântul Apostol Pavel, împărtășește preotului duhul dragostei (πνεῦμα ἀγάπης) pe care Dumnezeu îl dă preotului (II Tim. 1, 7). Dragostea este definită de Sfântul Apostol Pavel în I Timotei ca «*șintă a poruncii*» 1, 5). Izvorul dragostei este inima curată, cugetul bun și credința nefățarnică (I Tim. 1, 5; cf. 1, 14; 2, 15). Dragostea trebuie să aibă, cum precizează Sf. Ioan Hrisostom tilcuind II Timotei 1, 7, două sensuri: către Dumnezeu și către aproapele, «ca astfel să ne iubim unii pe alții, căci dragostea vine de la putere și din lipsa de temere»¹²⁸⁶. Slujitorul bisericesc trebuie să se facă «*pildă credincioșilor... cu dragostea*» (I Tim. 4, 12). Dragostea pe care trebuie s-o manifeste slujitorul bisericesc este «*iubirea ce este în Hristos Iisus*» (II Tim. 1, 13), care este o dragoste desăvârșită, lipsită de orice urmă de egoism și interes (Ioan 15, 9, 10). Timotei a făcut dovada că este înzestrat cu această mare virtute încă din timpul în care el însoțea pe dascălul său în călătoriile misionare, care i-au purtat prin Antiohia, Iconiu, Listra etc. (II Tim. 3, 10—11).

Purtarea preotului trebuie, de asemenea, să fie caracterizată de înțelepciune, căci, la *hirotonire*, el a primit pe lângă duhul puterii și al dragostei și «*duhul înțelepciunii*» (πνεῦμα σοφροῦσμοῦ II Tim. 1, 7).

Sfântul Apostol Pavel folosește termenul σοφροῦσμός numai în textul mai sus citat¹²⁸⁷. Dar și ceilalți termeni din aceeași familie de cuvinte¹²⁸⁸ σοφροῦστω (Tit 2, 4), σοφρόνως (Tit 2, 12), σοφροσύνη (I Tim. 2, 9; 2, 15; cf. Fapte 26, 25), σῶφρον (I Tim. 3, 2; Tit 1, 8; 2, 2; 2, 5) sînt folosiți, cu excepția menționată (Fapte 16, 25) numai în epistolele pastorale. Aceste cuvinte nu lipsesc din caracterizările făcute de Sfântul Pavel preotului care trebuie să fie «*înțelept*» (σῶφρον I Tim. 3, 2; Tit 1, 8), să manifeste «*duhul înțelepciunii*» cu care a fost înzestrat de Dumnezeu la hirotonire (II Tim. 1, 7), dar și din caracterizările tinerilor credincioși (Tit 2, 5, 6), a celor bătrîni (Tit 2, 2, 4), a femeilor (I Tim. 2, 9, 15) etc. Această virtute cardinală avînd un rol fundamental în viața creștină¹²⁸⁹, este cunoscută și în antichitate. Înțelepciunea este «*știința științei și a neștiinței*». Pentru atingerea acestei virtuți, Socrate recomandă să se pornească de la acel: «*Cunoaște-te pe tine însuși*», iar, de aici să ajungă să judece și să prețuiască și pe ceilalți oameni.

1286. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 603.

1287. În general în Noul Testament acest termen nu se mai întilnește în altă parte.

1288. Cu excepția verbului σοφροῦέω pe care-l mai întilnim în Rom. 12, 3; II Cor. 5, 13; cf. și Marcu 5, 15; Luca 8, 35; I Petru 4, 7; în Epistolele pastorale se întilnește numai o dată, în Tit 2, 6.

1289. Mitropolit Dr. Nicolae Mladin, Prof. Diac. Dr. Orest Bucevschi, Prof. Dr. Constantin Pavel, Prof. Diac. Dr. Ioan Zăgrean, *Teologia morală ortodoxă*, vol. I, *Morala generală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 364.

Înțelepciunea creștină se întemeiază pe voia cea sfântă a lui Dumnezeu. Creștinismul pune preț pe înțelepciunea duhovnicească pe care credinciosul o poate dobîndi numai prin darul lui Dumnezeu. Credinciosul, și mai ales preotul, se adapă din înțelepciunea lui Dumnezeu (Proverbe 2, 4—6) care constă în cunoașterea voii celei sfinte a lui Dumnezeu și în urmarea acesteia din partea creștinului (Rom. 12, 2) ¹²⁹⁰. Sf. Ioan Hrisostom definește în modul cel mai deplin această virtute care trebuie să împodobească pe slujitorul bisericesc, spunînd în comentariul său la textul din II Timotei 1, 7: «*Sub denumirea de înțelepciune, el (Apostolul) înțelege sănătatea cugetului și a sufletului*» ¹²⁹¹. Acest termen sugerează, de asemenea, măsura și echilibrul pe care harul o aduce oricărui creștin (Tit 1, 12), dar mai ales preotului (I Tim. 3, 2; II Tim. 1, 7) ¹²⁹². ἤπιος. O altă însușire pe care trebuie să o aibă slujitorul bisericesc în conduita sa față de credincioși este aceea de a fi blînd (II Tim. 2, 24; cf. I Tes. 2, 7), care definește aici mai puțin o blîndețe interioară, cît un comportament exterior, o atitudine calmă mai cu seamă în ce privește folosirea și alegerea cuvintelor în fața celor care au o atitudine de opoziție în raport cu adevărul creștin (II Tim. 2, 24—25). Este o invitație la politețe și curtoazie. Cu o astfel de blîndețe și-a exercitat Sfîntul Pavel autoritatea sa la Tesalonic. Ca Apostol, Sfîntul Pavel, ar fi putut să se arate sever și rigid, dar el a preferat să fie blînd în mijlocul credincioșilor acestei Biserici, ca cineva care îngrijește de copii (I Tes. 2, 7). Chiar cînd dorește să îndrepte, să aducă pe calea cea bună pe cineva, slujitorul bisericesc trebuie să facă aceasta «*cu blîndețe*» (ἐν πραΰτητι II Tim. 2, 24). «Nimeni, spune Sf. Ioan Hrisostom, comentînd îndrumarea aceasta a Sfîntului Apostol Pavel, nu va sta cu plăcere în fața unuia care îl batjocorește și se poartă urît» ¹²⁹³. Deci, pentru ca strădania preotului care dorește să învețe chiar pe cei ce s-au abătut de la învățătură să nu fie zadarnică, trebuie să se folosească de această cale pe care blîndețea o oferă generos dascălului. Astfel se poate nădăjdui că «*poate, Dumnezeu le-o da (acestora) pocăință, spre cunoașterea adevărului*» (II Tim. 2, 25).

È de la sine înțeles că blîndețea exclude cearta și violența de limbaj (II Tim. 2, 24: «*Slujitorul Domnului nu trebuie să se certe, ci să fie blînd față de toți*»).

O altă însușire pe care trebuie s-o manifeste preotul este cea pe care o redă termenul ἀνεξίτητος, care înseamnă răbdător în suportarea chiar a nedreptății ¹²⁹⁴ făcute de opozanți ¹²⁹⁵. Acest termen este bine definit în contextul din Înțelepciunea lui Solomon 2, 19: «*Să-l încercăm (pe cel drept) cu ocări și cu chinuri, ca să vedem cît este de blînd și să-i ispitim răbdarea (ἀνεξίτητία)*». Răbdarea în fața încercărilor este dovada maturității și experienței preotului în lucrarea sa mi-

1290. *Ibidem*.

1291. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 603—604.

1292. C. Spicq, *Spiritualité sacerdotale...*, p. 151.

1293. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 632.

1294. Fr. Rienecker, *op. cit.*, p. 503.

1295. P. Dornier, *op. cit.*, p. 221; termenul este un hapax al Noului Testament.

sionară. «Mai ales această (calitate) trebuie să aibă dascălul, spune Sf. Ioan Hrisostom, pentru că altfel totul va fi zadarnic.»¹²⁹⁶. Avînd o astfel de virtute, slujitorul bisericesc poate năzui la roadele cele mai bogate pentru că el nu va înceta nici o clipă să aibă legătură cu cel pe care dorește să-l învețe. El nu va deznădăjdui niciodată putînd să spună celui ce a greșit «de mii de ori același lucru», pentru ca, pînă la urmă, acesta să se îndrepte, cum ne învață același Sfînt Părinte¹²⁹⁷. «Nu te lăsa biruit de rău, spune Sfîntul Apostol Pavel, ci biruiește răul cu binele» (Rom. 12, 21).

Preotul are îndatorirea de a se arăta «încercat» (*δοκιμος*) înaintea lui Dumnezeu (II Tim. 2, 15). Acest adjectiv se folosește pentru a caracteriza pe cineva care a trecut, cu cele mai bune rezultate, o serie de probe și încercări care-l arată deplin calificat, pentru îndeplinirea unei funcțiuni determinate¹²⁹⁸ (Rom. 16, 10; I Cor. 11, 19; II Cor. 10, 18; cf. verbul «a încerca» în I Cor. 3, 13; 11, 28; 16, 3; II Cor. 8, 8; 13, 5; Gal. 6, 4; I Tim. 3, 10).

Sf. Ioan Hrisostom referă acest calificativ la răbdarea pe care trebuie s-o devedească lucrătorul Evangheliei și la curajul acestuia de «a face ceea ce trebuie a face», fără să se rușineze de slujba sa¹²⁹⁹. Verbul tranzitiv *παριστάσαι* = a se arăta, mai cu seamă înaintea lui Dumnezeu (II Cor. 11, 2; Efes. 5, 27), subliniază o manieră de a fi, a cuiva (Col. 1, 28), pentru a putea ocupa o funcțiune (Fapte. 23, 24; Rom. 6, 13). În orice caz îndemnul: «Silește-te să te arăți încercat înaintea lui Dumnezeu.» (II Tim. 2, 15) arată că slujitorul bisericesc va răspunde înaintea lui Dumnezeu (II Tim. 4, 1) de felul în care-și îndeplinește atribuțiunile care i s-au încredințat prin harul Hirotoniei.

Așa cum preotul trebuie să-și îndeplinească «cu timp și fără timp» (II Tim. 4, 2) îndatorirea de a sluji lui Dumnezeu și a propovădui cuvîntul, tot astfel el trebuie să dovedească îndelungă răbdare, îndemnînd, muștrînd și certînd spre folos pe credincioșii care i s-au încredințat spre păstorie. Lucrarea de propovăduire și cea pastorală de călăuzire a credincioșilor sînt așezate de Apostolul Neamurilor pe același plan în ce privește importanța. De aceea, sub semnul aceleiași mari răspunderi înaintea lui Dumnezeu, a lui Iisus Hristos care va să judece viii și morții la arătarea Sa, stă întreaga lucrare preotească: «Propovăduiește cuvîntul, stăruiește cu timp și fără timp, muștră, ceartă, deamună cu toată îndelunga-răbdare și învățătura» (II Tim. 4, 2).

În fața slujitorului bisericesc, Apostolul a rînduit un program de lucru de o mare complexitate, de îndeplinirea căruia fiind legată mîntuirea credincioșilor, dar și a dascălului (II Tim. 4, 1; cf. I Tim. 4, 16). Pentru aceea, dascălul va trebui să-și încordeze într-atît puterile sufletesti, încît nici o latură a acestui program să nu rămînă neîmplinită. Pentru aceasta el va lucra cu timp și fără timp, cu îndelungă-răbdare

1296. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 632.

1297. *Ibidem*.

1298. P. Dornier, *op. cit.*, p. 213.

1299. *Com. la II Tim.*, Migne, P.G., LXII, 625.

și-și va arăta, în acțiunile sale, «toată învățătura» (4, 2) atât cea pe care a agonisit-o din citit și din ascultarea propovăduirii apostolice, cât și pe cea dobândită prin experiența sa directă, care trebuie să devină, treptat, o adevărată comoară de înțelepciune pastorală.

Ultimele cuvinte de îndrumare a slujirii lui Timotei, primul episcop al Efesului, rămân, fără îndoială, o călăuză permanentă a tuturor celor care se învrednicesc de acest har unic al preoției, un stîlp de lumină, îndrumînd pururea pașii slujitorului bisericesc, un ideal spre care toți cei ce au devenit slujitori ai lui Dumnezeu vor tinde fără încetare: «Tu fii treaz întru toate, suferă răul, fă lucrul evanghelistului, slujba ta fă-o deplin» (II Tim. 4, 6).

BIBLIOGRAFIE

A. Ediții ale Sfintei Scripturi și ale Noului Testament

- Biblia hebraica*, edidit Rud. Kittel. Textum masoreticum curavit P. Kahle, Stuttgart, 1968.
- La Bible*, Edition bilingue. Texte hébraïque d'après la version massorétique. Traduction française sous la direction du Grand-Rabbin Zadoc Kahn, Paris MCMLXVII.
- Septuaginta*, Id est Vestus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs, editio minor, Stuttgart, 1935.
- Biblia sau Sfinta Scriptură* tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
- La Sainte Bible* traduite en français sous la direction de L'École biblique de Jérusalem, Les éditions du Cerf, Paris, 1961.
- La Bible*. Traduction oecuménique de la Bible comprenant l'Ancien et le Nouveau Testament traduits sur les textes originaux hébreu et grec avec introduction, notes, références et glossaire, Alliance Biblique Universelle, Le Cerf, 1979.
- The Greek New Testament*, Edited by Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Allen Wikgren in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research, Münster/Westphalia, Third Edition (corrected), Stuttgart, 1983.
- NESTLE-ALAND,, *Novum Testamentum Graece*, Communiter ediderunt Kurt Aland, Matthew Black, Carlo Martini, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1983.
- Noul Testament cu Psalmii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

B. Dicționare, gramatici, critică textuală

- ABEL, F. M., *Grammaire du grec biblique*, Paris, 1927.
- BAILLY, A., *Dictionnaire grec-français*, ed. a IX-a, Librairie Hachette, Paris, fără an.
- BAUER WALTER, *Griechische-Deutsch Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Berlin, 1963.
- CARREZ, MAURICE, FRANÇAIS MOREL, *Dictionnaire grec-français du Nouveau Testament*, Paris, 1971.
- CARREZ, MAURICE, *Grammaire grecque du Nouveau Testament (avec exercices et plan de travail)*, Neuchâtel/Suisse, 1966.
- Dictionnaire de la Bible*, publié par F. VIGOUROUX, cinci volume, Paris, 1912.
- A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*.

A translation and Adaptation of Walter Bauer's Griechische-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und übrigen urchristlichen Literatur. Fourth Revised and Augmented Edition, 1952. By WILLIAM F. ARNDT and F. WILBUR GINGRICH, Chicago, 1973.

Lexikon zur Bibel, herausgegeben von FRITZ RIENECKER, Wuppertal, 1982.

A Textual Commentary on the Greek New Testament. A Companion Volume to the United Bible Societies Greek New Testament (third Edition), by B. M. METZGER, United Bible Societies, Londra, New-York, 1983.

C. Studii introductive

BERTRAND, ERNEST, *Essai critique sur l'authenticité des Épîtres pastorales*, Paris, 1888.

BRASSAC, A., *Manuel biblique. Cours d'Écriture Sainte*, tome quatrième: Nouveau Testament, Quatorzième édition entièrement revue. Les Actes des Apôtres. L'Apocalypse, Paris, 1916.

CORNELY, R. și MERK, A., *Manuel d'Introduction à toutes les Saintes Écritures*. Nouveau Testament, vol. II, éd. a II-a, Paris, 1930.

CONSTANTINESCU, Pr. Prof. A. Ion, *Studiul Noului Testament, manual pentru Seminariile teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.

DRACH, P., *Épîtres de Saint Paul*, Paris, 1874.

GEORGES, AUGUSTIN et GRELOT, PIERRE, *Introduction à la Bible. Édition nouvelle*. Tome III: *Introduction critique au Nouveau Testament*; volume III: *Les Épîtres apostoliques*, Paris, 1972.

GHEORGHIU, Dr. VASILE, *Introducere în Sintele Cărți ale Testamentului Nou*, Cernăuți, 1929.

GODET, F., *Introduction au Nouveau Testament*, Introduction particulière. I. *Les Épîtres de Saint Paul*, Neuchâtel, 1892.

GOGUEL, MAURICE, *Introduction au Nouveau Testament. Les Épîtres pauliniennes*, Paris, 1922.

GRANT, M. ROBERT, *Introduction historique au Nouveau Testament*, traduit de l'américain par L. JOSPIN, Paris, 1969.

GRELOT, PIERRE, *Introduction aux Livres Saints*, nouvelle édition refondue, Paris, 1963.

JACQUIER, E., *Le Nouveau Testament dans L'Église chrétienne*, vol. I, éd. a III-a, Paris, 1911.

JACQUIER, E., *Études de critique et de philologie du Nouveau Testament*, Paris, 1920.

JACQUIER, E., *Histoire des Livres du Nouveau Testament*, vol. I, *Les Épîtres de Saint Paul*, Paris, 1925.

KÜMMEL, G. W., *Introduction to the New Testament*, Londra, 1977.

LAGRANGE, M.-J., *Histoire du canon du Nouveau Testament*, Paris, 1933.

LESTAPIS, S. de, *L'Énigme des pastorales de Saint Paul*, Paris, 1976.

NICOLAESCU, Diacon NICOLAE, MARCU, Pr. GRIGORIE, VLAD, Pr. SOFRON, MUNTEANU, Prof. LIVIU G., *Studiul Noului Testament. Pentru Institutele Teologice*, ediția a treia, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983 (S.N.T.).

- OLARIU, Dr. IULIU, *Introducere în cărțile sfinte ale Testamentului Vechi și Nou*. Ediția a doua, Caransebeș, 1903.
- ROBERT, AUGUSTIN, *Introduction à la Bible*, vol. II, *Le Nouveau Testament*. Paris, 1959.
- ROMANESCU, Icon. Stavrofor P., *Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, studiu istorico-critic, Focșani, 1912.
- SAINTES, ARMAND, *Études critiques sur les trois Lettres pastorales adressées à Timothée et à Tite*, Paris, 1852.
- STANESCU, BARTOLOMEU, *Autenticitatea cărților sfinte ale Noului Testament*, București, 1905.
- TEODORET DE CYR, *Preață la Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, în Migne, P.G., LXXXII.

D. Comentarii

1. Patristice

- SFÎNTUL EFREM SIRUL, *Comment. in Epist. Pauli, nunc primum ex Armenio in Latinum sermonem a patribus Mekhitaristis translatis*, Venetiis, 1893.
- SFÎNTUL IOAN HRISOSTOM, *Comentariul la II Timotei*, în Migne, P.G., t. LXII; *Comentariile sau explicarea Epistolelor pastorale: I și II Timotei, Epistola către Tit și cea către Filimon a celui întru Sfinți părintelui nostru Ioan Chrisostom, Arhiepiscopul Constantinoplei*. Trad. din limba elină de Arhiepiscopul Teodosie A. Ploieșteanu, București, 1911.
- AMBROSIASTER, *Comentariu la II Timotei*, Migne, P.L., XVII.
- TEODOR DE MOPSUESTIA, *In omnes S. Pauli epistolas comentarii*, ediția H. B. Swete, Cambridge, 1882.
- TEODORET AL CIRULUI, *Comentariu la II Timotei*, în Migne, P.G., LXXXII.
- ECUMENIU, *Comentariu la II Timotei*, Migne, P.G., CXIX.
- TEOFILACT AL BULGARIEI, *Comentariu la II Timotei*, în Migne, P.G., CXXV: (*Cele patrusprăzece Epistoliile adecă trimiteri ale dumnezeescului și slăvitului Apostol Pavel, tâlcuite în limba elină de Fericitul Teofilact, Arhiepiscopul Bulgariei. Tălmăcite însă în cea grecească proastă și împodobită cu feluri de însemnări de fericitul întru pomenire Nicodim Aghioritul*. Traduse în limba română de Veniamin Costache, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, tomul III, București, 1904).
- EUTIMIE ZIGABEANUL, *Catena Graecorum Patrum in Novum Testamentum*, Ed. Gramer, J. A., Oxford, 1887.

2. Alte comentarii

- BARCLAY, WILLIAM, *Briete an Timotheus, Brief an Titus, Brief an Philemon*, trad. din engleză de Dr. Elfriede Leseberg, Wuppertal, 1974.
- BARDY, G., *Les Épîtres Pastorales*, col. «La Sainte Bible», tom. XII, Paris, 1938.
- BERRET, C. K., *The Pastoral Epistles, New Clarendon Bible*, Oxford, 1962.
- BELSER, J.-E., *Die Briefe des Apostels Paulus an Timotheus und Titus*, Friburg, 1907.
- BERNARD, J. H., *The Pastoral Epistles*, (Cambridge Greek Testament for Schools and Colleges), Cambridge, 1899.
- BILLERBECK, PAUL, *Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis, erläutert aus Talmud und Midrasch, dritte, uneränderte Auflage*, München MCMLXI.

- BOUDOU, A., *Saint Paul, Les Épîtres Pastorales* (Verbum salutis, XV), Paris, 1950.
- BROX, NORBERT, *Die Pastoralbriefe* vierte, völlig neu bearbeitete Auflage, Übersetzt und erklärt, Regensburg, 1969.
- BÜRKI, HANS, *Der zweite Brief des Paulus an Timotheus, die Briefe an Titus und an Philemon*, in Wuppertaler Studienbibel, Wuppertal, 1975.
- CALVIN, J., *In omnes Novi Testamenti epistolas commentarii*, Berlin, 1834, II, 225—365.
- Sermons de Jean Calvin sur les deux Épîtres de Saint Paul à Timothée et sur l'Épître à Tite*, Geneva, 1563.
- CARREZ, M., *Les Épîtres Pastorales*, in «Introduction à la Bible», Édition nouvelle. Tome III. Introduction critique au Nouveau Testament sous Augustin Georges et Pierre Grelot, Paris, 1977.
- Carte de învățătură creștină ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978.
- CERFAUX, L., *Les Épîtres Pastorales*, «Introduction à la Bible», sous la direction de A. Robert et A. Feuillet, Tome II, Nouveau Testament, Paris, 1950.
- DELAFOSSÉ, HENRI, *Les Écrits de Saint Paul*, vol. IV, *L'Épître aux Philippiens. Les Épîtres aux Tessaloniens. Les Épîtres pastorales. L'Épître aux Hébreux*, Paris, 1928.
- DELATTE, P., *Les Épîtres de Saint Paul remplacées dans le milieu historique*, II, Tours, 1929.
- DIBELIUS, MARTIN, *Die Pastoralbriefe*, in «Handbuch zum Neuen Testament» vierte, ergänzte Auflage von Hans Conzelmann, Tübingen, 1966.
- DORNIER, P., *Les Épîtres pastorales*, Paris, 1969.
- DARCH, M., *La Sainte Bible avec commentaires et introduction critique. Épîtres de Saint Paul*, Paris, 1871.
- EASTON, B. S., *The Pastoral Epistles*, Londra, 1948.
- ERDMAN, C., *The Pastoral Epistles of Paul*, Filadelfia, 1923.
- FALCONER, ROBERT, *The Pastoral Epistles, introduction, translation and notes*, Oxford, 1937.
- FILLION, L.-CL., *La sainte Bible commentée d'après la Vulgate et les textes originaux*, neuvième édition, vol. VIII, Paris, 1928.
- FORSTER, R. J., *The Pastoral Epistles*, Londra, 1953.
- GEALY, FRED. D., și MORGEN, P. NOYES, *The First and Second Epistles to Timothy and Epistle to Titus*, in «The Interpreter's Bible», vol. IX, Nashville, 1980.
- GUTHRIE, D., *The Pastoral Epistles*, New edition «Tyndale N. T. Comm.», Londra, 1971.
- HANSON, A. T., *The Pastoral Letters*, «The Cambridge Bible Comm. of the New English Bible», Cambridge, 1966.
- HENDRIKSEN, W., *New Test. Commentary: I and II Timothy and Titus*, Londra, 1972.
- HILLARD, A. S., *The Pastoral Epistles of S. Paul*, Londra, 1919.
- HOLTZ, G., *Die Pastoralbriefe*, Berlin, 1965.
- HOLTZMANN, H. J., *Die Pastoralbriefe. Kritisch und exegetisch behandelt*, Leipzig, 1880.
- HOULDEN, J. L., *The Pastoral Epistles in the Pelican New Test. Comm.*, New-York, 1976.
- HUMPHREYS, A. E., *The Epistles to Timothy and Titus*. «The Cambridge Bible for Schools and Colleges», Cambridge, 1895.

- JEREMIAS, JOACHIM, *Die Briefe an Timotheus und Titus*, în «Das Neue Testament Deutsch», Göttingen, 1975.
- KARRIS, J. R., *The Pastoral Epistles*, New. Test. Message, 17, Dublin, 1980.
- KELLY, N. D., *A Commentary on the Pastoral Epistles*, în Black's New-Testament, Comm., Londra, 1963.
- KNABENBAUER, IOSEPHO, *Comentarii în S. Pauli Epistolas ad Thessalonicenses, ad Timotheum, ad Titum et ad Philemonem*, Paris, 1913.
- LEANÉY, A., *The Epistles to Timothy, Titus and Philimon*, în Torch Bible Comm., Londra, 1960.
- LILLEY, J. P., *The Pastoral Epistles*, Edinburg, 1901.
- LOCK, W., *A Critical and Exegetical Commentary on the Pastoral Epistles*, în «The International Critical Comm.», Edinburgh, 1924.
- LUTHERI, MARTINI, *Scholia et sermones in I Joh. epist. atque annotationes in epistolas Paolinas ad Timotheum et Titum*, ediția J. Bruns, Lübeck, 1797.
- HAUNOURY, A.-F., *Commentaire sur les Épîtres de Saint Paul à Timothée, à Tite, à Philemon, aux Hébreux*, III, Paris, 1882.
- OLARIU, Dr. I., *Esplicarea Epistolelor S. Apostol Pavel către Filipeni, 1, 2 Tesaloniceni, 1—2 Timotei, Tit, Filimon și Evrei*, Caransebeș, 1913.
- PARRY, J., *The Pastoral Epistles*, Cambridge, 1920.
- PETIT, J.-A., *La Sainte Bible avec commentaire d'après Dom. Calmet, les Pères et les exégètes anciens et modernes*, tome XVI, *Épîtres de Saint Paul*, Arras, Paris, 1905.
- SCHLÄTTER, A., *Der Kirche der Griechen im Urteil des Paulus*, Stuttgart, 1936.
- SIMPSON, E. K., *The Pastoral Epistles*, Londra, 1954.
- SODEN, H. von, *Die Briefe an die Kolosser, Epheser, Philemon, Pastoralbriefe*, în «Handkommentar zum Neuen Testament», 2 Auflage, Leipzig, 1893.
- SPICQ, C., *Saint Paul. Les Épîtres pastorales*, două volume, Paris, 1969
- ROUX, H., *Les Épîtres Pastorales*, Geneva, 1959.
- Teologia Dogmatică și Simbolică. Manual pentru Institutele Teologice. vol. I*, Edit. Institut. Bibl. și de Misiune al B.O.R., Buc., 1958.
- TOMA DE AQUINO, *In omnes S. Paoli Apostoli epistolas commentaria*, Ediția Marietti, Torino, 1902. Comentariile la Epistolele pastorale sînt cuprinse în vol. II, p. 183—280.
- WEISS, E., *Die Briefe Pauli an Timotheus und Titus* (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament), Göttingen, 1902.
- WOHLEMBERG, G., *Die Pastoralbriefe*, Leipzig, 1923.

E. Alte lucrări

- ALAND, KURT, *Kurzgefasste Liste der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments*, I, Gesamtübericht, Berlin, 1963.
- ALAND, KURT, ALAND, BARBARA, *Der Text des Neuen Testaments. Einführung in die wissenschaftlichen Ausgaben sowie in Theorie und Praxis der modernen Textkritik*, Stuttgart, 1982.
- ALLO, E.-B., *Saint Paul. Première Epître aux Corinthiens*, în «Études bibliques», ed. a II-a, Paris, 1934.
- ANDRUȚOS, HR., *Simbolica*, traducere din limba greacă de Prof. Iustin Moisescu, Craiova, 1956.

- Arhieraticon cuprinzând rînduielele tuturor hirotesiilor și hirotoniilor. Cu aprobarea și binecuvîntarea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a, București, 1899.*
- Atlas zur Bibel. Herausgegeben von H. H. ROWLEY, 9. Auflage, 1982.*
- BALCA, Diacon Prof. Dr. NICOLAE, *Istoria filozofiei antice*, București, Editura Institutului Biblic, 1982.
- BATTIFOL, P., *L'Église naissante et le Catholicisme*, Paris, 1909, ed. nova, Paris, 1971.
- BARTSCH, H. W., *Die Anfänge urchristlicher Rechtsbildungen. Studien zu den Pastoralbriefen*, Hamburg, 1965.
- BAUER, W., *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, Philadelphia, 1971.
- BAUR, F. G., *Die sogenannten Pastoralbriefe des Apostels Paulus*, Stuttgart, 1835.
- BEASLEY-MURRAY, G. R., *The Baptism in the New Testament*, Londra, 1962.
- BELDIE, Econom Dr. I., *Însoțitorii Sfîntului Apostol Pavel în misiunile sale*, 1940.
- BELDIE, Econom I. C., *Epistola către Tit. Introducere, traducere și comentariu*, București, 1928.
- BERTRAND, E., *Essai critique sur l'authenticité des Épîtres Pastorales*, Montauban, 1887.
- BINDER, H., *Die historische Situation der Pastoralbriefe*, în *Festschrift für F. Müller*, Stuttgart, 1967, p. 70—83.
- BONSIRVEN, J., *Le Judaïsme paléstinien au temps de Jésus Christ*, Paris, 1935.
- BOISMARD, M. E., *Quatre hymnes baptismales dans la première épître de Pierre*, («Lectio Divina», 30), Paris, 1961.
- BORDIER, P., P., *Les Épîtres Pastorales du Nouveau Testament. Étude sur leur authenticité*, Geneva, 1872.
- BRANDT, W., *Das anvertraute Gut. Einführung in d. Briefe an Timotheus und Titus*, Hamburg, 1959.
- BRIA, Pr. Prof. Dr. ION, *Dicționar de teologie ortodoxă, A—Z*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
- CARRINGTON, R., *The Early Christian Church*, Londra, 1957.
- CERFAUX, L., *L'itinéraire spirituel de S. Paul*, Paris, 1966.
- COLSON, J., *L'évêque dans les communautés primitives, tradition paulinienne et tradition johanéique de l'épiscopat des origines à S. Irénée*, Paris, 1951.
- COLSON, J., *Les fonctions ecclésiastiques aux deux premiers siècles*, Bruges, 1956.
- COLSON, J., *La fonction diaconale aux origines de l'Église*, Paris, 1960.
- COMAN, Diac. CONSTANTIN, *Biserica Epistolelor pastorale (în limba greacă)*, teză de doctorat, Atena, 1983.
- CULLMANN, OSCAR, *Christologie du Nouveau Testament*, Neuchâtel, 1968.
- CULLMANN, OSCAR, *Le mythe dans les écrits du Nouveau Testament*, în «Étude de Théologie biblique», Neuchâtel, 1968.
- CULLMANN, OSCAR, *La foi et le culte de L'Église primitive*, Neuchâtel, 1963.
- DELORME, J., *Le ministère et les ministères selon le Nouveau Testament*, Paris, 1973.
- DUBOVY, E., *Klemens von Rom über die Reise Pauli nach Spanien*, în «Biblischen Studien», XIX, 3, 1944.
- DUPONT, JACQUES, *Le Discours de Milet, testament pastoral de Saint Paul (Actes 20, 18—36)*, Paris, 1962.
- DURAND, ALFRED, *Inspiration de la Bible*, în «Dictionnaire de Apologétique», éd. 4-a, sub direcțiunea lui A. D. Abès, vol. II, Paris, 1924.

- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească*, în Migne, P. G., XX; tradusă în românește: *Istoria bisericească și Viața lui Constantin cel Mare*, de Eusebiu de Cezareea, de Iosif, fost mitropolit primat, București, 1896.
- FAIRFIERD, E.-B., *A Study of II Tim.*, 3, 16, în «The Bible Student and Teacher», VIII, p. 237—302.
- FARRAR, F. V., *Viața și operele Sfântului Apostol Pavel*. Traducere de Nicodim, Patriarhul României, Partea a III-a, Minăstirea Neamț, 1943.
- FULGA, Pr. N., *Îndatoririle și însușirile morale ale păstorilor de sulete după Epistolele Sf. Apostol Pavel către Timotei și către Tit*, în «Biserica Ortodoxă Română», octombrie, 1931.
- FARGUES, PAUL, *Histoire du Christianisme*, vol. I, Paris, 1929.
- GHEORGHIU, Dr. V., *Sfântul Apostol Pavel, viața și activitatea sa*, Cernăuți, 1909.
- GHEORGHIU, Dr. V., *Epistola către Romani*, Cernăuți, 1938.
- GOOD, S. F., *Authenticité des Épîtres Pastorales*, Montauban, 1948.
- GRAYSTON, K., GERDAN, G., *The Authorships of the Pastorals in the Light of Statistical Linguistics*, în «New Testament Studies», VI, 1959, p. 1—15.
- GRELOT, P., *Le ministère de la Nouvelle Alliance*, Paris, 1967.
- HANSON, A. T., *Studies in the Pastoral Epistles*, Londra, 1968.
- HARRISON, P. N., *Paulines and Pastorals*, Londra, 1964.
- HARRISON, P. N., *The Authorship of the Pastorals*, în «The Expository Times», LXVII, 1955, p. 77—81.
- HARRISON, N. P., *The Problem of the Pastoral Epistles*, Oxford, 1921.
- HITCHCOCK, M., *Latinity of the Pastorals*, în «The Expository Times», XXXIX, 1928.
- ILIE, Arhim. CLEOPA, *Despre credința ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
- Învățătura de credință creștină ortodoxă*, tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Editura Centrului Mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1952.
- ISPIR, Prof. VASILE, *Sf. Apostol Pavel ca misionar*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—3/1944.
- JAVIERRE, A. M., «*Pistoi Anthropoi*» (II Tim. 2, 2). *Episcopado y sucesion apostolica en el Nuevo Testamento*, în «Analecta Biblica», 18; Roma, 1963, p. 109—118.
- KUNST, HERMAN, *Martin Luther, Ein Hausbuch*, Stuttgart, 1982.
- LEMAIRE, A., *Les ministères aux origines de l'Église*, Paris, 1971.
- LESTAPIS, S. de, *L'énigme des Pastorales de Saint Paul*, Paris, 1976.
- LÜTGERT, W., *Die Irrlehrer der Pastoralbriefe*, Gütersloh, 1909.
- MANGENOT, E., *Inspiration de l'Écriture*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», vol. 7, Paris, 1927.
- MARCU, Diac. Dr. GRIGORIE T., *Antropologia Paulină*, colecția «Seria teologică», Sibiu, 1941.
- MARCU, Pr. Prof. GRIGORIE T., *Sfântul Apostol Pavel despre personalitatea religioasă-morală a păstorului de sulete*, în rev. «Studii Teologice», nr. 3—4/1955.
- MARCU, Pr. Dr. GRIGORIE T., *Epistola Sfântului Apostol Pavel către Tit. Introducere, text și comentariu*, Sibiu, 1947.
- MARCU, Pr. Dr. GRIGORIE T., *Portret neotestamentar. Sf. Timotei*, în «Mitropolia Banatului», nr. 3—4/1959.
- MARCU, Pr. Dr. GRIGORIE T., *Virtutea n-are virstă (cu privire la colaboratorii Sfântului Apostol Pavel)*, în «Mitropolia Ardealului», nr. 5—6/1962.

- MARCU, Pr. Dr. GRIGORIE T., *Slujitori bisericești din secolul apostolic: Sfântul Timotei, episcopul Efesului*, în «Telegraful Român», CXXVI (1978), nr. 37—38, 1 oct., p. 1, 3.
- MAZILESCU, Doctorand GRIGORIE, *Dreptate, îndreptare, îndreptățire, după învățătura Bisericii noastre*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 1—2/1975.
- MÉDEBIELLE, A., *Timothée et Tite (Épître à)*, în «Dictionnaire de Théologie catholique», fasciculles CXXXIX—CXL, Paris, 1946.
- METZGER, HENRI, *Les routes de Saint Paul dans l'Orient Grec*, în col. «Cahiers d'archéologie biblique», Neuchâtel, Paris, 1954.
- MICHEL, O., *Grundfragen der Pastoralbriefe; Auf den Grunde der Apostel und Propheten* (Festgabe, Th. WURM), Stuttgart, 1948.
- MIHOC, Pr. Dr. asist. VASILE, *Epistola Sfântului Apostol Pavel către Galateni, Studiu introductiv, traducere și comentariu, teză de doctorat*, București, 1983.
- MIRCEA, Pr. IOAN, *Epistola întâi a Sfântului Apostol Petru, Introducere și comentariu*, Teză de doctorat, București, 1973.
- MIRCEA, Pr. IOAN, *Epistola a doua a Sfântului Apostol Petru, Introducere și comentariu*, București, 1975.
- MLADIN, Mitropolit Dr. NICOLAE, BUCEVSCHI, Prof. Diac. Dr. OREST, PAVEL, Prof. Dr. CONSTANTIN, ZĂGREAN, Prof. Diac. IOAN, *Teologia morală ortodoxă, vol. I. Morala generală*. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
- MOISESCU, Prof. IUSTIN, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Editura Centrului mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1955.
- MOISESCU, Prof. univ. IUSTIN, *Activitatea Sfântului Apostol Pavel la Atena*, (Fapte XVII, 16—34); «Candela», anul LVII (1946).
- MOISESCU, Prof. IUSTIN, *Sfântul Pavel și viața celor mai de seamă comunități creștine în epoca apostolică*, în rev. «Studii Teologice», nr. 7—8/1951.
- MUNTEANU, Pr. Dr. L. G., *Viața Sfântului Apostol Pavel*, Cluj, 1942.
- NICOLAESCU, Diac. Dr. N. I., *Cronologia paulină*, București, 1942.
- PAPUC, Magistrand Gh., *Viața creștină după Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, în «Studii Teologice», nr. 5—6/1955.
- PRAT, F., *La Théologie de Saint Paul*, vol. I, ed. a XV-a, Paris, MCMXXVII.
- PRELIPCEAN, Pr. Prof. Vl., *Inspirația Sfintei Scripturi*, în «Ortodoxia», nr. 4/1962.
- PROVIAN, Pr. CONST., *Sf. Apostol Pavel, Studiu asupra personalității și activității sale practice*, Buzău, 1921.
- RADU, Pr. Prof. Dr. DUMITRU, *Caracterul ecleziologic al Sfintelor Taine și problema intercomuniunii*. Teză de doctorat. Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978.
- REUSE, ED., *La seconde captivité de Saint Paul*, în «Revue de théologie et de philosophie chrétiennes», 1851, p. 150—171.
- RIENECKER, FRITZ, *Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament nach der Ausgabe von D. Eberhard Nestle*, Giessen. Basel, 1952.
- ROVENȚA, Diacon dr. HARALAMBIE, *Limba și stilul Sf. Apostol Pavel din Epistola către Efeseni în raport cu celelalte Epistole ale sale*, în «Studii Teologice», prima serie, 1929.
- ROVENȚA, Pr. HARALAMBIE, *Epistola întâia către Tesaloniceni a Sfântului Apostol Pavel*, Introducere și comentariu, București, 1938.
- SAINTES, A., *Études critiques sur les trois Lettres Pastorales adressées à Timothée et à Tit*, Paris, 1852.

- SĂRBU, Magistrand Gh., *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Licaonia*, în «Studii Teologice», nr. 9—10, p. 663—684.
- SCHLATER, A., *Die Kirche der Griechen im Urteil des Paulus*, Stuttgart, 1936.
- SCHLEIERMACHER, F., *Über den sogenannten ersten Brief des Paulus an den Timotheus*, Berlin, 1807.
- SIRBU, Pr. Prof. CORNELIU, *Revelație și inspirație*, în «Ortodoxia», nr. 1/1957.
- SPICQ, C., *Spiritualité sacerdotale d'après Saint Paul*, Paris, 1954.
- STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. DUMITRU, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
- STEVENSON, J. S., *II Tim. 4, 13 and the Question of S. Paul's Second captivity*, în «The Expository Times», 1923.
- TARNAVSCHI, Prof. Dr. V., *Introducere în Sfintele Cărți ale Testamentului Vechi*, Cernăuți, 1928.
- TĂRILĂ, Arhim. ZOSIMA și POPESCU, Iconom Stavrofor HARALAMBIE, *Pidalion cu orînduire nouă și tilcuiți*, București, 1933.
- TUDOR, Pr. Drd. ALEXANDRU, *Tradiția în Epistolele pauline*, în «Ortodoxia», nr. 4/1972.
- VERZAN, Magistrand SABIN, *Cîrmuirea Bisericii în epoca apostolică*, în «Studii Teologice», nr. 5—6/1955, p. 337—352.
- WIEDERKEHR, D., *Die Theologie der Berufung, in den Paulusbriefen*, Fribourg, 1963.
- WILLSON, ST., *Luke and the Pastoral Epistles*, Londra, 1979.
- ZAHN, TH., *Geschichte des neutestamentlichen Kanons*, Leipzig, 1889.
- ZIMMERMANN, HEINRICH, *Neutestamentliche Methodenlehre. Darstellung der historisch-kritischen Methode*. Stuttgart, 1970.

CURRICULUM VITAE

Sînt născut la 28 februarie 1934 în comuna Goranu, satul Fețeni, jud. Vîlcea, din părinți agricultori, Gheorghe și Maria.

Am urmat cinci clase elementare în satul natal (1941—1946), iar în toamna anului 1946 m-am înscris la Liceul «Alexandru Lahovari» din Rm. Vîlcea, unde am urmat primele trei clase.

În toamna anului 1949, luînd ființă Școala Pedagogică de băieți din Rm. Vîlcea, am fost admis în anul I la această școală, ca elev bursier, pe care am absolvit-o în urma examenului de diplomă din iunie—iulie 1953, fiind calificat învățător.

În dorința de a deveni preot și de a reînoda firul slujirii preoțești, în familia mea, mama fiind descendentă a unei vechi familii preoțești, am dat în septembrie același an, în baza diplomei de învățător, examen de diferență la Seminarul Teologic din Curtea de Argeș, iar în octombrie am fost admis la Institutul Teologic din București, ca bursier al Eparhiei Rîmnîcului și Argeșului.

Am susținut examenul de licență în iunie 1957, prezentînd teza : «*Condițiile mîntuirii după Sfîntul Apostol Pavel*», lucrare apreciată cu nota 10 (zece) de profesorul îndrumător Diacon Prof. N. I. Nicolaescu, care, în referatul asupra lucrării a făcut recomandarea ca subsemnatul, să mă înscriu la cursurile de doctorat, la Secția biblică.

În toamna aceluiași an, am fost admis la cursurile de doctorat, Secția biblică, specialitatea Studiului Noului Testament, de pe lângă Institutul Teologic din București, pe care le-am absolvit în anul 1960. Examenul aprofundat de admisibilitate l-am susținut în anul 1962.

La 15 mai 1961 am fost numit spiritual-profesor la Seminarul Teologic din București (la 13 mai am fost hirotonit diacon și la 14 mai preot, pe seama bisericii Sfînta Ecaterina — paraclisul Seminarului Teologic), unde am activat pe tărîm didactic, administrativ și social-patriotic pînă la 1 octombrie 1972, dată la care am fost transferat, la cerere, în postul de preot slujitor la parohia Flămînda din Protoieria III Capitală.

La 1 iulie 1979, am fost transferat în interes de serviciu la Institutul Teologic din București, în postul de asistent-spiritual II (suplinitor), unde am funcționat pînă la 1 octombrie 1981, după care am fost numit din nou la Seminarul Teologic din București profesor titular de Dogmatică și Îndrumări misionare.

În timpul celor trei ani de doctorat și după aceea, am publicat în revistele bisericești mai multe studii de specialitate și alte lucrări între care notăm :

— «*Cuvintele rostite de Mîntuitorul Hristos pe cruce*», în «*Biserica Ortodoxă Română*», nr. 2/1959, p. 179—193.

— «*Intrarea solemnă a Mîntuitorului Hristos în Ierusalim*», în «*Studii Teologice*», nr. 7—8/1959, p. 453—465.

— «*Activitatea Sfîntului Apostol Pavel în Licaonia*», în «*Studii Teologice*», nr. 9—10/1960, p. 663—684.

— «A existat o Epistolă a Sfintului Apostol Pavel către Laodiceeni?», în «Ortodoxia», nr. 3/1960, p. 405—430.

— «Hat der heilige Apostel Paulus einen Briefe an die Laodicener gerichtet?», în «Biblioteca Classica Orientalis», Berlin, 1964.

— «Economul Dimitrie Matcaș, fost deputat în Divanul ad-hoc, profesor și director la Seminarul Teologic din Roman», în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 1—2/1969, p. 9—14.

— «Hristos prezent în cei ce cred în El», în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1968, p. 651—661.

— «Predică la Duminica a IV-a din Postul Mare», în «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1970, p. 233—240.

— «Predică la Înălțarea Domnului», în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1970, p. 450—455.

— «Predică la Sfînta Treime», în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1972, p. 491—495.

— «Predică la Duminica a III-a după Rusalii», în «Glasul Bisericii», nr. 6—9/1980, p. 487—491.

DECLARAȚIE

Subsemnatul Pr. GHEORGHE GH. SÂRBU, declar că teza de doctorat, intitulată *EPISTOLA A II-a A SFÎNTULUI APOSTOL PAVEL CĂTRE TIMOTEI. INTRODUCERE, TRADUCERE ȘI COMENTAR*, îmi aparține în întregime și la alcătuirea ei n-am utilizat alte lucrări decât cele menționate în note și în lista bibliografică.

Preot Gheorghe Gh. Sârbu

PREOȚIA ÎN VIAȚA BISERICII ȘI A CREDINCIOȘILOR

Pr. Drd. LEONTE C. CONSTANTIN

Preliminarii

Taină a Bisericii, Preoția aparține constitutiv și originar Tainei lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, Taina teandrică, prin excelență. «Taina cea nouă»¹ izvor și putere a vieții și lucrării teandrice a Bisericii și a creștinului².

Trebuind a se jertfi pentru ca «lumea viață să aibă...» (I Ioan 10, 10) și «har peste har» (Ioan 1, 10), «căci precum Tatăl are viața în Sine, așa I-a dat și Fiului să aibă viața în Sine» (Ioan 5, 26), Fiul lui Dumnezeu întrupat «s-a făcut preotul propriei Sale jertfe»³, realizate în trupul Său și ne-a mîntuit prin întrupare, prin jertfa de pe cruce și prin învierea Sa⁴.

Mîntuitorul Hristos instituie Preoția sacramentală pentru Biserică în prima zi a învierii (Ioan 20, 21—23) și astfel Biserica e «zidită pe temelia Apostolilor» (Efes. 2, 20) ca «stîlp și temelie a adevărului» (I Tim. 3, 15) pentru că, așa cum spune Sf. Chiril al Alexandriei «acum (în ziua învierii), Domnul i-a sfințit pe Apostoli și păstori și învățători ai lumii și săvîrșitori ai dumnezeieștilor Lui Taine»⁵.

De Preoție depinde Biserica și mîntuirea noastră în Hristos pentru că Preoția se articulează direct în jertfa Mîntuitorului; din coasta împunsă a lui Hristos, pe care El arătat-o Apostolilor în ziua dinții a învierii, a curs «îndată sînge și apă» (Ioan 19, 34), înțelegînd Botezul și Euharistia, Taine prin care se dă viață Bisericii și prin care ni se comunică însăși viața trupului jertfit și înviat al lui Hristos; pe de altă parte numai slujitorii Bisericii, slujitori ai vieții și comunitate în Dumnezeu, întăriți cu puterea Sfîntului Duh, venit personal la Rusalii peste Sf. Apostoli (Fapte 2, 1—4), pentru această slujbă a lui Dumnezeu și a comunității, pot împlini sfințita lucrare a Euharistiei și a celorlalte Taine⁶.

Puterea, harul special al Preoției își are deci izvorul direct în jertfa și învierea Mîntuitorului pentru că Duhul Sfînt pe care L-au «luat» Apostolii în prima zi a învierii li s-a insuflat lor din starea pascală a trupului jertfit și înviat al Mîntuitorului Hristos, prin care s-a dat viață Bisericii⁷.

---

* Lucrarea alcătuită și susținută în cadrul cursurilor pentru pregătirea doctoratului în teologie la specialitatea Teologie Dogmatică și Simbolică sub îndrumarea Părintelui Prof. Dr. Dumitru Radu care a dat și avizul de publicare.

1. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad., introd. și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, București, 1983, p. 62.

2. Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, *Caracterul eclesiologic al Sfîntelor Taine și problema intercomuniunii*, teză de doctorat, Buc., 1978, p. 63.

3. Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Ioan*, P. G., LXXIV, 969 la Pr. Ioan Mircea, *Preoția harică și Preoția obștească*, în «Ortodoxia», an XXXI (1979), nr. 2, p. 235.

4. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos, Arhiereu în veac*, în «Ortodoxia», an XXXI (1979), nr. 2, p. 217.

5. Sf. Chiril al Alexandriei, *op. cit.*, LXXXIV, 708—709, la Pr. Ioan Mircea, *art. cit.*, p. 237.

6. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Din aspectul sacramental al Bisericii*, în «Studii teologice», an XVIII (1966), nr. 9—10, p. 537.

7. Pr. Prof. Constantin Galeriu, *Preoția, Taină și slujire în viața Bisericii*, în «Ortodoxia», an XXXIV (1982), nr. 4, p. 539.

Astfel, prin instituirea ei divină, Preoția ține de ființa Bisericii; mai precis se leagă de constituția teandrică a Bisericii, pentru că în Taina originară, Hristos, este atrasă Biserica, ca trup al lui Hristos (Efes. 4, 11—12), care intră în istorie la Cincizecime ca o comunitate teandrică și fiind teandrică e, o comunitate sacramental-sobornicească cu iconomi ai Tainelor lui Dumnezeu (I Cor. 4, 1) așezați de Hristos însuși prin Duhul Său în ea (Fapte 20, 28) pentru că, a scris Sf. Apostol Pavel: «nimeni nu-și ia singur cinstea aceasta ci dacă este chemat de Dumnezeu; după cum și Aaron» (Evrei 5, 4).

Trimițându-i la propovăduirea Evangheliei Sale și la săvârșirea Tainelor, Mîntuitorul i-a asigurat pe Apostoli și urmașii lor, episcopii, preoții și diaconii că ei sînt organele văzute prin care El însuși își comunică învățătura Sa și harul Său în Sfintele Taine, că «El însuși este Arhiereul, Învățătorul și Păstorul din ei»⁸.

De aceea, succesiunea apostolică apare în plenitudinea ei ca o mărturie integrală a Evangheliei și vieții în Hristos, a Preoției «Arhiereului cel veșnic» (Evrei 19, 14) transmisă prin Apostoli către urmașii lor cu puterea Sfîntului Duh, pentru sfințirea credincioșilor și creșterea lor în Hristos»⁹.

Credincioșii participă în calitate de creștini, ca mădulare ale trupului lui Hristos (Rom. 12, 4—6) la viața harică a Bisericii împărțându-se din Tainele Bisericii, participă la săvârșirea jertfei lui Hristos în Euharistie dar nu singuri ci avînd în față pe episcop sau preotul liturghisitor. Și la fel, preotul nu slujește singur ci împreună cu credincioșii. Taina Preoției este prin excelență Taina comunității și a slujirii credincioșilor.

Învățătura ortodoxă evidențiază Preoția a fi o Taină esențială în viața Bisericii; prin instituirea ei divină este legată organic de Biserică, în Biserică și pentru Biserică. În cele ce urmează vom reliefa lucrarea dumnezeiască a Preoției cu implicațiile ei în viața Bisericii și a credincioșilor ei.

1. Preoția în constituția teandrică a Bisericii

Prin întrupare, răstignire, înviere și înălțarea Sa la ceruri, Mîntuitorul Hristos așează temelie sfîntă a Bisericii în trupul Său. Dar Fiul lui Dumnezeu nu s-a făcut om pentru Sine (Evrei 3, 6) ci pentru ca din trupul Său să extindă mîntuirea ca viață dumnezeiască (I Ioan 5, 11—12). Această viață dumnezeiască extinsă din trupul Său în credincioși este Biserica¹⁰. Fiul lui Dumnezeu prin toate actele Sale mîntuitoare, a ridicat firea omenească asumată, asigurându-i viața din infinitatea dumnezeiască și aflîndu-se cu această fire și în Biserică și venind și în credincioși li se comunică și lor sfințenia, îndumnezeirea, viața de veci. Ea se comunică din Trupul Lui prin Sfîntul Duh în Sfintele Taine, săvîrșite de episcopii și preoții Bisericii și ajutătorii lor — diaconii, începînd de la Cincizecime¹¹.

Acum la Cincizecime, Biserica aflată virtual în Trupul lui Hristos, prin crucea și învierea Sa, ia ființă în mod concret ca o comuniune și comunitate teandrică sobornicească cu iconomi ai Tainelor lui Dumnezeu (I Cor. 4, 1), pentru că Sfîntul Duh, făgăduit de Mîntuitorul Sfîntilor Apostoli (Fapte 1, 8) coboară peste aceștia, umplîndu-i de puterea Sa, făcîndu-i primele mădulare ale Bisericii, primii credincioși în

8. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, București, 1978, vol. III, p. 154

9. Pr. Prof. Constantin Galeriu, *art. cit.*, p. 542.

10. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, vol. II, p. 196.

11. *Ibidem*, p. 213: «Trupul asumat de El (Hristos) devine temelie deplină a Bisericii, întrucît el a trecut prin moarte și înviere».

care se extinde puterea Trupului lui Hristos. Dar odată cu Sfinții Apostoli, devin locaș al Sfântului Duh o mulțime însemnată de oameni: «în ziua aceea s-au adăugat ca la trei mii de suflete» (Fapte 2, 41).

Constituindu-se din înfăptuirea dintre natural și supranatural, Biserica are o structură teandrică pentru că e o comunitate de persoane umane în comuniunea de iubire cu Dumnezeu Cel în Treime închinat¹², numită de Sf. Apostol Pavel, «Trupul lui Hristos», Care este totodată Capul ei (Efes. 5, 23)¹³.

Revărsarea simultană a Sfântului Duh la Rusalii peste Biserica întreagă, care intră acum în istorie ca o comunitate văzută după întemeierea ei pe Cruce și în Învierea Sa de către Hristos, și în mod personal peste cei doisprezece Apostoli (Fapte 2, 3), este o mărturie că Preoția este dată și înrădăcinată în totalitatea Trupului lui Hristos, Biserica, Apostolilor și celor care vor urma lor, investiți cu puterea Sfântului Duh: în Taina Hirotoniei (Ioan 20, 21—22). Mântuitorul le încredințase puterea de a învăța Evanghelia Sa o dată cu cea a sfințirii și conducerii celor ce vor veni la El, spre mântuire, în Biserică asigurându-i că va fi tot timpul cu ei (Matei 28, 18—20) și că, cei ce vor crede în El și se vor împărtăși de harul Duhului, prin Sfintele Taine ale Bisericii, săvârșite de ei în Biserică (ecclesia), se vor mântui (Marcu 16, 15—16)¹⁴.

Momentul întemeierii Bisericii, redat de Faptele Apostolilor (Cap. 2), ne descoperă Biserica ca o largă comuniune teandrică sacramentală. Sfântul Duh s-a coborât peste Apostoli, în mod distinct peste fiecare din ei, arătându-se și prin aceasta chemarea personală, îmbrăcarea personală a Apostolilor cu toată puterea Duhului spre a fi «iconomi» ai Bisericii lui Hristos. În același timp, acest moment ne arată Biserica întemeiată ca o instituție divino-umană, teandrică, cu structuri harice, Tainele, Preoția, care țin de componența Bisericii, de constituția teandrică a ei. Fără structuri harice Biserica ar fi o simplă comunitate umană și nu Trupul lui Hristos în care «se trăiește viața cea nouă după Hristos în Duhul Sfânt» și în care «se procură harul, mântuirea și viața dumnezeiască a Capului, tuturor mădularelor Trupului»¹⁵.

Dar ca o instituție în care trebuie să se săvârșească Tainele și trebuie explicată și trăită învățătura Mântuitorului, Biserica trebuie să aibă și organe sfințite, împuternicite cu atribuție de Mântuitorul Hristos însuși. Aceste organe văzute prin care Hristos în Duhul Sfânt săvârșește Tainele în mod văzut sînt episcopii și preoții care lucrează în «numele lui Hristos» (Fapte 3, 6; 4, 30) cu harul special dat lor în Taina Hirotoniei.

Biserica e deci o comunitate teandrică și în sensul acesta, care ține de partea ei văzută, aceasta constituindu-se din toți acei care mărturisesc credința lui Hristos, membrii ierarhiei, actele văzute ale Tainelor și celorlalte slujbe bisericești. Însă pen-

12. Pr. Prof. Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 86: «Biserica este prezență divină teandrică constituită însă dintr-o comuniune de persoane umane cu Dumnezeu prin Hristos în Duhul Sfânt. De aici perihoreza intimă a lui Dumnezeu cu oamenii în Biserică, izvorită și susținută din perihoreza divinului și a umanului în ipostasul lui Hristos».

13. *Ibidem*, p. 95: «...Capul Bisericii este Unul: Hristos, Domnul nostru, iar noi toți, episcopii, preoții adică clerul și obștea credincioșilor, sîntem mădularele trupului Său. Incheieturile acestor mădulare în trupul lui Hristos, prin harul Duhului Sfânt dat de la Hristos sînt Apostolii și după ei urmașii lor, episcopii, căci prin episcopii curge harul preoției și al tuturor Tainelor, de la Hristos prin Duhul începînd de la Apostoli și numai prin ei în Biserică și în afara Bisericii».

14. *Idem*, *Taina Preoției*, «Ortodoxia», an XXXI (1979), nr. 3—4, p. 543.

15. I. Karmiris, 'H ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία Atena, 1973, p. 129, la Pr. Prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, vol. 2, p. 211.

tru a face parte din comunitatea Bisericii, trebuie ca omul să fie încorporat în Hristos, prin Tainele de inițiere (Botez, Mirungere, Euharistie) săvârșite numai de slujitorii Bisericii. Astfel la Cincizecime, simțind în ei prezența lui Hristos, fiind «pătrunși la inimă» în urma predicii, Sf. Apostol Petru despre «Iisus Nazarineanul» (Fapte 2, 22), cei adunați la Ierusalim și de față la evenimentul amintit au întrebat pe apostoli (fiindcă aceștia fuseseră investiți personal cu «putere de sus» în fața lor): «Ce să facem (5, 37). Răspunsul Apostolilor i-a determinat pe cei trei mii de oameni convertiți prin apa Botezului creștin, «să stăruiască apoi în învățătura apostolilor, în împărtășire, în frângerea pîinii și în rugăciuni» (5, 24). Mai putem adăuga că și Sf. Apostol Pavel, pentru a intra în comunitatea văzută a Apostolilor și a Bisericii, a trebuit «să fie umplut de Duhul Sfint... și a fost botezat» (Fapte 9, 17—18).

Astfel Biserica s-a format din și prin Apostoli și cei adăugați lor prin Botez ca mădulare ale Bisericii, iar Biserica ne apare de la început ca o comunitate teandrică sacramentală în Hristos prin Duhul Sfint, cu structuri harice și organe văzute rînduite special să le săvârșească¹⁶.

Învățătura ortodoxă mai evidențiază în mod deosebit că pentru comunicarea lui Hristos ca jertfă către noi, Mîntuitorul are nevoie nu numai de niște chipuri văzute prin care să ni se împărtășească ci și de niște organe văzute sau de preoții slujitori ai jertfei Lui în chip văzut, rînduiți în chip vizibil din împuternicirea Lui¹⁷.

Preoția devine astfel și o confirmare a Întrupării reale a Cuvîntului lui Dumnezeu ca Mijlocitor al nostru la Dumnezeu spre mîntuirea noastră¹⁸. Preotul e mijlocitor prin harul dat lui de Hristos însuși prin rugăciunile episcopului care l-a hirotonit¹⁹. Astfel Sf. Ambrozie al Mediolanului scria: «Cine dă harul arhieresc? iar tu răspunzi: Dumnezeu. Dar Dumnezeu îl dă prin om. Omul pune mîinile iar Dumnezeu revarsă harul; preotul își pune smerita sa dreaptă, iar Dumnezeu binecuvîntează cu dreapta Sa cea atotputernică; episcopul consacră în treaptă, iar Dumnezeu comunică vrednicia»²⁰.

Prin urmare, articulîndu-se direct în Preoția lui Hristos, Dumnezeu-Omul²¹, Care rămîne pentru totdeauna și Cap al Bisericii, Trupul Său, Preoția ține de constituția teandrică a Bisericii. Într-o definiție foarte concisă Biserica este «viața de comuniune a oamenilor cu Dumnezeu prin Hristos în Duhul Sfînt, manifestată concret prin acte de credință, prin participare la aceleași Sfinte Taine și slujbe, săvârșite de cei investiți cu puterea Duhului Sfînt și acest sens de către Hristos însuși, episcopii, preoții cărora le revine, tot datorită puterii Duhului Sfînt cu care au fost îmbrăcați de Hristos, conducerea credincioșilor pe calea mîntuirii, odată cu propovăduirea Evangheliei și sfințirea lor (Matei 28, 18—20)²².

Întreita putere și lucrare a Preoției este deci indispensabilă vieții Bisericii în lucrarea ei mîntuitoare între oameni și pentru oameni, cu puterea Sfîntului Duh care este în Biserică și care se coboară de sus în Biserică, prin Hristos la chemarea Bisericii prin episcopii și preoții ei.

16. În *Simbolica*, trad. de Prof. Iustin Moiesescu, Craiova, 1955, p. 73, Hristu Andrusos arată că Biserica are nevoie de ierarhie «din pricina caracterului ei ca societate văzută».

17. Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, *Ce este Biserica după învățătura ortodoxă*, în «Îndrumătorul pastoral al Arhiepiscopiei Bucureștilor», 1981, p. 55.

18. Pr. Prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 251.

19. *Ibidem*, p. 240.

20. *De Dignit. sacerdotali*, c. 5, la Silvestru, Episcop de Kanav, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, trad. de Arhim. Gherasim Miron, București, 1903, vol. IV, p. 323.

21. *Ambigua*, p. 63: «Cel ce era deodată și Dumnezeu și om»;

22. Pr. Prof. Dumitru Radu, *art. cit.*, p. 46.

Modul transmiterii acestei puteri s-a făcut de la Sf. Apostoli la urmașii lor, episcopii, preoții, prin succesiunea apostolică, cum arăta Sf. Ignatie Teoforul: «Cutoții urmați pe episcopi... după cum urmează Iisus Hristos pe Tatăl, iar pe preot ca pe Apostoli...»²³.

2. Lucrarea preoției în întreita ei slujire cu implicațiile ei

Sf. Ioan Gură de Aur, în tratatul său «Despre Preoție a scris că «dacă nu poate intra cineva în împărăția cerurilor, de nu se va naște din apă și din Duh, și dacă cel ce nu mănîncă Trupul Domnului și nu bea Singele Lui s-a scos din viața veșnică iar toate acestea nu se săvîrșește de nimeni altcineva decît de minile sfinte ale preotului», se înțelege că «nimic sfînt nu este și nu se săvîrșește în Biserică fără preot»²⁴.

Cuvintele marelui dascăl al Ortodoxiei sintetizează foarte bine adevărul că după învățătura ortodoxă lucrarea preotului este o lucrare sfîntă (*ιερωσύνη*) și sfințitoare pentru că ea are loc numai în Biserică și pentru ca prin ea se transmite credincioșilor harul dumnezeiesc, împărtășindu-le în același timp în mod văzut sfințenia de care s-a împărtășit Mîntuitorul Hristos ca Arhiereu prin jertfa sa pe cruce și învierea Sa²⁵.

Dar Biserica se menține și crește în planul vieții divine hrănindu-se din jertfa și învierea Mîntuitorului nu numai pentru că Domnul continuă să rămînă în Biserica ca Arhiereu care se aduce pe Sine Jertfă Tatălui în Sfînta Euharistie pentru noi, pentru Biserică și împreună cu Biserica, trupul Său ci și pentru că este prezent în Biserică ca Învățătorul sau Profetul care își propovăduiește învățătura despre Sine și despre mîntuirea noastră în Sine, și ca Împăratul care ne conduce la Tatăl, El fiind Capul Bisericii, Trupul Său sobornicesc extins peste veacuri și spații prin care viața de comuniune a lui Dumnezeu și puterea Lui sălășluiesc în Biserică²⁶.

Mîntuitorul, după ce a exercitat întreita slujire a Preoției Sale veșnice exercită această slujire și lucrare a Sa și în Biserica Sa, mai precis își prelungește în Biserică întreita Lui chemare sau slujire prin care ne-a răscumpărat sau mîntuit obiectiv, prin organele văzute ale Preoției Sale nevăzute, episcopii, preoții. Pentru ca noi să ne însușim prin har, credință și fapte bune roadele răscumpărării sau mîntuirii obiective (Efes. 2, 8—10). Mîntuitorul și-a ales doisprezece ucenici, Sfinții Apostoli pe care i-a asigurat trimițindu-i în lume ca: «Cine vă primește pe voi pe Mine Mă primește» (Matei 10, 40) și «Că Duhul Sfînt vă va învăța, ce trebuie să spuneți» (Luca 12, 12).

Astfel fiind învățătorul ceresc, Care vestește adevărul deplin prin cuvintele vieții veșnice (Ioan 6, 68) și ale Cărui cuvinte sînt «duh și viață» (Ioan 6, 63), Mîntuitorul a îmbrăcat și pe Sf. Apostoli cu puterea dumnezeiască de a învăța «tainele împărăției cerurilor» (Matei 18, 11) poruncindu-le «să învețe toate neamurile» dar și «că păzească toate cîte le-a poruncit lor» (Matei 28, 19—20). Apoi ca «mare Preot în casa lui Dumnezeu, căci printr-o singură jertfă adusă, a adus la veșnică desăvîrșire pe cei ce se sfințesc» (Evrei 10, 21, 14) Mîntuitorul Hristos a investit cu această putere de a sfinți pe Apostoli, dîndu-le obligația expresă de a săvîrși între alte lu-

23. Pr. Prof. Constantin Galeriu, *art. cit.*, p. 545.

24. *Despre Preoție*, cuv. 3, 5, P. 6., 48, 642, la Pr. Prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 254.

25. *Iisus Hristos Arhiereu în veac*, p. 220.

26. *Ce este Biserica...*, p. 54.

crări sfințite, instituite de El, Taina Sfintului Botez (Matei 28, 19) și Sf. Euharistie (Luca 22, 19).

Învățătura ortodoxă «dezvăluie o legătură indisolubilă între Euharistie și Preoție, între împărtășirea vieții lui Hristos în Taina Preoției și Trupul euharistic al lui Hristos cu care ei, ca Apostoli și Preoți vor trebui să împărtășească viața Lui, Bisericii»²⁷.

Iar ca Păstorul cel bun (Ioan 10, 11) Care s-a dat pe Sine pentru noi (Tit 2, 14) a dat puterea de a conduce sau a păstori *tuturor* ucenicilor Săi dindu-le să înțeleagă că El însuși rămâne Conducătorul nevăzut al Bisericii (Matei 18, 19).

a) *Propovăduirea și păstrarea învățării integrale a Mîntuitorului* ține de slujirea preoțească prin însăși Taina Hirotoniei (Ioan 20, 21—22) Matei 28, 18—20) și aceasta a arătat-o expres Mîntuitorul Sfinților Apostoli «Pentru că vouă vi s-a dat să cunoașteți tainele împărăției cerurilor, pe cînd aceloră nu li s-a dat» (Matei 13, 11) și o confirmă Sfîntul Apostol Pavel ucenicului și urmașului său în harul episcopiei, Timotei: «spre aceasta am fost pus propovăduitor și apostol... învățator neamurilor, în credință și adevăr» (I Tim. 2, 7).

Iar Sf. Apostol Petru extinde răspunderea, propovăduirea aceleși învățături de credință în viața Bisericii cînd spune: «Dacă vorbește cineva, cuvintele Lui să fie ca ale lui Dumnezeu: dacă slujește cineva, slujba lui să fie ca din puterea pe care o dă Dumnezeu pentru ca întru toate Dumnezeu să se slăvească prin Iisus Hristos... (I Petru 4, 11).

Sfinții Părinți se ocupă în cea mai mare parte a tratatelor lor despre Preoție cu datoria preotului de a învăța și a predica Cuvîntul Evangheliei, dar bineînțeles în strînsă legătură cu slujirea sfințitoare și cea pastoral-conducătoare pentru zidirea Bisericii.

Astfel, Sf. Ioan Gură de Aur preciza că: «În afară de pilda prin faptă, preoții n-au decît un singur mijloc, o singură cale de vindecare (a Trupului lui Hristos): învățătura cu cuvîntul, predica»²⁸ iar Sf. Chiril al Alexandriei: «Trebuie să ne umplem de învățăturile dumnezeiești și evanghelice. Căci Hristos distribuindu-ne în aceeași măsură harul nouă, celor mici și mari, harul Său și hrănindu-ne pe toți spre viață, vrea ca și cei mai tari să adune cu ceilalți și să asude pentru frați și să le dăruiască ostenele lor aceloră și să-i facă părtași darurilor de sus. Aceasta este ceea ce s-a spus către Sf. Apostoli: «În dar ați luat în dar să dați» (Mat. 10, 8). Căci culegînd foarte multă mană pentru ei, s-au silit să împărtășească celor ce locuiau în același cort, adică Biserica»²⁹.

Prin cuvintele: «Noi am primit cuvîntul vestirii, și am venit de la Dumnezeu, aceasta este demnitatea episcopiei și a preoției în general»³⁰ Sf. Ioan Gură de Aur lega puterea de propovăduire a Evangheliei direct de Arhieria Mîntuitorului Hristos Care a transmis Apostolilor «toate cîte le-a auzit de la Tatăl» (Ioan 15, 15) iar episcopii urmează potrivit Sfîntului Ignatie Teoforul, «ca Iisus Hristos Tatălui», conti-

27. *Preoția, Taină și slujire*, p. 540.

28. *Despre Preoție*, cartea IV, trad. de Pr. Dumitru Fecioru, în «Biserica Ortodoxă Română», an LXXV (1956), nr. 10, p. 971.

29. *Glaphyra*, P.G., 69, 457, la Pr. Prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, vol. 2, p. 231—232.

30. *Omilia III, V la Coloseni*, P. G., LXII, col. 324 la Pr. Prof. Dumitru Radu, *Taina Preoției*, p. 549.

nuind lucrarea Apostolilor...³¹ fiind «socotiți părtași ai aceluiași har arhieresc și ai aceleași învățături și păzitori ai Bisericii»³².

Ca Învățător suprem, cuvintele Mântuitorului au fost și sint «duh și viață» și din cuvintele Sfântului Evanghelist Ioan se vede că puterea care însoțește cuvîntul lui Hristos, pentru care este necesară propovăduirea (Romani 10, 17), este însuși Duhul Sfînt, Dar pe Hristos îl primim prin Duhul Sfînt și mai deplin în Sfintele Taine săvîrșite de slujitorii Bisericii.

Prin urmare lucrarea preotului nu se reduce numai la vestirea cuvîntului. Dacă prin «învățătură se urmărește înfăptuirea și adîncirea legăturii omului cu Dumnezeu, în Biserică apropierea sau unirea omului cu Dumnezeu nu se poate înfăptui fără venirea harului ca putere a lui Dumnezeu»³³ prin Sfintele Taine.

Lucrarea preotului e sfîntă pentru că slujirea cuvîntului e strîns împletită cu puterea de a săvîrși Sfintele Taine. Și Sfîntul Apostol Pavel nu a despărțit niciodată misiunea apostolică a propovăduirii Evangheliei de lucrarea preotească, învrednicit fiind de înzestrarea cu puterea sacerdotală în măsura cea mai înaltă³⁴.

b) Preoția a fost dată încă de la instituire spre săvîrșirea *Sfintelor Taine*. În acest sens este considerată ca «Taină a Tainelor»³⁵, fiind condiția celorlalte Taine ale Bisericii deși nu-și poate îndeplini menirea fără acelea; este chiar condiția ei înseși pentru că preotul și diaconul sînt hirotoniți de episcop (Tit 1, 5, Fapte 14, 23) iar episcopul este hirotonit de trei sau cel puțin de doi episcopi reprezentînd în fapt întregul episcopat al Bisericii.

Biserica însăși este un rezultat al Tainelor în calitatea ei de comunitate sobornicească sacramentală a oamenilor cu Dumnezeu în Hristos prin Duhul Sfînt dar Tainele sînt ale Bisericii, condiția lor, pentru că numai Biserica le poate săvîrși prin slujitorii ei, instituți de Hristos însuși odată cu instituirea Bisericii³⁶.

Sfinții Părinți și scriitorii bisericești vorbesc mult de slujirea sfințitoare a Mîntuitorului, Arhierarul din a cărui Jertfă ne împărtășim în mod vizibil prin slujitorii Bisericii. Astfel Smeon al Tesalonicului în tratatul său «Despre Preoție» a scris în mare parte numai despre datoria preotului de a săvîrși Sfînta Liturghie în cadrul căreia se aduce jertfa euharistică³⁷. El spune că: «sîntem împlinatorii (*διάκονοι*) lucrării Celui Prea Înalt»³⁸ și reluînd în continuare cuvintele «Cu dor am dorit să mînc acest Paști cu voi» (Luca 26, 15) arată că Mîntuitorul «cere aceasta în mod continuu, căci nu zice «Să faceți o dată» ci faceți aceasta (mereu n.n.) întru pomenirea Mea» (Luca 22, 19) adică neînterupt (*τὸν αἰῶνα διηνεχῶς*)³⁹.

31. Ignatie al Antiohiei, *Ep. către Efeseni*, 3, 2 la Pr. Prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, vol. 2, p. 238.

32. Ipolit al Romei, *Împotriva tuturor ereziilor*, la Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, vol. 3, p. 104.

33. *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 247.

34. Eucumeniu, *Comentariu la Faptele Sfîntilor Apostoli*, Migne, P.G., CXVII, 192, cf. Teofilact, Migne, P.G., CXXV, 677, 953, 1094 la Pr. Conf. Ilie Moldovan, *Semnificația și responsabilitatea slujirii preoțești după Sfîntul Apostol Pavel*, în «Ortodoxia», an. XXXI (1979), nr. 2, p. 276.

35. Pr. Prof. Constantin Galeriu, *Preoția, Taină și slujire în viața Bisericii*, p. 540.

36. Pr. Prof. Dumitru Radu, *Sfintele Taine în viața Bisericii*, în «Studii teologice», an XXXIII (1981), nr. 3—4, p. 184.

37. Pr. Conf. Dr. Alexandru I. Stan, *Însemnătatea actuală pastorală și misionară ortodoxă a tratatului «Despre Preoție» al arhiepiscopului Simeon al Tesalonicului*, în «Studii teologice», an XXXVI (1984), nr. 5—6, p. 315—327.

38. *Ibidem*, p. 322.

39. *Ibidem*, p. 323—324.

Instituirea dumnezeiască constituie elementul principal al ființei Tainelor, arătându-le ca acte de putere ale lui Dumnezeu și mijloace ale prezenței și lucrării Mîntuitorului în Biserică și mădularele ei.

Instituirea lor arată de asemenea că sînt absolut necesare pentru mîntuire, de îndată ce omul nu-și poate însuși singur roadele răscumpărării adusă de Hristos ci numai cu ajutorul harului dumnezeiesc (Ioan 14, 6).

Împărtășirea harului și a tuturor energiilor divine ține în mod deosebit de lucrarea Sfîntului Duh în Biserică și în credincioși. Dar în Biserică, Sfîntul Duh lucrează numai prin cei ce au fost chemați și consacrați de Mîntuitorul Hristos prin Duhul Său a fi iconomi ai Tainelor Bisericii cum le-a arătat Sfîntul Apostol Pavel locuitorilor din Corint. Apoi, Mîntuitorul le arătase Apostolilor, ca ucenici și urmași ai Săi în lucrarea dumnezeiască a mîntuirii că vor moșteni Tainele Sale cu ajutorul Duhului Sfînt (Ioan 15, 26—27). De aceea, după slăvita Sa înviere, le-a spus «Luați Duh Sfînt...»

Și prin aceasta se vede că Tainele au o legătură directă cu Hristos deoarece, prin ele ne împărtășim deplin de Trupul Său înviat și slăvit prin Duhul Sfînt. Importanța acestui fapt a arătat-o marele teolog bizantin Nicolae Cabasila, numind Tainele Bisericii «Viața în Hristos», ca o continuă și multiplă dăruire a lui Hristos creștinilor prin lucrarea Sfîntului Duh în Biserică⁴⁰. El a scris că «Iisus Hristos, este fără îndoială în fiecare Taină; El este prezent în cei care participă la diferitele Taine și le dăruiește în chip deosebit darurile Sale⁴¹.

În felul acesta, Tainele Bisericii se articulează direct în Taina Hristos, în ea avîndu-și sursa, temeiul și puterea lor de comunicare a harului dumnezeiesc omului precum și lucrarea mîntuitoare, sfințitoare și îndumnezeitoare în cei care le primesc cu vrednicie și «...prin dumnezeieștile Taine, Hristos comunică viața Sa Bisericii; prin Taine Hristos și Biserica pun în acțiune comuniunea lor de viață și de acțiune»⁴².

În Biserică, omul credincios se mîntuiește intrucît se naște cu Hristos și repetă drumul Lui, stările prin care a trecut umanitatea Sa, prin Sfîntele Taine⁴³, cum spune N. Cabasila că «va trebui să trecem prin toate cite a trecut și El (Hristos)...⁴⁴.

Dar credincioșii nu repetă singuri drumul lui Hristos prin Taine ci împreună cu Hristos, săvîrșitorul nevăzut al Tainelor, avînd pe episcop sau preot în calitate de conducători văzuți pe drumul mîntuirii, purtînd răspunderea întregii comunități spre păstorire.

c) *Puterea de a conduce în Biserică* le-a fost dată de Mîntuitorul tuturor Apostolilor numai și numai spre mîntuirea credincioșilor.

Sfîntul Grigorie de Nazianz considera păstorirea credincioșilor drept «arta artelor» și «știința științelor»⁴⁵ și aceasta pentru că preotul «nu este în Biserică o cifră, un credincios, el este capul unei comunități, conducătorul familiei, al turmei lui duhov-

40. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, P.G., CL; trad. în rom. și studiu introductiv de Prof. Dr. Teodor Bodogae, Sibiu, 1946.

41. Nicolae Cabasila, *La vie en Jésus Christ*, trad. L. Broussaleux, Amaye sur Meuse, Suisse, 1932, p. 97 la Pr. Prof. Nicolae C. Buzescu, *Lucrarea Duhului Sfînt în Taine*, «Ortodoxia», an XXXI (1979), nr. 3—4, p. 567.

42. Odon Casel, *Le mystère du Culte dans le christianisme, richesse du mystère du Christ*, Traduction de Dom. J. Mild et A. Liefoghe, Paris, Les Editions du Cerf 1963, p. 53, în *Caracterul ecleziologic al Sfîntelor Taine*, p. 103.

43. *Caracterul ecleziologic al Sfîntelor Taine*, p. 17.

44. *Despre viața în Hristos*, trad. rom. p. 26.

45. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Sensul Preoției la Sf. Părinți*, «Studii teologice», an 1949, nr. 9—10, p. 757.

nicești. El trăiește și slujește nu numai pentru sine, ci pentru că *prin ea* se îndreptățește înaintea lui Dumnezeu»⁴⁶.

Pentru Simeon al Tesalonicului lucrarea de păstor de suflute e în strînsă legătură cu puterea harului primit în Taina Hirotoniei cînd spunea, «prin urmare trebuie să luăm seamă cît de mare este această putere ca pe noi înșine să ne arătăm în stare, pe cît este cu putință de înălțimea acestei Taine că așa se cuvine celor investiți pe pămînt cu puterea și autoritatea și harul lui Dumnezeu. Iar în felul acesta să nu fie puternici doar pentru ei înșiși, ci mai ales pentru a oferi ei înșiși multora harul»⁴⁷.

Conducerea credincioșilor este totdeauna văzută ca o slujire prin harul primit de preot ca dar special al Duhului Sfînt în Taina Hirotoniei, și după pilda Mîntuitorului Hristos, Care, n-a venit să I se slujească ci ca El să slujească și să-și dea suflul jertfă pentru mulți (Matei 20, 28). Sf. Grigorie de Nyssa în «Rînduiala vieții cea după Dumnezeu și despre nevoiță» scria că pentru aceasta, «se cuvine ca înfiștătorii să se ostenească în supravegherea lor (a cred. n.n.)... și să-și înfățișeze viața lor ca chip de slujire fraților, socotind că au pe cei încredințați lor ca pe o visterie dată lor în grijă, de Dumnezeu»⁴⁸.

Sf. Apostol Pavel îi încredința pe corinteni că el, în calitate de conducător și părinte duhovnicesc al lor lucrează cu «puterea primită de la Domnul spre zidire... pentru adevăr» (II Cor. 12, 8—10); aceasta este puterea harului lui Hristos și lucrarea specială a Duhului Său, Duhul dragostei și unității, al comuniunii. Iar Mîntuitorul a lăsat la conducerea văzută a Bisericii comuniunea Apostolilor și după ei comuniunea episcopilor ca urmași ai comuniunii Apostolilor⁴⁹.

Sf. Grigorie de Nyssa socotea legătura «comuniunii și unității dintre Apostoli ca fiind «slava primită de ei de la Mîntuitorul. «Iar că prin slavă e numit Duhul Sfînt nu va nega cineva din cei cu Judecată, privind la cuvintele Domnului. Pentru că zice; «Slava pe care Mi-ai dat-o Mie, am dat-o lor; ca să fie una...» (Ioan 17, 21 urm). Căci le-a dat cu adevărat ucenicilor o astfel de slavă Cel ce a zis către ei «Luați Duh Sfînt» (Ioan 20, 22)⁵⁰.

Pentru felul cum au înțeles Sfinții Apostoli să țină un tot cele trei slujiri ale Preoției date lor de Mîntuitorul stă mărturie Sinodul Apostolic de la Ierusalim. Mai tîrziu, după cuvintele lui Eusebiu de Cezareea, Constantin cel Mare va «reproduce» prin Sinodul I ecumenic din Niceea, «chipul adunării Apostolilor»⁵¹.

Toate acestea subliniază modul cum s-a exercitat transmiterea întregii puteri a Preoției lui Hristos în Biserică, prin succesiunea apostolică în har și credință, căreia în zilele noastre, documentul ecumenic «Botez, Euharistie, Ministeriu» îi acordă o deosebită importanță, «ca expresie a permanenței, continuității, identității și fidelității vieții și misiunii lui Hristos în Biserică, prin Preoția instituită de la Apostoli și pînă azi»⁵².

46. Teodor M. Popescu, *Stințenia și răspunderile preoției*, în «Studii teologice», an IV (1952), nr. 3—4, p. 173.

47. Simeon al Tesalonicului, *Tratat despre Preoție*, la Pr. Conf. Dr. Alexandru I. Stan, *art. cit.*, p. 320.

48. Sf. Grigorie de Nyssa, *Scrieri, Partea întâia*, trad. din grecește de Pr. Prof. D. Stăniloae și Pr. Ioan Buga, Buc., 1982, p. 472.

49. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 242.

50. *Tîlcuirea la Cîntarea Cîntărilor*, în trad. cit., p. 329.

51. Silvestru, ep. de Kanev, *op. cit.*, vol. IV, p. 274, nota 1.

52. Pr. Prof. Dr. Ioan I. Ică, *Convergența în credință după Documentul ecumenic, Botez, Euharistie, Ministeriu*, «Studii teologice», an XXXVI (1984), nr. 5—6, p. 436.

În temeiul succesiunii apostolice, în har și credință se înțeleg atât de bine cuvintele lui Simeon al Tesalonicului care numea pe episcop «icoana lui Iisus» (εἰκὼν Ἰησοῦ) iar după el preotul (προεβύτερος), întru jertfirea celor de taină (κατὰ τὸ θθεῖν τὰ μυστικά)⁵³ arătînd că «pe preoți i-a așezat (Hristos n.n.) în locul Său, și plâsmuitori de suflete, și călăuze către cer, și lumină și viață, și Părinți și Păstori și păzitori investindu-i cu puterea Lui. Nu pentru ei înșiși i-a instituit, nici doar datorită lor, ci pentru alții i-a așezat»⁵⁴.

3. Preoția — Taină a comunității bisericești

Introducerea în succesiunea apostolică se face prin Taina Hirotoniei cînd viitorul preot înconjoară Sfînta Masă de trei ori arătînd prin aceasta datoria lui de a aduce toată viața lui pe Hristos ca Jertfă pentru credincioși, de a săvîrși Sfîntele Taine și a învăța în Biserică, de a avea într-un cuvînt, o preoție lucrătoare. Prin Hirotonie primește «dumnezeiescul har» care înseamnă dreptul și puterea de săvîrșire a Tainelor, de propovăduire a învățaturii de credință și de păstorie.

Momentele văzute ale Hirotoniei preotului cuprind cîteva acte care evidențiază semnificația slujirii preoțești. Astfel, în cadrul Sfîntei Liturghii, cînd are loc hirotonia în fața întregii comunități bisericești, după prefacerea Sfîntelor Daruri, arhiereul îi încredințează celui hirotonit, acum «îmbrăcat de harul Preoției», Sfîntul Trup al Domnului ca să-l țină în partea de răsărit a Sfîntei Mese; prin aceasta se arată că el va ține Trupul Domnului jertfit pe seama credincioșilor pînă la sfîrșitul vieții lui. Dar totodată «preotul privește, ținînd trupul Domnului pe mîini, spre viața veșnică, atunci cînd se va cere de la el trupul tainic»⁵⁵. Se mai arată prin aceasta că numai preotul sfințit de Hristos însuși prin puterea Sfîntului Duh în Taina Hirotoniei, poate fi aducător al Jertfei lui Hristos pentru toată comunitatea, pentru că așa cum spune Sf. Chiril al Alexandriei, numai «episcopilor, că unora ce au primit conducerea, și celor cu un grad mai mic adică preoților, li s-a încredințat jertfelnicul și cele din lăuntru catapetesmei»⁵⁶.

În rugăciunea după așezarea cinstitelor daruri, la Liturghia Sfîntului Vasile cel Mare, preotul se roagă Mîntuitorului Hristos: «Și precum ai primit de la Sfînții Tăi Apostoli, această slujbă adevărată, așa primește și din mîinile noastre, ale păcătoșilor, aceste daruri întru bunătatea Ta, Doamne, pentru ca învrednicindu-ne a sluji fără prihană la Sfîntul Tău Jertfelnic, să aflăm plata credincioșilor și înțelepților iconomi «în ziua cea înfricoșată a răsplătirii Tale celei drepte».

Din momentul Hirotoniei, episcopul și preotul sînt recunoscuți ca reprezentanți ai comunității prin harul special al Duhului Sfînt⁵⁷, acordat lor la cererea întregii Biserici prin cei ce au puterea de la Mîntuitorul să facă această cerere în numele Bisericii și împreună cu ea.

53. Simeon al Tesalonicului, în *art. cit.*, p. 322.

54. *Ibidem*, p. 320.

55. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, p. 174.

56. *Închinare în Duh și adevăr*, cartea XIII, P.G., 68, col. 847, în *op. cit.*, vol. III, p. 121.

57. Sf. Ioan Gură de Aur: «Dacă n-ar fi Duhul Sfînt n-ar fi păstori și învățători în Biserică. Căci aceștia se fac prin Duhul, cum zice și Pavel: «Întru care Duhul Sfînt v-a pus episcopi» (*Omil. 14 la Cincizecime*, P.G., 50, 458).

Hirotonia este o Taină prin excelență a comunității în sensul că se săvârșește cu concluderea întregii comunități, în cadrul Sfintei Liturghii, ca slujbă principală a comunității, cînd credincioșii dau mărturie prin acel «Vrednic este» că preotul îi este dat comunității de către Hristos însuși prin Duhul Său spre slujire preoțească, fiind învățători ai Cuvîntului lui Dumnezeu, aducători ai Euharistiei și Sfințitori prin Sfintele Taine și conducători spre mîntuire credincioșilor.

Acel «Vrednic este» înseamnă «mărturia bună de la cei din afară», cum îi arată Sfîntul Apostol Pavel, episcopului Timotei, vorbindu-i despre însușirile slujitorilor bisericesti (I Tim, 3, 7).

Preotul nu aduce numai jertfele și rugăciunile lui personale, ci ale comunității ca întreg și ale tuturor credincioșilor, alăturate la Jertfa lui Hristos. În virtutea harului Preoției primit în Taina Hirotoniei și a caracterului conferit de acesta, preotul este slujitor al Mîntuitorului Hristos și al Bisericii Sale; el este preot pentru alții (credincioșii) cum arăta Simeon al Tesalonicului și anume chemat și ales dintre aceștia și consacrat prin puterea Sfîntului Duh pentru aceștia (Fapte 20, 28, Evrei 5, 1) ⁵⁸.

Astfel în săvîrșirea Tainelor, preotul se roagă de fapt în numele credincioșilor și în numele lor aduce Jertfa cea nesingeroasă. Dar el sfințește cinstitele daruri și săvîrșește toate Tainele și lucrează toate în numele lui Hristos (în persona Christi) și cu împuternicirea Lui, al Cărui slujitor și reprezentant este. Întrucît Hristos, ca adevăratul și Unicul Păstor alege pe preoți ca organe ale Lui spre săvîrșirea Tainelor, transmițîndu-le harul și puterea de la Tatăl, ca să devină preoți și învățători și păstori și să exercite aceste trei slujiri ale Lui, preoții primesc harul și puterea preoțească de la Hristos nu din partea credincioșilor căci aceștia nu pot procura preoților puterea pe care nu o au» ⁵⁹.

*

Preoția se delimitează în viața Bisericii și a credincioșilor ca Taină cu o profundă semnificație în lucrarea mîntuirii.

Fără preot nu poate fi Biserică în calitate de comunitate sacramentală mîntuitoare, preotul a fost ales de Dumnezeu însuși ca prin el să se facă vădită slujirea de Mijlocitor obiectiv a Mîntuitorului Hristos pentru a noastră mîntuire. «Căci dacă nimic nu lucrează Dumnezeu decît prin preot, nu ai nici mîntuire, nu te împărtășești nici de Taine, nu te bucuri nici de binecuvîntare și nu ești deci nici creștin» ⁶⁰.

Iar Sf. Chiril al Alexandriei a scris că «trebuința de a sluji ca preot și de a Se sfinți împreună cu noi ține de iconomia întrupării» lui Hristos ⁶¹.

Ca om, Mîntuitorul Hristos a primit Preoția Sa veșnică de la Dumnezeu cel în Treime închinat și la rîndul Său a lăsat lucrarea Preoției Apostolilor și urmașilor lor, episcopii, preoții, în Biserică.

58. În rugăciunea punerii înainte a cinstitelor daruri, la Liturgia Sfîntului Vasile cel Mare, preotul rostește: «Tu ești Cel ce ne-ai pus pe noi în slujba aceasta, cu puterea Sfîntului Duh. Binevoiește dar, Doamne, să fim slujitori ai Legii Tale celei noi și ai Sfîntelor Tale Taine...».

59. *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, p. 156—157.

60. Patriarhul Ieremia II al Constantinopolei, *Răspuns II către luterani*. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omil. la I Tes. 10*, P. G., 62, 456 în *op. cit.*, vol. 2, p. 254.

61. *Glaphyra*, P. G., 69, col. 100, în *op. cit.*, vol. 3, p. 148.

În planul creației, omul a fost creat ca o persoană după chipul Logosului, al lui Hristos, Care, ca om a scris Sf. Maxim Mărturisitorul, este pirga firii noastre ridicate La Dumnezeu și Tatăl⁶² «înfăptuind în Sine mîntuirea tuturor»⁶³. Și omul trebuie să adune în sine rațiunile creației ca să le ofere Logosului așa cum le-a oferit Logosul ca dar întregii lumi.

La rîndul lor, episcopul și preotul sînt persoanele după chipul Logosului întrupat — devenit El însuși, prin Întrupare, Preotul deplin restaurat — ce au primit mînia să slujească Acestuia în lucrarea Lui de readunare a oamenilor în Sine, prin împuternicirile Preoției bisericești sfințitoare, prin propovăduirea învățaturii Lui unificatoare, prin călăuzirea lor spre Logosul cel întrupat⁶⁴.

---

62. *Ambigua*, p. 243.

63. *Ibidem*, p. 242.

64. Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *op. cit.*, vol. 3, p. 145—146.

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE EPIGRAFIE GRECĂ ȘI LATINĂ DE LA BOLOGNA (ITALIA)

Intre 10—12 octombrie 1986 a avut loc la Bologna Colocviul internațional de epigrafie greacă și latină cu tema: *A treia perioadă a epigrafiei. Limbaj și modele, supraviețuire și înnoire de la Antichitate la Evul Mediu*. Colocviul a fost organizat de Institutul de istorie antică al Universității din Bologna, Centrul de studii «Bartolomeo Borghese», din același oraș, Școala franceză din Roma și Asociația internațională de epigrafie greacă și latină. Au participat cca. 100 de specialiști mai cu seamă din Italia și Franța, dar au fost prezenți istorici și epigrafiști și din Spania, Tunis și Iugoslavia. Lucrările propriu-zise s-au desfășurat în marea aulă a Academiei di Belle Arti — Academia Clementina.

S-a urmărit analiza societății de la sfârșitul antichității și în special a acelor expresii instituționale și culturale care au elaborat limbaje și modele, formulări complexe și evaluate, ample documentate în moștenirea epigrafică. De asemenea, s-a cercetat soarta acestui patrimoniu epigrafic de la sfârșitul Antichității în cursul Evului Mediu, și anume, cum el s-a putut păstra prin mijlocirea dreptului sau cum s-a înnoit luând forme noi.

Baza lucrărilor au constituit-o 12 rapoarte, care s-au concentrat mai cu seamă asupra secolelor IV—VI. Deși din punct de vedere teritorial s-a dorit cuprinderea întregului teritoriu al fostului imperiu roman târziu, totuși cele mai multe rapoarte s-au concentrat asupra părților sale occidentale și sud-estului european. Cîteva exemple sînt revelatoare în această privință: *Formularile epigrafiei latine oficiale în Antichitatea târzie*, raport prezentat de André Chastagnol profesor la Sorbona (Paris); *Varietăți de formulări și tipuri pe epitafuri din Byzacena și sudul provinciei Proconsulare*, de Noël Duval, profesor la aceeași universitate, Sorbona; *Epigrafia Spaniei târzii de la Dioclețian la Theodosie. Probleme de istorie și cultură*, de prof. Javier Arce, de la Institutul spaniol de arheologie «Rodrigo Caro» din Madrid; *Epigrafia creștină, epigrafia creștinilor. La originile celei de a treia perioade a epigrafiei*, de Carlo Carletti, profesor la Universitatea din Bari (Italia); *Epigrafia creștină și din Evul Mediu la Salona și Split*, de Dr. Emilio Marin, de la Muzeul de arheologie din Split (Iugoslavia). În această categorie s-a înscris și raportul participantului român intitulat: *Trăsături caracteristice ale epigrafiei din regiunile Dunării de Jos în secolele IV—VI* și care a cuprins teritoriile României, Bulgariei și părți din Iugoslavia.

Alte rapoarte au depășit însă perioada secolelor IV—VI urmărind problematica pînă în secolele XI—XII. Exemple în această privință le reprezintă rapoartele: *Destinul epigrafiei africane în Iiriqiya*, prezentat de Dr. Azedine Beschouch, de la Tunis; *Iustinian și după Iustinian*, de Roberto Bonini, de la Universitatea din Bologna; *Tituli aulici și funcții administrative în inscripțiile bizantine. Continuitate și schimbare între secolele VII și IX*, de Antonio Carile, profesor la Universitatea din Bologna (Catedra de bizantinologie).

În afară de rapoarte programul Colocviului a cuprins și comunicări scurte de cîte 10 minute, axate tot pe problematica generală a Colocviului. Au fost prezentate 9 asemenea comunicări, din care citez: A. T. Sartori (Milano): *Formulări funerare creștine: tradiția înnoită*; M. Silvestrini (Bari): *Inscripții funerare păgîne din perioada târzie: exemple din regio secunda*; G. G. Pani (Roma): *Forma, limbajul și conținutul dedicațiilor epigrafice din tituli ansati (sec. IV—IX d.Hr.)*; E. Ercolani Cocchi (Bologna): *Epigrafia monetară de la sfârșitul Antichității pînă în prima perioadă bizantină și altele*.

Deschiderea lucrărilor Colocviului a avut loc în sala *Stabat Mater* a Archigimnaziului, edificiu construit în 1563 pentru a servi de sediu stabil al universității bologneze, cea mai veche din Europa (testată sigur în ultimul sfert al secolului al XI-lea și anume prin 1087—1088, de aceea se fac de pe acum pregătiri pentru aniversarea ei de 900 ani). Numele sălii a fost dat în secolul trecut ca urmare a faptului că la 18 martie 1842 a avut loc aici premiera compoziției muzicale «*Stabat Mater*» a lui Giacomo Rossini, dirijată de Gaetano Donizetti. După cuvântările introductive rostite de Prof. Giancarlo Susini, de rectorul Universității din Bologna și de Prof. Georgi Mihailov, președintele Asociației internaționale de epigrafie greacă și latină, a vorbit Prof. G. Sanders, de la Universitatea din Gand, despre: *Perenitatea mesajului epigrafic: de la comunitatea țirzie romană la lectorii studiului din Bologna*.

Programul Colocviului a cuprins și vizite la monumentele antice și medievale ale orașului aflate în Museo Civico, secțiile de arheologie (lapidariul roman) și medievală, precum și la alte obiective de importanță istorică majoră.

Foarte bine organizat și cu un program bine gândit, Colocviul de la Bologna a reprezentat o realizare importantă pe calea cunoașterii epigrafiei țirzii antice și medievale (bizantine) și pentru care meritul cel mai mare îl au organizatorii de la Bologna în frunte cu profesorii Giancarlo Susini și Angela Donati. Lucrările colocviului vor apare într-un volum, probabil anul viitor.

Colocviul asupra căruia referim aici este al V-lea organizat la Bologna pe teme istorice și epigrafice și despre fiecare pînă acum a apărut cîte un volum cu lucrările care au avut loc (Prof. EMILIAN POPESCU).

NOTE BIBLIOGRAFICE

ST 6/1986

O DOGMATICĂ PENTRU OMUL DE AZI *

de Dan-Ilie Ciobotea

Părintele Dumitru Stăniloae este personalitatea cea mai marcantă a teologiei române contemporane. Olivier Clément nu ezită să recunoască în el pe «cel mai mare teolog ortodox de azi». Părintele Stăniloae este autorul unei «Teologii dogmatice ortodoxe»¹ apărută la București în 1978 și a cărei publicare în limbile engleză, franceză, germană și greacă este actualmente în curs sau în pregătire.

Această carte în trei volume este o sinteză a efortului teologic și spiritual, pe care Părintele Stăniloae îl oferă ca ofrandă Bisericii sale și credinței creștine, în cei peste patruzeci de ani cât a predat teologia sistematică. Dogmatica sa este o carte profundă și pasionantă, densă și extrem de bogată. De aceea, nici o prezentare nu poate înlocui lectura ei integrală și aprofundată. Aici vom arăta, pe scurt, conținutul și câteva aspecte² ale gândirii teologice și mărturiei spirituale pe care le conține această Dogmatică.

Primul volum tratează despre: Revelația divină ca sursă a credinței creștine; Biserica, organ și mediu de păstrare și fructificare a conținutului Revelației; învățătura creștină ortodoxă despre Dumnezeu, despre lume, opera iubirii lui Dumnezeu destinată îndumnezeirii.

---

* Acest articol a apărut în revista «Irenikon» (Chevetogne, Belgia), nr. 4/1981, pp. 472—484.

1. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, 3 volume (504+380+462 pp.).

În textul acestui articol, pentru citarea *Dogmaticii* vom indica numai volumul și pagina la care ne referim.

2. Privitor la diferitele aspecte ale teologiei Părintelui Stăniloae, luată în ansamblul său, vezi: Ion Bria, *Hommage au Père Dumitru Stăniloae pour son soixante-quinzième anniversaire*, în revista «Contacts», nr. 105, 1979, pp. 67—74; *Père Dumitru Stăniloae à 70 ans*, în «L'Eglise Orthodoxe Roumaine en 1975», Bucarest 1974, pp. 115—122; Antonie Plămădeală, *Some lines on Professor Staniloae's Theology*, în revista «The Altar», London, 1970, pp. 24—29; Ion Bria, *A look at Contemporary Romanian Dogmatic Theology*, în revista «Sobornost», London, nr. 5, 1972, p. 330—336; Ion Bria, *La théologie dogmatique actuelle*, în lucrarea colectivă «De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours», Bucarest, 1974, p. 254—272; Dan-Ilie Ciobotea, *La théologie roumaine contemporaine*, în revista «Service Orthodoxe de Presse» (SOP), Paris, nr. 27, 1978, p. 9—11; Dumitru Stăniloae, *Dieu est amour*, traduction et postface de D. Neeser, Genève, 1980; Daniel Neeser, *Le monde, don de Dieu, réponse de l'homme. Aspects de la pensée du Père Dumitru Stăniloae*, în «Revue de théologie et de philosophie», Genève, 112 (1980), pp. 139—150; Ion Bria, *The creative vision of D. Stăniloae. An introduction to his theological thought*, în revista «The Ecumenical Review», nr. 1, 1981, pp. 53—59; Ion Bria, *Pour situer la théologie du Père Stăniloae*, în «Revue de théologie et de philosophie», 112 (1980), pp. 133—137; *Le Père Dumitru Stăniloae, docteur honoris causa de l'Institut Saint Serge*, allocution d'Olivier Clément, în revista «Service Orthodoxe de Presse» (SOP), nr. 59, 1981, pp. 18—23.

Al doilea volum tratează despre: Persoana lui Iisus Hristos și opera Sa mântuitoare săvârșită în umanitatea asumată de El; opera de mântuire a lui Hristos în desfășurare; Biserica, trupul tainic al Domnului în Duhul Sfânt; însușirea personală a mântuirii în Biserică prin lucrarea Sfântului Duh și colaborarea omului.

Al treilea volum tratează despre: Sfintele Taine; eshatologia sau viața viitoare, eshatologia particulară și eshatologia universală.

1. *Cartea este o mărturisire de credință ortodoxă într-o epocă de secularizare*

Ceea ce se remarcă mai întâi în Dogmatica Părintelui Stăniloae este pasiunea sa arzătoare pentru credința Bisericii, pasiunea sa pentru Tradiția vie a Sfinților Părinți a căror tinerețe veșnică el o pune în evidență; dar și pasiunea și grija sa pentru credința de azi și viitorul ei. Dogmatica Părintelui Stăniloae este scrisă mai întâi pentru și în interiorul unei Biserici vii, rugătoare și mărturisitoare, a unei Biserici care este larg și adânc înrădăcinată în inima unui popor al cărui botez creștin și etnogeneză au coincis în istorie adică s-a născut român și creștin în același timp și a cărui cultură este profund marcată de Ortodoxie. Dar această Dogmatică este, de asemenea, scrisă într-o epocă de secularizare, adică în epoca noastră. Și cum fiecare epocă are felul ei de a preamări sau de a răstigni pe Dumnezeu și omul, epoca noastră îl are și ea.

De aceea Părintele Stăniloae ține seama, în același timp, de umbrele și de luminile timpului nostru. În cartea sa, el se referă la Părinții Bisericii, dar în același timp este foarte sensibil la problemele omului contemporan, la neliniștile sale, la preocupările și aspirațiile sale legitime. Se află în această carte un adevărat efort de dialog cu oamenii, cu lumea contemporană creștină. Părintele Stăniloae este la curent cu contribuțiile teologilor ortodocși contemporani, cei mai cunoscuți, pe care îi citează în cartea sa (de exemplu: Yannaras, Nissiotis, Nellas, Olivier Clément, Evdokimov, Schémann, Karmiris). Dar el este sensibil și la gândirea teologică romano-catolică, protestantă și anglicană (de exemplu: Rahner, Urs von Balthasar, Moltmann, Panenberg, Alchin). Iar în raport cu lumea neteologilor, autorul încearcă adesea să discearnă mesajul cel mai profund din gândirea filosofică sau literară contemporană. Cartea sa apare într-o epocă în care dialogul între ortodocși și confesiunile neortodoxe occidentale se intensifică și într-un moment când numeroase ideologii și curente filosofice se întretaie. Reflectând o Tradiție vie și bogată, cartea Părintelui Stăniloae arată înaintea de toate actualitatea permanentă a credinței creștine și unicitatea sa de neînlocuit.

Suflul care străbate cartea de la un capăt la altul este acela al unei mărturisiri de credință făcută într-o epocă de secularizare; o mărturisire de credință exprimată uneori filosofic, alteori într-un limbaj duhovnicesc, uneori referindu-se la Părinții și marii trăitori ai Bisericii Ortodoxe, alteori în dialog cu gândirea contemporană. Fără agresivitate și fără teamă, fără o dorință de originalitate cu orice preț și fără preocupare imediată de frumusețea artistică a frazei, autorul se străduiește să prezinte credința Bisericii Ortodoxe în ceea ce are ea mai profund și să arate că Evanghelia nu este o posibilitate între altele, ci o realitate și o șansă unică. Ba mai mult, într-o epocă cum este a noastră, teologul ortodox nu încetează să scruteze sensul profund al istoriei, al cosmosului, a tot ceea ce este grav în preocupările omului contemporan și să discearnă în ele o semnificație teologico-spirituală fundamentală.

2. Dogmele care liberează

Cuvîntul «dogmatică» sau «dogmă» are pentru omul de azi, foarte adesea, un sens peiorativ: dogma are ceva constrîngător, de limitare. Totuși, dogmele credinței creștine, în înțelegerea lor ortodoxă, deschid un orizont de viață și de libertate infinită. În acest sens, Părintele Stăniloae obișnuiește să spună că în timpul unei înțîniri cu un liber cugetător, el s-a prezentat ca profesor de teologie dogmatică. Interlocutorul său a ținut să-și exprime rezerva față de tot ceea ce este dogmatic, căci, zice el, «dogmele îmi iau libertatea». Cu blîndețe, Părintele Stăniloae i-a răspuns: «dogmele pe care eu le predau sînt, dimpotrivă, o eliberare. Să luăm de exemplu dogma învierii. Dacă moartea este ultimul cuvînt asupra tot ceea ce fac, ce sper, atunci unde se află libertatea? Dar Învierea mă eliberează și îmi permite o comuniune veșnică și nesfîrșită».

În Dogmatica pe care o prezentăm aici, Părintele Stăniloae scrie: «Dumnezeu este relativizarea oricărei stări atinse, a oricărui rezultat obținut. Fiecare stare atinsă e numai o treaptă spre o alta mai înaltă. «Împărăția libertății» e mai presus de orice treaptă ce poate fi atinsă. Spre libertatea aceea înaintăm, fiind mereu liberi de orice treaptă atinsă. Dumnezeu se revelează în felul acesta ca fiind factorul de formare al unei umanități mereu mai înălțate, forța care ne duce spre un viitor niciodată închis. Acest factor se manifestă în forma unei iubiri de oameni care dă continuu oamenilor mai mult, care vrea pe oameni mereu mai iubitori între ei (...) Dumnezeu se opune absolutizării oricărei structuri și stări interumane atinse» (I, p. 493).

Și autorul precizează: «Nici chiar iubirea aproapelui nu ne face liberi decît în Dumnezeu» (I, p. 492). Profund înrădăcinat în felul în care sensibilitatea ortodoxă abordează adevărul creștin, Părintele Stăniloae subliniază conținutul spiritual, existențial și ontologic-mîntuitor al dogmelor de credință. Dogmele «exprimă pe Hristos în lucrarea Lui mîntuitoare (...) Dogma nu este o îngustare a dezvoltării spirituale libere a ființei umane care crede, ci, dimpotrivă, ea o menține pe aceea capabilă de o astfel de dezvoltare. Dogmele creștine sînt o asigurare a libertății credinciosului ca persoană nelăsînd-o supusă naturii și dizolvată în ea. Dogmele creștine, dimpotrivă, fundamentează dezvoltarea duhovnicească a celui ce crede în libertate, pentru că ele sînt expresia comuniunii lui cu Dumnezeu ca Persoană. Iar comuniunea interpersonală este domeniul libertății prin excelență, deși în același timp e domeniul credinței (I, 77, 78). Dogmele nu sînt un sistem de învățături finit în perspectiva lui și dependent de om în realizarea lui limitată, ci talmăcirea realității lui Hristos în curs de extindere în oameni. Hristos este, însă, dogma vie, atotcuprinzătoare și lucrătoare a întregii mîntuirii (...) De fapt, în Hristos este concentrat și realizat integral tot ceea ce este exprimat în dogmele creștine: e exprimată nemărginirea divină la care participă natura Sa umană și la care, prin această natură umană comună, au puțința să participe toți (I, 79).

Pentru Părintele Stăniloae «fundamentul dogmelor este Sfînta Treime, comuniune a iubirii desăvîrșite». Dar întruparea lui Hristos revelează de asemenea Sfînta Treime, căci «Hristos arată prin Sine pe Tatăl și pe Duhul, săvîrșind împreună cu Ei opera de ridicare a omenirii la comuniunea eternă cu Sfînta Treime, Care este Ea însăși structura comuniunii perfecte» (I, 79, 80).

3. A face teologie înseamnă a mărturisi iubirea lui Dumnezeu și a lupta pentru adevărul omului.

Părintele Stăniloae definește teologia ca o slujire eclezială care explică și aprofundează conținutul planului mîntuirii și ca o slujire de reînnoire a operei dia-

conale a Bisericii (I, p. 92). Scopul gândirii teologice asupra conținutului credinței moștenită din mărturia și din trăirea inițială a Revelației este de a face acest conținut eficient ca factor de mântuire pentru fiecare generație (I, 98). Din toată teologia care se face în Biserică, «Biserica menține ca învățătură permanentă ceea ce explicitează autentic planul de îndumnezeire a omului» (I, p. 99).

Teologia are o responsabilitate pentru viața bisericească și pentru progresul său spiritual. «Teologii trebuie să-și încadreze slujirea în această operă de mântuire a credincioșilor Bisericii din fiecare timp. De aceea, reflexiunea teologică personală trebuie să fie animată nu de dorința de originalitate cu orice preț, ci de explicarea a ceea ce este moștenire comună și slujește mântuirii credincioșilor Bisericii din acel timp; ea trebuie să stea în strinsă intimitate cu viața de rugăciune și de slujire a Bisericii pentru a adânci și înviora această slujire. Fără aceasta, Biserica poate deveni formalistă în slujirea ei, iar teologia, rece și individualistă» (I, p. 101).

Autorul subliniază că progresul teologiei se explică și prin progresul spiritual al umanității de-a lungul epocilor, și prin problemele noi ale umanității în funcție de care se realizează acest progres. Pentru el, progresul real al teologiei este legat de trei condiții: fidelitatea față de revelația în Hristos, cuprinsă în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție și trăită neîntrerupt în viața Bisericii; responsabilitatea față de omenii epocii în care se face această teologie, și deschiderea față de viitorul eshatologic, adică obligația de a îndruma pe credincioși spre desăvârșirea lor împlinită în acel viitor.

A neglija una sau alta din aceste condiții înseamnă a da naștere unei teologii nu numai insuficientă ci și păgubitoare pentru Biserică și pentru credincioși (I, p. 103). În acest sens, Părintele Stăniloae critică o «teologie repetitivă» vinovată de o întreită infidelitate: față de caracterul ultim al Revelației, față de contemporaneitate și față de viitor (I, p. 104). De asemenea, el nu se încrede într-o «teologie exclusiv atașată prezentului» (I, p. 105).

Tot așa de «păgubitoare și generatoare de dezordine este și teologia care nu acordă atenție decît viitorului, o teologie dominată de un spirit exclusiv eshatologic, care neglijează realitatea vieții prezente și ajutorul ce trebuie dat acesteia» (I, p. 106).

Prin îndeplinirea celor trei condiții cerute, «teologia este tradițională și în același timp contemporană și profetic-eshatologică. Ea este fidelă trecutului, dar nu e închisă în trecut, e fidelă omenirii de azi dar are privirea deschisă dincolo de faza ei actuală. Teologia trebuie să fie ancorată în fundamentul neschimbat pus de Hristos, dar în același timp face accesibile bunătățile lui Hristos oamenilor de azi, și îi pregătește pentru deplina participare la ele în veacul viitor, constituind, prin aceasta, un ferment al progresului în fiecare timp (I, p. 107, 108). Din unicitatea întrupării lui Dumnezeu derivă aportul unic al teologiei creștine. Părintele Stăniloae subliniază că sarcina teologilor de azi este de a scoate mai mult în evidență umanismul creștin care este conținut în principalele acte ale Revelației ce culminează în Hristos.

«Creștinismul nu poate fi folositor nici unui timp, prin urmare nici celui de azi, dacă nu-i aduce ceva ce numai el îi poate aduce: legătura cu sursa înfinită de putere a lui Dumnezeu devenit om. Numai așa poate ajuta el progresul printr-o neîncetată spiritualizare. Noi, teologii de azi, putem și sintem datori să relevăm mai mult ca în trecut aportul umanist creștin al actelor principale ale Revelației divine culminate în Hristos — ca: întrupare a Fiului lui Dumnezeu, jertfa Lui pe cruce, Învierea și Înălțarea Lui ca om — cu consecințele care decurg din ele pentru slujirea progresului și spiritualizării în general. Acesta este sensul pozitiv al deschiderii teologiei față de lume, rămânind fidelă ei însăși: să dea toată atenția lui *saeculum*, în sensul recunoașterii consistenței și valorii lumii, ajutorului ce trebuie

să i-l dea spre o adevărată dezvoltare a ceea ce constituie adevărata umanitate creștină. Dogmele întrupării, învierii, îndumnezeirii aduc un mare aport acestui progres al omului în autenticitatea lui.

Unirea ipostatică a celor două firi în Hristos (...) nu este decît fortificarea eternă a relativului prin absolut, deci a creatului» (I, p. 105).

4. O teologie a persoanei în comuniune

Tuturor filosofiilor și misticilor care izolează persoana umană și fac din ea un individ sau o dizolvă în natură sau în mulțimea solitară sau uniformă, Părintele Stăniloae, opune viziunea ortodoxă despre om, adică persoana în comuniune, creată după chipul Persoanelor divine ale Sfintei Treimi celei de o ființă și nedespărțită (I, p. 282—320; p. 375—497; II, p. 34—107; p. 303—377; III, p. 213—350). Pentru el, Sfînta Treime este «structura supremei iubiri» (I, p. 282). Ea este «taina perfecte unități a Persoanelor distincte» (I, p. 288). Chipul lui Dumnezeu în om este fundamentul participării sale la viața trinitară prin har și permite radierea acestei vieți trinitare, prin om, în lume (I, 390—393). «Revelarea Treimii, prilejuită de Întruparea și activitatea pe pămînt a Fiului, nu e decît o atragere a noastră prin har, sau prin Duhul Sfînt în relația filială a Fiului cu Tatăl. Actele de revelare ale Treimii sînt acte mîntuitoare și îndumnezeitoare, sînt acte de ridicare a noastră în comuniunea cu Persoanele Sfintei Treimi (...) Un Dumnezeu monopersonal nu ar avea în Sine iubirea sau comuniunea eternă, în care să voiască să ne introducă și pe noi» (I, p. 287).

În calitate de ființă creată după chipul lui Dumnezeu, omul caută absolutul, dar acest absolut nu este impersonal. La drept vorbind, în căutarea absolutului, omul caută relații interpersonale infinite și eterne. Omul nu se poate mulțumi să rămînă închis în relații cu realități finite. El are nevoie de relație cu realitatea infinită în care se include în același timp noutatea continuă, care nu se identifică numai cu interesul mereu nou al omului, ci și cu interesul mereu nou al acelei Persoane inepuizabile, față de el. Numai în această iubire infinită se poate odihni omul (...). Rațiunea și inima noastră se cer după comuniunea cu Persoana capabilă de o relație infinită (...). Pe ea o intuiește mintea ca sens suprem al vieții» (I, p. 394).

Dar această comuniune totală și permanentă a omului cu Dumnezeu a fost realizată în Hristos care devine fundamentul ei unic pentru eternitate. «Prin întruparea Sa ca om Hristos ne-a făcut accesibilă comuniunea cu Sine ca Dumnezeu în forma umană culminantă, mai bine zis cu întreaga Sfîntă Treime. Numai Iisus Hristos ne-a dat puterea să ieșim deplin din egoismul păcatului, din închisoarea în limitele naturii ca sistem al proceselor de compunere și descompunere, sau al coruptibilității ce se încheie cu moartea» (II, p. 30—31). Transparența lui Hristos ca om pentru Dumnezeu, în calitate de Persoană, este în același timp deschiderea Sa totală față de oameni. «Hristos este în gradul suprem omul pentru oameni, întrucît e omul pentru Dumnezeu sau umanitatea deschisă deplin lui Dumnezeu» (II, p. 44).

5. O teologie a participării și a îndumnezeirii

Urmînd teologiei patristice, Părintele Stăniloae vede toată realitatea creată ca realitate chemată să participe la viața divină. Cu multă îndrăzneală și originalitate, el prezintă atributele lui Dumnezeu în raport cu lumea, ca aspecte multiple ale participării la care lumea este chemată. Astfel, el vorbește despre infinitatea lui Dumnezeu și despre participarea creaturilor la această infinitate; despre simplitatea sau unitatea lui Dumnezeu și participarea naturii compuse la această simplitate; despre eternitatea lui Dumnezeu și timpul ca interval între Dumnezeu și creatură,

și ca mediu de creștere al creaturii spre participarea la eternitate; despre supra-spațialitatea lui Dumnezeu și participarea creaturilor «spațiale» la aceasta; despre spațiul de comuniune al lui Dumnezeu cu noi; despre atotputernicia lui Dumnezeu și despre diferitele puteri ale făpturilor datorită participării la atotputernicia lui Dumnezeu; despre atotștiința lui Dumnezeu și participarea creaturilor raționale la aceasta; despre dreptatea și mila lui Dumnezeu; despre sfințenia lui Dumnezeu și participarea noastră la aceasta; despre bunătatea și iubirea lui Dumnezeu și participarea noastră la ele (I, p. 146—281).

6. *Creația nu este nici neutră nici profană, ci ea este esențialmente «teologică».*
O teologie a lumii.

Părintele Stăniloae ține seama de faptul că noi trăim azi într-o vreme a științei și energiei nucleare, într-o epocă în care angajamentul social a devenit un leitmotiv în Biserică. Progresul științei și al tehnicii îl determină pe om să se descopere din ce în ce mai responsabil de viitorul și de viața planetei însăși. Știința și aplicarea tehnicii au astăzi nevoie de o etică. Solidari în destinul pe care ni-l rezervă aplicarea tehnicii moderne, toți locuitorii planetei, inclusiv creștinii, au nevoie de o etică a utilizării resurselor lumii și a științei. În acest context, autorul nostru consideră de actualitate acută elaborarea unei teologii ortodoxe a lumii. El reia teologia «rațiunilor creației» (logoi) a Sfinților Părinți ai Răsăritului și o aprofundează elaborând o teologie a lumii.

Părintele Stăniloae pleacă de la faptul că în structura sa, cosmosul corespunde capacității noastre de cunoaștere. Între rațiunea umană (ratio) și raționalitatea lumii (legile care structurează natura) se află un raport strâns. Dar persoana umană poate descoperi raționalitatea lumii, este capabilă de cercetare științifică și poate modela și combina datele acestei raționalități, tocmai pentru că raționalitatea care se găsește în structura lumii este rezultatul actului creator al unei Persoane supreme (I, p. 10, 327, 345—375). «Raționalitatea cosmosului are un sens numai dacă e cugetat înainte de creare și în toată continuarea lui de o ființă creatoare cunoscătoare, fiind adus la existență pentru a fi cunoscut de o ființă pentru care a creat și, prin aceasta, pentru a realiza între sine și acea ființă rațională creată un dialog prin mijlocirea lui» (I, p. 10—11). «Noi apărem ca unica ființă care, aparținând lumii văzute și imprimată de raționalitate, e conștientă de această raționalitate a ei și, odată cu aceasta, de sine însăși (...). Noi sîntem totodată conștiința lumii și factorul de valorificare a raționalității lumii și de prelucrare conștientă a ei în favoarea noastră, iar prin aceasta, de autoformare conștientă a noastră» (I, p. 11). Lumea a fost creată pentru a fi umanizată, și nu pentru ca omul să se piardă sau să se dizolve în ea (I, 12—13, 339). Lumea găsește în om împlinirea sa, dar omul nu-și împlinește destinul său, vocația sa decît în comuniune cu Persoanele divine infinite în viața lor spirituală (I, p. 17). «Raționalitatea care există în univers se cere completată, își cere o explicație în raționalitatea persoanei. Ea nu epuizează toată raționalitatea. Raționalitatea aceasta, privită în sine ca singura existentă, a făcut pe mulți scriitori și gînditori moderni să meargă pînă acolo încît să considere universul, care duce orice persoană la moarte, ca o uriașă necropolă, ca un univers al absurdului, al lipsei de sens, al unei raționalități iraționale (...). Dar această raționalitate își capătă sensul deplin cînd e considerată ca avîndu-și izvorul într-o persoană rațională, care se servește de ea pentru un dialog etern al iubirii cu alte persoane (...). Tot ce e obiect rațional este numai mijlocul unui dialog interpersonal. Deci lumea ca obiect e numai mijlocul unui dialog de gînduri și de fapte iubitoare între Persoana rațională supremă și persoanele raționale umane, ca și între acestea înseși» (I, 20).

să i-l dea spre o adevărată dezvoltare a ceea ce constituie adevărata umanitate creștină. Dogmele întrupării, învierii, îndumnezeirii aduc un mare aport acestui progres al umanului în autenticitatea lui.

Unirea ipostatică a celor două firi în Hristos (...) nu este decît fortificarea eternă a relativului prin absolut, deci a creatului» (I, p. 105).

4. O teologie a persoanei în comuniune

Tuturor filosofilor și misticilor care izolează persoana umană și fac din ea un individ sau o dizolvă în natură sau în mulțimea solitară sau uniformă, Părintele Stăniloae, opune viziunea ortodoxă despre om, adică persoana în comuniune, creată după chipul Persoanelor divine ale Sfintei Treimi celei de o ființă și nedespărțită (I, p. 282—320; p. 375—497; II, p. 34—107; p. 303—377; III, p. 213—350). Pentru el, Sfinta Treime este «structura supremei iubiri» (I, p. 282). Ea este «taina perfecte unități a Persoanelor distincte» (I, p. 288). Chipul lui Dumnezeu în om este fundamentul participării sale la viața trinitară prin har și permite radierea acestei vjeți trinitare, prin om, în lume (I, 390—393). «Revelarea Treimii, prilejuită de Întruparea și activitatea pe pămînt a Fiului, nu e decît o atragere a noastră prin har, sau prin Duhul Sfînt în relația filială a Fiului cu Tatăl. Actele de revelare ale Treimii sînt acte mîntuitoare și îndumnezeitoare, sînt acte de ridicare a noastră în comuniunea cu Persoanele Sfintei Treimi (...) Un Dumnezeu monopersonal nu ar avea în Sine iubirea sau comuniunea eternă, în care să voiască să ne introducă și pe noi» (I, p. 287).

În calitate de ființă creată după chipul lui Dumnezeu, omul caută absolutul, dar acest absolut nu este impersonal. La drept vorbind, în căutarea absolutului, omul caută relații interpersonale infinite și eterne. Omul nu se poate mulțumi să rămînă închis în relații cu realități finite. El are nevoie de relație cu realitatea infinită în care se include în același timp noutatea continuă, care nu se identifică numai cu interesul mereu nou al omului, ci și cu interesul mereu nou al acelei Persoane inepuizabile, față de el. Numai în această iubire infinită se poate odihni omul (...). Rațiunea și inima noastră se cer după comuniunea cu Persoana capabilă de o relație infinită (...). Pe ea o intuiește mintea ca sens suprem al vieții» (I, p. 394).

Dar această comuniune totală și permanentă a omului cu Dumnezeu a fost realizată în Hristos care devine fundamentul ei unic pentru eternitate. «Prin întruparea Sa ca om Hristos ne-a făcut accesibilă comuniunea cu Sine ca Dumnezeu în forma umană culminantă, mai bine zis cu întreaga Sfîntă Treime. Numai Iisus Hristos ne-a dat puterea să ieșim deplin din egoismul păcatului, din închisoarea în limitele naturii ca sistem al proceselor de compunere și descompunere, sau al coruptibilității ce se încheie cu moartea» (II, p. 30—31). Transparența lui Hristos ca om pentru Dumnezeu, în calitate de Persoană, este în același timp deschiderea Sa totală față de oameni, «Hristos este în gradul suprem omul pentru oameni, întrucît e omul pentru Dumnezeu sau umanitatea deschisă deplin lui Dumnezeu» (II, p. 44).

5. O teologie a participării și a îndumnezeirii

Urmind teologiei patristice, Părintele Stăniloae vede toată realitatea creată ca realitate chemată să participe la viața divină. Cu multă îndrăzneală și originalitate, el prezintă atributele lui Dumnezeu în raport cu lumea, ca aspecte multiple ale participării la care lumea este chemată. Astfel, el vorbește despre infinitatea lui Dumnezeu și despre participarea creaturilor la această infinitate; despre simplitatea sau unitatea lui Dumnezeu și participarea naturii compuse la această simplitate; despre eternitatea lui Dumnezeu și timpul ca interval între Dumnezeu și creatură,

și ca mediu de creștere al creaturii spre participarea la eternitate; despre supra-spațialitatea lui Dumnezeu și participarea creaturilor «spațiale» la aceasta; despre spațiul de comuniune al lui Dumnezeu cu noi; despre atotputernicia lui Dumnezeu și despre diferitele puteri ale făpturilor datorită participării la atotputernicia lui Dumnezeu; despre atotștiința lui Dumnezeu și participarea creaturilor raționale la aceasta; despre dreptatea și mila lui Dumnezeu; despre sfințenia lui Dumnezeu și participarea noastră la aceasta; despre bunătatea și iubirea lui Dumnezeu și participarea noastră la ele (I, p. 146—281).

6. *Creația nu este nici neutră nici profană, ci ea este esențialmente «teologică». O teologie a lumii.*

Părintele Stăniloae ține seama de faptul că noi trăim azi într-o vreme a științei și energiei nucleare, într-o epocă în care angajamentul social a devenit un leitmotiv în Biserică. Progresul științei și al tehnicii îl determină pe om să se descopere din ce în ce mai responsabil de viitorul și de viața planetei însăși. Știința și aplicarea tehnicii au astăzi nevoie de o etică. Solidari în destinul pe care ni-l rezervă aplicarea tehnicii moderne, toți locuitorii planetei, inclusiv creștinii, au nevoie de o etică a utilizării resurselor lumii și a științei. În acest context, autorul nostru consideră de actualitate acută elaborarea unei teologii ortodoxe a lumii. El reia teologia «rațiunilor creației» (logoi) a Sfinților Părinți ai Răsăritului și o aprofundează elaborând o teologie a lumii.

Părintele Stăniloae pleacă de la faptul că în structura sa, cosmosul corespunde capacității noastre de cunoaștere. Între rațiunea umană (ratio) și raționalitatea lumii (legile care structurează natura) se află un raport strâns. Dar persoana umană poate descoperi raționalitatea lumii, este capabilă de cercetare științifică și poate modela și combina datele acestei raționalități, tocmai pentru că raționalitatea care se găsește în structura lumii este rezultatul actului creator al unei Persoane supreme (I, p. 10, 327, 345—375). «Raționalitatea cosmosului are un sens numai dacă e cugetat înainte de creare și în toată continuarea lui de o ființă creatoare cunoscătoare, fiind adus la existență pentru a fi cunoscut de o ființă pentru care a creat și, prin aceasta, pentru a realiza între sine și acea ființă rațională creată un dialog prin mijlocirea lui» (I, p. 10—11). «Noi apărăm ca unica ființă care, aparținând lumii văzute și imprimare de irăționalitate, e conștientă de această raționalitate a ei și, odată cu aceasta, de sine însăși (...). Noi simtem totodată conștiința lumii și factorul de valorificare a raționalității lumii și de prelucrare conștientă a ei în favoarea noastră, iar prin aceasta, de autoformare conștientă a noastră» (I, p. 11). Lumea a fost creată pentru a fi umanizată, și nu pentru ca omul să se piardă sau să se dizolve în ea (I, 12—13, 339). Lumea găsește în om împlinirea sa, dar omul nu-și împlinește destinul său, vocația sa decît în comuniune cu Persoanele divine infinite în viața lor spirituală (I, p. 17). «Raționalitatea care există în univers se cere completată, își cere o explicație în raționalitatea persoanei. Ea nu epuizează toată raționalitatea. Raționalitatea aceasta, privită în sine ca singura existentă, a făcut pe mulți scriitori și gânditori moderni să meargă pînă acolo încît să considere universul, care duce orice persoană la moarte, ca o uriașă necropolă, ca un univers al absurdului, al lipsei de sens, al unei raționalități iraționale (...). Dar această raționalitate își capătă sensul deplin cînd e considerată ca avîndu-și izvorul într-o persoană rațională, care se servește de ea pentru un dialog etern al iubirii cu alte persoane (...). Tot ce e obiect rațional este numai mijlocul unui dialog interpersonal. Deci lumea ca obiect e numai mijlocul unui dialog de gânduri și de fapte iubitoare între Persoana rațională supremă și persoanele raționale umane, ca și între acestea înseși» (I, 20).

Lucrurile, creaturile, persoanele, evenimentele vieții noastre și acelea ale istoriei sînt apeluri sau cuvinte ale lui Dumnezeu care cer un răspuns din partea noastră. Lumea este dar al lui Dumnezeu, care cere o înțelegere matură și un răspuns din partea omului pentru a se împlini în destinația sa fundamentală. Părintele Stăniloae vede lumea ca un loc de dialog permanent al lui Dumnezeu cu oamenii. Lumea este darul și sacramentul iubirii lui Dumnezeu. Totuși, realitatea ultimă nu este darul, ci Dăruitorul (I, p. 340). Și această transparență a Dăruitorului și a iubirii sale prin daruri poate fi sesizată numai într-o viață duhovnicească care implică, în condițiile vieții noastre prezente, o anumită asceză, o libertate în raport cu lucrurile acestei lumi, și o prioritate a iubirii (ca dăruire de sine) față de lucrurile create. Iată de ce Părintele Stăniloae vede lumea ca dar al lui Dumnezeu pe care este imprimat semnul crucii (I, p. 339—345).

7. «Materialismul duhovnicesc». *Transfigurarea și sfințenia sau concepția ortodoxă despre lume.*

Către sfîrșitul Dogmaticii sale, Părintele Stăniloae vorbește despre «misterul materiei înduhovnicite» și de «materialismul mistic» (III, p. 415 și p. 417). În duhul Părinților Bisericii, pentru care «ceea ce nu este asumat nu este mintuit, și este mintuit ceea ce este unit cu Dumnezeu», autorul nostru subliniază că materia se definește fundamental ca deschidere și participare la Spirit; destinația sa este aceea de a fi copleșită de Duhul și de a radia frumusețea comuniunii spirituale veșnice. «În orice caz, creștinismul crede într-o veșnicie a materiei, a unei materii nestingherit transfigurată de puterea și bogăția infinită a vieții spirituale și de energiile divine. Creștinismul admite un fel de *materialism mistic*, cunoaște o *sfință materie*. Căci sfințit este Trupul Domnului prin a cărui primire se sfințesc și trupurile noastre. Sensibilitatea violentă, săracă și grosolană a plăcerilor carnale va fi convertită în sensibilitatea de fine și pure trăiri ale descoperirii frumuseților comuniunii» (III, p. 417). Sfințirea omului înseamnă, de fapt, umanizarea sa. Părintele Stăniloae subliniază că sfințenia este atributul transcendenței persoanei. Sfințenia noastră se realizează prin participarea la sfințenia lui Dumnezeu. Ea este asemănarea omului cu Dumnezeu. Dar această asemănare cu Dumnezeu înseamnă o radiere a prezenței lui Dumnezeu în om, a comuniunii sale cu El (I, p. 261). «În general, oamenii cînd își devin transparenți prin bunătate datorită comunicării cu Dumnezeu devin sfinți. Și aceasta este condiția adevărat umană din punct de vedere creștin (...). În această sensibilitate a participării, sfințul își trăiește în gradul cel mai înalt umanitatea sa» (I, p. 264). Sfințenia este realizarea deplină a umanului. Sfințul depășește în el întreaga dualitate, tot ceea ce este ambiguu. «El a depășit lupta între suflet și trup, divergența între bunele intenții și faptele necorespunzătoare, între aparențele înșelătoare și gîndurile ascunse, între ceea ce pretinde să fie și ceea ce este de fapt. El s-a simplificat astfel, pentru că s-a predat întreg lui Dumnezeu. De aceea se poate preda întreg în comunicarea cu ceilalți» (I, p. 269). «Sfîntul anticipează zăritele umanității eterne, desăvîrșite. Prin fețele tuturor sfinților transpare fața lui Hristos, fața de model a tuturor fețelor umane, sfinții revelează în ei și fac eficientă umanitatea culminantă a lui Hristos, ca niște ipostazieri ale ei. Ba mai mult: întrucît umanitatea adevărată e chipul lui Dumnezeu, ei revelează pe Dumnezeu în forma umană, pe Dumnezeu înomenit» (I, p. 272).

Carte de o maturitate teologică și spirituală excepțională, Dogmatica Părintelui Stăniloae este o contribuție majoră la teologia panortodoxă și ecumenică în general. Noi am scris aceste rînduri cu bucuria de a împărtăși acest dar tuturor aceluia care sînt dornici să-l cunoască. (Pr. Prof. Dr. DAN-ILIE CIOBOTEA).

JEAN GAUDEMET, *Les sources du droit de l'église en occident du II e au VII-e siècles*, Les éditions du Cerf (éditions du C.N.R.S.), 1985, 188 pagini.

Din literatura de specialitate, ne-am putut da seama că Jean Gaudemet este un reputat specialist în istoria veche a Dreptului secular și canonic. În munca sa de cercetare, autorul cărții de care ne ocupăm s-a oprit cu insistență asupra secolelor IV și V, iar rodul acestor osteneți a fost materializat în lucrări de referință, cum sînt, printre altele: 1) «*La Formation du Droit séculier et du Droit de l'Eglise aux IV-e, et V-e siècles*» (Formarea Dreptului secular și bisericesc în secolele IV—V); 2) «*Conciles gaulois du IV-e siècle*» (Conciliile galeze din secolul al IV-lea), în Col. «*Sources Chrétiennes*», no. 241, Paris, 1977; 3) «*La législation religieuse de Constantin*» (Legislația religioasă a lui Constantin), în «*Revue d'Histoire de l'Eglise de France*» (Paris), t. XXXIII (1947), p. 25—61; 4) «*Les relations entre le pouvoir politique et les communautés chrétiennes d'après le Code Théodosien*» (Relațiile între puterea politică și comunitățile creștine după Codul teodosian), în «*Atti dell'Acc. Romanistica Costantiniana*», t. IV, Pérouse, 1981, p. 433—446. etc..

Ultima lucrare «*Les Sources du Droit de l'Eglise en Occident du II-e au VII-e siècles*» (Izvoarele Dreptului bisericesc în Apus în secolele II—VII), vădește, din partea autorului, o lărgire a ariei sale tematice de cercetare, și o înscriere tematică numai în domeniul propriu-zis al dreptului canonic.

În *Prefața* lucrării, autorul ne mărturisește că «o bună parte din izvoarele Dreptului răsăritean au fost primite în Occident și figurează în chip durabil în patrimoniul său juridic. Viceversa nu s-a produs.» (p. 10). Într-adevăr, a vorbi despre izvoarele Dreptului Bisericii apusene în secolele II—VII, înseamnă a cunoaște și prezenta înseși izvoarele dreptului Bisericii răsăritene, fiindcă Răsăritul a fost și a rămas nu numai leagănul creștinismului, ci și al Dreptului ecleziastic.

Jean Gaudemet se dovedește a fi un bun cunoscător atât al izvoarelor Dreptului bisericesc răsăritean și vechi oriental, cât și al literaturii de specialitate. Între numeroasele sale lucrări bibliografice consultate, J. Gaudemet a folosit în câteva rînduri — și o lucrare redactată de semnatul acestei recenzii, intitulată «*Versiunea etiopiană a Didascaliei și publicată în «Studii teologice», XXVII (1975), nr. 5—6, p. 436—451 :*

Printre altele, în partea introductivă a lucrării sale, J. Gaudemet își motivează și opțiunea ariei sale tematice de cercetare, și anume, izvoarele Dreptului Bisericii Apusene numai pînă în secolul al VII-lea. «În ceea ce privește colecțiile canonice — precizează autorul — *Vetus Gallica* (spre 600) marchează o etapă, care nu împiedică compilarea altor colecții canonice galeze în cursul secolului al VII-lea, în timp ce în Spania, spre anul 630, se compila Colecția Hispana, una dintre cele mai importante din Evul Mediu. Această colecție — conchide J. Gaudemet — a făcut obiectul unor remanieri și a luat forme diferite pînă la sfîrșitul secolului al VII-lea (*Hispana, Vulgata, 694—702*)» (p. 13).

Din cuprinsul lucrării, putem reține numeroase afirmații care vădesc un spirit pertinent și obiectiv în cercetarea și prelucrarea informației documentare. De exemplu, despre Tradiția apostolică, autorul afirmă — contrar tezei tradiționale acreditate de

B. Botte — că a fost scrisă în limba greacă, dar, «originalul, în grecește, limba vorbită curent de clerul învățat al Romei la începutul secolului al III-lea, nu ne-a parvenit. O traducere latină, alcătuită în jurul anilor 375—400, a fost păstrată într-un palimpsest de la sfârșitul secolului al V-lea de Biblioteca capitulară de la Verona» (p. 19). Referindu-se la cele 85 de Canoane apostolice, J. Gaudemet afirmă — cu același spirit obiectiv, propriu muncii sale științifice — că numai o parte dintre acestea au fost receptate în colecțiile canonice apusene, fiindcă, din nefericire, decretul atribuit papei Gelasie, «De Recipiendis Libris», din anul 520, «le-a trecut printre apocrife» (p. 25). O afirmație obiectivă face Jean Gaudemet și cu privire la importanța și actualitatea legislației canonice din primele opt secole, editată de Părinții Bisericii. «Importanța este mare, fiindcă disciplina stabilită de ei — preciza autorul — referitor la numeroase chestiuni, s-a impus de-a lungul secolelor, uneori și pînă în zilele noastre, chiar și în Biserica din Apus» (p. 55).

Autorul respectă adevărul istoric și realitatea canonică a Bisericii primare și atunci cînd recunoaște că «doctrina papalității s-a afirmat cu tărie de-abia în ultimile decenii ale secolului al IV-lea. Ea culminează — conchide J. Gaudemet — cu Leon cel Mare. El este cel care a pus bazele puterii legislative a pontificatului» (p. 63). Același lucru îl putem constata și din afirmația peremptorie că «registrele pontificale, dacă au existat din această epocă — adică de la mijlocul secolului al IV-lea, n.n. — au fost doar colecții de arhivă, și nu colecții canonice» (p. 88). De aceea, «colecțiile canonice propriu-zise par să-i fi ignorat pe papii secolului al VII-lea» (p. 99).

În același spirit al acriviei științifice, J. Gaudemet corectează — pe parcursul lucrării sale — unele afirmații privind originea și vechimea unor colecții canonice apusene, acreditate de unii canoniști de prestigiu. De pildă, despre colecția galeză cunoscută sub numele de «Vetus gallica», autorul precizează că acest nume «este de două ori fals. Mai întîi fiindcă el duce la o confuzie cu «Colecția de Angers» atribuită episcopului Thalasius de Angers. În al doilea rînd, această terminologie se bazează pe imprecizii și confuzii care duc la ediția Concilia Galliae a lui Jacques Sirmond (1629...)» (p. 144—145).

Dar, uneori, autorul a cărui carte o prezentăm, J. Gaudemet se lansează și în unele afirmații ipotetice, care — cu certitudine — vor incita pe cercetătorii izvoarelor Dreptului bisericesc la noi studii comparative. De exemplu, despre o colecție canonică spaniolă, și anume «Epitome hispanico» — alcătuită la începutul secolului al VII-lea — J. Gaudemet se întreabă dacă nu cumva sursa principală a acesteia — pentru Decretalele papale — «n-ar putea fi o colecție de decretalii din epoca gelasiană, făcută la Roma și parvenită în Spania (?)» (p. 154). După părerea noastră, această colecție de decretale din epoca gelasiană nu este alta decît cea alcătuită de Dionisie Românul (Exiguus = Cel Smerit), și încorporată în ediția a III-a a Colecției sale, alcătuită ca terminus *pro quo* în anul 520.

Despre celebra colecție canonică «Hispana», J. Gaudemet face însă afirmații drămuite și înscrise într-o argumentație logică, după toate rigorile muncii științifice. După părerea sa, «Falsele Decretalii», ale compilatorului Isidorus Mercator, au încorporat «o bună parte din Hispana..., și prin această receptare în Falsele Decretalii, Hispana a rămas pînă în secolul al XII-lea unul dintre izvoarele principale ale numeroaselor colecții» (p. 161).

Lucrarea lui J. Gaudemet mai are însă și unele scăpări — inerente, de altfel, oricării lucrări de proporțiile celei prezentate aici — datorate poate faptului că el este tributar în mare parte literaturii canonice romano-catolice — de limbă latină, franceză, germană și spaniolă — precum și nefamiliarizării cu textul canoanelor Bisericii Răsăritene. De exemplu, Jean Gaudemet face, din păcate, și unele afirmații tendențioase, și lipsite de o argumentare onestă, bazată pe documente, despre Dionisius Exiguus, pe care nu și-l poate imagina a fi «primul care a alcătuit o colecție canonică» pentru Biserica Romei deși acesta este adevărul curat (p. 135). Apoi, la pagina 25, nota 2, afirmă — în mod eronat — că Părinții Sinodului VII ecumenic se referă — în canonul 2 — la canoanele apostolice. Evident, nu este vorba de canonul 2, ci de canonul 1 al acestui sinod, care confirmă cele hotărâte de părinții Sinodului trulan prin canonul 2, adică receptarea legislației canonice pînă la vremea respectivă.

În *Cuvînt înainte*, J. Gaudemet ne-a mărturisit că nu dorește să prezinte «o istorie a textelor canonice, a formei lor originale (care de altfel, rămîne adesea necunoscută) pînă la receptarea lor în secolul al XII-lea în Decretul lui Gratian» (Avant-Propos), dar, în realitate, autorul a schițat coordonatele de bază ale unei istorii a textelor canonice care au circulat sau au fost alcătuite în Apus pînă la începutul celui de al doilea mileniu creștin. Firește, pentru aceasta, Jean Gaudemet a depus o laborioasă muncă de documentație și de arhivă, izbutind, în chip fericit, să ne ofere o adevărată «bibliotheca juris canonicis veteris», în ciuda unor imperfecțiuni și lipsuri mai mult sau mai puțin imputabile.

Informațiile de ultimă oră, bibliografia care figurează în fruntea fiecărui capitol și paragraf, bibliografia generală de la sfîrșitul lucrării, precum și prezentarea succintă a diferitelor păreri și atitudini ale autorilor citați, oferă cărții lui J. Gaudemet un caracter documentar științific, ce-i asigură și-i sporește larga audiență în rîndul specialiștilor în dreptul canonic, și al juriștilor, istoricilor și teologilor, în general. Pentru cunoașterea izvoarelor dreptului bisericesc din primele șapte secole, în Apus, lucrarea lui Jean Gaudemet rămîne deci o referință de primă mînă și importantă sursă de informații documentare (Pr. Prof. NICOLAE V. DURĂ).

JEAN DELUMEAU, *Frica în Occident (secolele XIV—XVIII)*. O *ce-tate asediată*, Ed. Meridiane, București, 1986, vol. 1, 362 p. + vol. 2, 431 p. Traducere, postfață și note, de Modest Morariu.

Traducerea în limba română a lucrării lui Jean Delumeau, profesor la Collège de France, constituie un remarcabil act de cultură, care se cere semnalat și aprofundat cu respectul cuvenit erudiției și slujirii intelectuale autentice.

Operă de sinteză și monografie a unei categorii abisale, cartea profesorului Delumeau este un excurs incitant în istoria mentalităților, respectiv în acea istorie totală care își propune să depășească în egală măsură supremația «documentului» și descrierea încrezătoare a «cauzalităților». Reconstrucția globală a trecutului înlesnită prin teoretizarea conceptului de mentalitate a fost inițiată în deceniul III al secolului nostru și continuată — pe fondul unor acumulări tot mai complexe — în ambianța deja faimoasei *Școli a Analelor*. Textul lui Jean Delumeau corespunde întru totul acestei ambianțe și nu poate fi înțeles în afara ei: autorul însuși își veneratează explicit magistritii și se numără — cu o perfectă îndreptățire — printre reprezentanții amintitei tendințe istoriografice. Sintem în măsură *ipso facto* să zăbovim cîteva clipe asupra principiilor care domină demersul «noilor istorici» la întretăierea obligatorie dintre tradiție și inovație.

Dacă promotorii revistei *Les Annales* sînt Lucien Febvre și Marc Bloch, adevăratul *spiritus rector* al grupării rămîne, fără îndoială, Fernand Braudel, a cărui monumentală

operă a fost recent tradusă aproape integral în limba română¹. Braudel și discipolii săi au elaborat, în câmpul istoriografiei, o metodă de analiză «stratificată», asemănătoare cu aceea aplicată în domeniul artelor de Erwin Panofsky. Binecunoscuta definiție hegeliană a istoriei ca «istorie a libertății» este contestată de Școala Analelor: ea este deviza istoriografiei tradiționale concentrată asupra ideii de «eveniment», deci manipulată restrictiv de propria ei alegere: libertatea istoricului de a selecta exclusiv mărturiile legate de «aristocrația gloriei», devine, paradoxal, o formă de condiționare, de îngrădire și acoperire a istoricității plenare care încarcă ființa umană. Până în secolul nostru, memoria colectivă a fost dominată de o conștiință istorică de tip «evenimential»: o istorie de scurtă durată, dimensionată la scara timpurilor individuale, care de la Herodot pînă la cronografiile bizantine și cunoscutele *gesta* occidentale, a privilegiat în permanență numai înfăptuirile politice. Înțelegem că singularitatea, eminența (respectiv conceptul eroic al «reputației») a funcționat ca unică motivație în scrierea istoriei². Secolul XIX a încoronat această optică: ambiția pozitivistă a exactității a dus în fond la renașterea cronicii, altfel spus, la reiterarea confuziei dintre percepție și înțelegere. Numai spiritele elevate ale perioadei (Michelet, Ranke, Burckhardt sau Fustel de Coulanges) au întrerupt pe alocuri «recitativul» factologic anunțînd astfel eiberarea «duratelor lungi».

Depășirea evenimentului, a istoriei liniare compusă din fragmente risipite în conflict dintre *clipă* și *durată* a fost posibilă prin redefinirea istoriei ca sumă a științelor omului, ca depozit viu al tuturor *modelelor* și *structurilor* angajate în dialectica duratei. Instituțiile, monedele, metalele prețioase, fluxurile comerțului, geografia ecosistemelor, mutațiile demografice, flagelul epidemiilor, controversele religioase, jocul puterii, meseriile, mărfurile, drumurile pe uscat și pe apă, elitele și marginalii, miracolele, riturile și mișcările inconștientului, toate acestea se repliază în cicluri, se desfășoară pe paliere infinitezimale, nu atît ca abstracții, cît ca personaje concrete într-o *socio-dramă* perpetuă. Captarea aluviunilor, înregistrarea ritmurilor îndelungate, construirea și deconstruirea pluridisciplinară a modelelor care conformează mentalitățile nu suprimă evenimentul, ci îi refuză doar capacitatea de a întemeia automat evidențele³. Timpul rigid al istoriei tradiționale, în care faptele se depuneau pe rînd, patronate de o cronologie inflexibilă, iese din cadrele spațiului printr-o pluralizare progresivă: fiecare model acoperă o temporalitate separată, fiecare structură corespunde unui ritm independent.

Acesta este, într-o prezentare succintă, fundalul teoretic al sintezei dedicate de Jean Delumeau unui capitol de civilizație și de anatomie mentală multă vreme ignorat. Conștient ca atare de noutatea demersului său, Jean Delumeau întreprinde introducerea cărții sale «istoricul în căutarea fricii». Autorul este dintru început convins că «nu numai indivizii izolați, ci și colectivitățile și civilizațiile înseși sînt angajate într-un dialog cu frica» (pag. 7). Altfel spus, frica alcătuiește un complex de sentimente care marchează, la diferite grade de profunzime, istoria societăților omenești. Ea trebuie ca atare descrisă pentru a fi înțeleasă, și înțeleasă pentru a fi depășită, sau, cel puțin, raționalizată. Realitatea fricilor a stăpînit atît universul biblic cît și reflecția patristică. Părinții au meditat asupra acestui fenomen, convertind adesea iraționalitatea aferentă lui în lecție de demnitate umană. Dacă pentru gnosticii valentinieni ea era sursa existenței materiale⁴ pentru Sfinții Părinți ea este, ca frică de Dumnezeu, întru totul recomandabilă și deosebită, pe de altă parte, de banala frică de pedeapsă. Ea este mîntuitoare⁵, poate preveni căderea în păcat⁶ și își schimbă sensul în funcție de ca-

1. Primul număr din «Anales d'histoire économique et sociale» a apărut în 1929, la Strasbourg.

2. «Historia proprie individuorum est», conchidea Fr. Bacon la începuturile *Timpurilor Moderne*. Vezi: *De dignitate*, II, 1, 2.

3. «Este suficient să te lași oarecum purtat de documente, unul după celălalt, așa cum ni se oferă pentru a vedea lanțul faptelor reconstituindu-se aproape automat». Louis Halphen, apud Braudel, *Écrits sur l'histoire*, Paris, 1977, p. 47.

4. Hippolit Romanul, *Philosophumena*, 6, 32.

5. Clement Alexandrinul, *Paidagogos*, 1, 9, Migne P. G., 8, 349 B.

6. Vasile cel Mare. *Epist.* 174, în P. G., 32, 652 A.

litatea etică și ontologică a obiectului ei⁷. În sfârșit, frica de moarte apare numai în sufletele celor ce nu sînt pătrunși de speranța învierii⁸.

Fricile recente, manifestate cu o extremă violență, odată cu Timpurile moderne, sînt adeseori rezultatul devaluării experienței patristice în această privință. Erosul curtenesc, apărut în urma primelor cruciade pe fondul unei noi mitologii a temerității, este principalul motiv datorită căruia frica a lipsit din istoriografia celui de-al doilea mileniu creștin. Confuzia mentală dintre frică și lașitate, dublată de eclipsa socială suferită de clasa nobiliară începînd cu secolul XIV, a impus și facilitat apariția unor compensații imaginare de ordin livresc: în «Johan de Saintré», «Amadis de Gaule», «Orlando furioso» sau «Ierusalimul eliberat» — texte care anticipează parodia tragică a lui Cervantes — ne întîlnim cu arhetipul Cavalerului neînfricat, model cu alură păgînă amintind, spre exemplu, de străvechiul mit al Călărețului trac. Eroul este privit în hiperbolă, iar suveranii primesc porecle corespunzătoare (Carol Temerarul, Ioan Fără-Frică, etc.). Se cultivă paralela cu Hector, Fabius Maximus Coriolan, iar curajul este privit ca apanaj al aristocrației: Montaigne și La Bruyère se fac ecoul anticului Vergiliu⁹ afirmînd că omul de jos este predispus, prin grosolănia sa nativă, la înfricoșare. Despărțirea de ordin moral dintre teamă și curaj corespunde mereu mai mult dihotomiei dintre masa anonimă și personalitate. În Renaștere, această idee se transformă în loc comun: frica este motorul dominației, dar stăpînii nu i se pot totuși sustrage: seniorii cei mai aspri sînt obligați să se consoleze cu lectura faimoaselor *artes moriendi*.

Citîndu-l pe academicianul Roger Caillois, Delumeau ne amintește diferența fundamentală între fobiile umane și cele animale. «Animalul nu-și anticipează moartea. Omul, dimpotrivă, știe — foarte devreme — că va muri. El este așadar singura ființă de pe lume care cunoaște frica într-un grad atît de durabil și de durabil. Pe de altă parte (...) frica speciilor animale este unică, identică sieși, imuabilă: frica de-a fi devorată. În timp ce, frica omenească, odrasla a imaginației noastre, nu-i una singură, ci multiplă, nu-i fixă, ci veșnic schimbătoare. De unde și necesitatea de a scrie istoria ei» (pag. 19).

Asumîndu-și o atare țintă, Jean Delumeau nu dorește să transforme frica într-o monadă omniprezentă, într-o categorie universală care să strivească istoria¹⁰. Pe pînza trecutului apar și culori mai puțin sumbre: «De la închipuitele tărîmuri feerice, unde curge lapte și miere, la feroarele mistice, trecînd prin ocrotirea îngerilor păzitori și cea a sfîntului Iosif «patronul morții bune» vom străbate în cele din urmă — ne asigură autorul — un univers liniștitor în care omul se eliberează de frică și se deschide bucuriei» (p. 43—44).

Prima parte a studiului propriu-zis este dedicată «fricilor celor mulți».

Morfologia panicilor colective debutează cu frica de mare — regăsită în folclorul maritim, în textele pioase, în adagiile erudiților, în praful arhivelor portuare, în sfârșit în cronici și ficțiuni literare. «Moartea pe mare trece drept «nefirească» — scrie Delumeau — pentru că multă vreme oceanul a fost privit ca o lume marginală, situată în afara experienței curente. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît apa, sub aspectul ei masiv, puternic, incontrollabil, profund și tenebros a fost identificată mileniilor de-a rîndul cu un anti-element, dimensiunea negativului și locul tuturor pierzaniilor» (p. 60). Mitul morții concepute ca o plecare pe apă — după observația lui Gaston Bachelard — este fluviul infernal populat cu o faună monstruoasă de Sirene, Strigoii și Leviatani. «Stihile dezlănțuite — furtună sau potop — evocau oamenilor de odinioară întoarcerea la haosul primar. În cea de-a doua zi a creației, Dumnezeu despărțise «apele de sub tărîe de cele de deasupra tărîei» (Facere 1, 7). Dacă, firește cu îngăduința divină, ele se revarsă iarăși peste marginile statornicite, haosul se face la loc» (p. 61). Din abundența de mărturii referitoare la variantele talasofobiei ni se pare demnă de semnalat atenția pe care autorul o acordă textului din Apocalipsă XXI, 1 — «Și am văzut cer nou și pămînt nou. Căci cerul cel dintîi și pămîntul cel dintîi au trecut; și marea nu

7. Hermas, *Mandata pastoris*, 7, 4.

8. Ioan Hrisostom, *Ad populum Antiochenum de statu*, Ed. Gaume, 5, 2.

9. Degeneres animos timor arguit, *Eneida* IV, 13.

10. Teza afirmată e.g. de G. Ferrero.

mai era» (s. n.). Viziunea Noului Ierusalim, beatitudinea eshatologică este așadar «uscată», lipsită de capcana insondabilă a valurilor și de nesiguranța fluidității. Evident, în asemenea context, mersul Mîntuitorului pe apă anunță deja semnificația unei alte creații.

Străbătînd pînă la capăt mările, Jean Delumeau se oprește pe țărmlul unei dualități terifiante: «Departele și aproapele», traducînd în conștiințe conflictul dintre «nou și vechi». Peisajele necunoscute, insulele exotice, antipozii și ființele misterioase bănuite dincolo de orizonturi, pe scurt Noul în toate ipostazele sale a înscris în istoria fricii capitale multisekulare. Repulsia și atracția față de noutate izbucnesc în rafale de xenofobie, în deprecierea reciprocă a neamurilor, în multiple încăpățînări conservatoare: revolte fiscale, țapi ispășitori, întoarceri nepotrivite către confortul obișnuințelor, pedepsirea violentă a inovatorilor.

Interesant este și faptul că, după ce documentează asiduu atestările individuale ale «misonieismului» Delumeau se situează în perspectivă macroistorică, explicînd în aceiași termeni psihologia Reformei: «Conflictele confesionale din secolul al XVI-lea pot fi așadar privite ca o ciocnire dramatică între două maniere de a refuza noutățile. Unii voiau să izgonească scandaloasele aditiiuni papale sub acumularea cărora Biserica romană îngropase treptat Biblia. Ceilalți se cramponau de formele de cult așa cum îl știau din copilărie și cum îl practicaseră străbunii lor. Toți priveau spre trecut. Nici unul nu s-ar fi vrut novator. Schimbarea constituia pentru oamenii de odinioară o perturbare a ordinii; neobișnuitul era trăit ca o primejdie» (p. 83). Reversul fricii de depărtare și de nou era, în civilizația conviețuirii «față-n față», teama de vecinătățile primejdioase. «Neîncrederea în vecin, ce pare a fi stat la originea multor denunțuri pentru vrăjitorie — ne spune autorul — era o constantă a civilizațiilor tradiționale» și, se pare că primul motiv al acestor fricțiuni a fost, cel puțin pentru Europa preindustrială, fenomenul de suprapopulare rurală, în care proximitatea prea insistentă a «celuilalt» năștea adesea ura.

Profesorul Delumeau abordează de asemenea domeniul maleficiilor și al exorcismelor corespunzătoare, riturile apotropaice, demonologia exceselor legate de cultul sfinților, obsesia licanotropiei, imixtiunile magiei în pietatea oficială, liturgiile negre, comerțul cu amulete, discursurile antifeministe, în sfîrșit toate gesturile sociale și individuale chemate să purifice viața de zi cu zi și să îndepărteze amenințarea permanentă a răului. «Ziua de miine», aducătoare de nenorociri era frecvent îmblînzită prin divinație, practică mai ales sub forma astrologiei. Chiar dacă, de la Fer. Augustin pînă în vremea Bisericii tridentine, teologii au condamnat credința în determinismul astral pentru a salva acțiunea liberă a providenței și au pus mecanica cerească în legătură cu perfecțiunea Creatorului, fatalismul astrologic nu a putut fi complet extirpat fie că era împărțit de oameni instruiți, ca Paracelsus și Marsilio Ficino, fie că răvășea conștiința timorată a mulțimilor. Orice anomalie a firmamentului era creatoare de panică și aducătoare de presimțiri anxioase: eclipsele, cometele și chiar pașnicul curcubeu pricinuiau spaima colective de anvergură, alături de catastrofele terestre. Pe de altă parte, ele deveneau, în limbajul predicatorilor și dincolo de recuzarea oficială a astrologiei, cumplite avertismente, semne dumnezeiești și îndemnuri la pocăință adresate în maniera profetismului vechi-testamentar.

A doua mare secțiune a studiului pe care îl prezentăm se intitulează «Trecutul și tenebrele», relație lesne articulată datorită faptului că «în mentalitatea colectivă, viața și moartea apăreau arareori despărțite printr-o ruptură precisă» (p. 127). Persistența credinței în strigoi și în rudele lor imateriale dovedește pînă țirziu o surprinzătoare vitalitate: este vorba, în fond, de reminiscențele animismului, de gîndirea universului în termenii unei însuflețiri integrale. De la tratatul *Despre monștri*, scris de învățatul medic Ambroise Paré, și imnul ronsardian al demonilor, pînă la fantomele shakespeariene și ordaliile la care erau supuse cadavrele, în baza unor minuoase prescripții juridice, nici o opreliște nu a putut modera credulitatea și teama societății occidentale față de invazia neîncetată a defuncțiilor în viața cotidiană a celor rămași.

«Existau pe vremuri, după opinia autorului, două moduri diferite de a crede în aparițiile morților. Unul orizontal, naturalist, străvechi, popular care afirma implicit supra-viețuirea dublului... Cealaltă concepție, «verticală» și transcendentă... a fost aceea a teologilor care au încercat să explice strigoiile (...) prin jocul forțelor spirituale» (p. 131—32). Coliziunea acestor două vederi s-a rezolvat prin stabilirea deosebirii dintre *fantomă*

(halucinație autoprovocată, fără temei empiric) și *spectru*, definit de Noel Taillepied drept «adevărată închipuire a unei substanțe fără trup, care se înfățișează aievea oamenilor în pofida rînduieilor firii și înfricoșează». «Prin urmare — conchide autorul nostru — dacă pe plan teoretic supraviețuirea trupurilor defuncte este respinsă ca eroare, discursul teologic — în schimb, o afirmă (...). Strigoii vin să instruiască Biserica luptătoare, să ceară rugăciuni prin care să se elibereze din purgatoriu, sau să-i admonesteze pe oamenii în viață pentru îndreptarea lor» (p. 134—35). Strigoii ofereau astfel, cu generozitate, premisa manipulării puterilor spirituale, mai cu seamă în scopul de a menține autoritatea unor rituri de trecere din această existență, compromise printr-o moarte brutală (fetuși morți, copii nebotezați, femei decedate în timpul nașterii, sinucigași, înecați din accident, etc.), toate aceste victime ale unor accidente neașteptate pretindeau prin remanența lor obusivă, efectuarea unor contra-rituri menite să repare ordinea simbolică pe care o tulburaseră involuntar.

Dansurile macabre, strigoii, oameni-lupi, maleficiile de tot soiul erau contururi ieșite cel mai adesea din întuneric și aici putem aminti cu folos cercetările lui Gilbert Durand datorită cărora vasta simbolică a imaginarului nocturn a fost «adusă la lumină».

Sfînta Scriptură dar și apocrifele biblice, scrierile iudeo-gnostice și eseniene precum și literatura Părinților Apostolici abordează și dezvoltă contradicția ireductibilă dintre lumină și întuneric, care metaforizează, în înțeles mistic, pe aceea dintre viață și moarte. Decursă din această moștenire prestigioasă, nictofobia europenilor, în care recunoaștem o temă general umană, s-a ramificat într-o inepuizabilă gamă culturală: ziua și noaptea, binele și răul, transcendentul și imanentul, aurora și apusul, rațiunea și nebunia, cosmosul și haosul, sublimul și grotescul sînt numai cîteva din opozițiile pe care teama de întuneric pierdută în preistoria păcatului, încearcă să le exprime și să le tranșeze.

Un capitol nu mai puțin interesant studiază tipologia comportamentelor colective în timpul ciumei.

Personaj de o sinistră familiaritate, ciuma a bîntuit Europa secolelor XIV—XVIII cu o frecvență aproape anuală. Ea marca printr-o creștere subită a mortalității, perioadele de foamete, decupînd crizele ciclice de subzistență cu o rigoare, după opinia autorului, niciodată dezmințită. Odiosul ei tablou clinic, atacul fulgerător, agonia penibilă care o însoțește și neputința medicilor au contribuit în egală măsură la înțelegerea epidemiei ca pedeapsă divină și la reprezentarea ei sub forma unei ploii de săgeți abătute de minia cerească asupra unei umanități în derută: de aici, amploarea pe care a cunoscut-o cultul Sfîntului Sebastian, de aici descrierea tristelor exoduri care amestecau stările sociale cu deziluziile, de aci înfățișarea funestă o grupilor comune, baricadările, depravarea, parfumurile tari, învălmășite cu duhurile pestilenței. Acest furnicar lugubru avea totuși virtutea de a despărți, ca într-o Judecată de Apoi, bunii de răi, eroii de cei care dezertau lamentabil în fața nevoilor carității.

Ultima secțiune a primului volum se încheie cu o analiză consacrată raporturilor dintre frică și răzvrătire. O anchetă aproape completă relevă substratul defensiv și revendicativ al revoltelor locale și al războaielor religioase, dezbate apoi argumentele și contra-argumentele legate de statutul biologic al agresivității, descrie mecanismele refulării și apoi pe cele alternative, ale sublimării fricilor, explică utopiile justițiare ale dezmoștenișilor sau protestele excomunicașilor, de la flagelași și inișiatorii cruciadelor populare de tip hussit, pînă la reveriile militante ale grupărilor hiliaste.

Volumul secund cuprinde analiza fricilor «endogene», a spaimelor care nu rezultă din amenințarea imediată, ci din calculul înfricoșat al probabilității eshatologice. Oamenii au frici cotidiene, frici periodice, dar și frici permanente, intratabile, constituționale. Acestea din urmă coborîte dintr-un Apocalips perpetuu, sînt cu mult mai prezente și cotropitoare decît epidemiile, rapacitatea tilharilor, abuzurile fiscale sau foametea, pentru că vizează finalitășile istoriei. Verificînd documentele acelei perioade, Jean Delumeau distinge două mari viziuni eshatologice, aceea a Mileniului și aceea a Judecătii de Apoi: prima este intrinsec optimistă, fiindcă anunță — în stilul adoptat spre exemplu, de prevestirile lui Gioacchino del Fiore — instaurarea Dreptății, abolirea discriminărilor și promovarea năpăstuișilor; cea de a doua, ceas al decadentei, care suprimă timpul de penitență, odată cu Timpul, este dimpotrivă dură, severă, împovărată cu defetism. Drama liturgică (necunoscută în orientul bizantin, cu singura excepție a piesei *Χρίστος πασχών* se aplică asupra judecătii, în vreme ce tiparнитеle di-

fuzează neincetat vieți ale lui Antichrist, Prognostikon-uri despre vîrstele lumii, Profeții și Apocalipsuri pe gustul dornic de senzații tari al reformatorilor. Mișcările sociale asociate Reformei și-au legitimat atunci virulența referindu-se — cu o retorică inflamată — la clasică ecuație crimă — sancțiune divină. Căutînd să salveze onoarea și majestatea divină, Luther personal opina că «lucrurile au mers prea departe ca să mai încapă răbdare de la Dumnezeu». Frază-cheie, care explică la fel de bine delirul sfîrșitului iminent, deplîngerea vlăguirii morale a omenirii, constatarea împușinării resurselor și a îmbătrînirii lumii, «aritmetica profețiilor» fără apel. Asemenea premoniții surde și oarbe au favorizat — așa cum ne arată Jean Delumeau în următoarea secvență a cărții sale — răspîndirea, poate fără precedent, a satanismului. Deprecierea papalității a oferit lumii protestante o serie de libertăți pe fundalul cărora un întreg carnaval diavolesc s-a desfășurat pe claviatura tuturor trivialităților. Reprezentanții populare, diforme, hide, pline adesea de grosolănie și atrocități se completeau cu disputele savante ale demonologilor, preocupați de topografia infernului, exact la un mileniu după ce Pseudo-Dionisie Areopagitul studiasse cu aceeași aviditate reliefurile Paradisului.

Tot atît de deprăntată pare să fi fost și acțiunea agenților lui Satan, în avangarda cărora se detașează idolatrii și musulmanii: leitmotivul primejdiilor necredinței a revenit în prim plan o dată cu descoperirea Americii, cînd mentalitatea europocentristă, deja stînjinită de ereziile islamice, s-a văzut confruntată cu bizareria, de atîtea ori mai șocantă, a unor formule religioase complet rupte de tradițiile mediteraneene. Succesul militar al conchistadorilor ilustra superioritatea creștinismului, așa cum odinioară Yahwe învinsese — datorită fidelității trimișilor Săi — aroganța baal-ilor canaaneeni. În ceea ce privește înaintarea musulmană, istoricul deosebește mai multe atitudini: clerul catolic — amenințat probabil în privilegiile sale, vede în Islam celălalt nume al diavolului și imaginează noi cruciade, teologii protestanți consideră că biruința necredincioșilor este datorată mulțimii viciilor în care se complac creștinii, în timp ce intelectualitatea umanistă caută, în limbajul unui logocentrism platonizant, amintind de teologia sfîntului Justin Martirul, punctele de contact, afinitățile, valorile deținute de adversar. În același dosar regretabil al intoleranței intră și avatarele antisemitismului, corelate formal cu mutațiile conjuncturii economice și schimbările demografice: dincolo de pretextul concurențelor se denunță însă isteria nudă, dincolo de inerția acuzațiilor (deicid, profanare, omor ritual, magie neagră) bunul simț acuză la rîndul său fanatismul dezlănțuit.

Un al treilea «agent al Satanei» este femeia. Autorul ne menajează stupoarea, indicînd rădăcinile paleolitice ale antifeminismului, ambiguitatea femeii ca dătătoare de viață și vestitoare a morții în cultele zeitelor-mame, rostul Amazoanelor, Parcelor și Eriniiilor care ipostaziu în lumea greco-latină iraționalitatea destinului alături de prestanța sofianică a Athenei, caracterul înnoitor al atitudinii Mîntuitorului față de femeie și demnitatea extraordinară a Sfîntei Fecioare, în sfîrșit piedicile care au stat în fața universalismului evanghelic ca urmare a «structurilor patriarhale ale evreilor» cît și tradițiilor grecești care preconizau detașarea de realitățile terestre. Această scurtă istorie a misoginismului, cu perioadele ei de paroxism și de remisiune, cu motivațiile ei abil camuflate, ne înfățișează tabloul unui rechizitoriu aberant și nedrept. Cu toate acestea procesul antifeminismului, povestit de Jean Delumeau în baza unei documentații impresionante, descifrează frustrări și dorințe mai adînci, neelucidate prin simpla stabilire a «vinovaților».

Cartea prezentată aici este bogată în sensuri și informații, pe care o expunere rapidă și descriptivă le schematizează și le sărăcește inevitabil. Știința întînsă, forța analitică, simpatia superioară față de slăbiciunile trecutului, dar și intransigența morală față de excesele sale, darurile de stilist exersate în cea mai bună tradiție franceză sînt calități confirmate pas cu pas de-a-lungul lecturii. Profesorul Jean Delumeau a întreprins o sinteză în spatele căreia se conturează în filigran, așa cum afirmă el însuși, «o filosofie a istoriei, un pariu asupra devenirii umane și mai ales convingerea că secolele nu se repetă, că umanitatea e înzestrată cu o facultate creatoare inepuizabilă și ireversibilă...». (Drd. TEODOR BACONSKY).

